

STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Erik Rasmussen: Politologiens objektivitetsproblematik i kvantefysisk belysning
Bjørn Erik Rasch: Positiv og normativ politisk analyse

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDE

Björn von Sydow: Grundlagberedningens överenskommelser 1967
Sabine Lessmann, Rutger Lindahl: Valet till den västtyska förbundsdagen
Terry Carlbom: Underhusvalet i Storbritannien
Leif Lewin, Bo Särilvik, Olof Ruin: Sakkunnigutlåtanden rörande professuren i statsvetenskap i Umeå

LITTERATURGRANSKNINGAR

Madeleine Hilding, Arbetstrivsel och psykisk påfrestning. Anm av Reidar Larsson
Jan Kuuse, Strukturomvandlingen och arbetsmarknadens organisering. Anm av Bo Rothstein
Ulf Lindström & Lauri Karvonen, red, Finland. En politisk loggbok. Anm av Tom Bryder
Stig Arne Nohrstedt, Tredje världen i nyheterna. Anm av Rutger Lindahl
Olof Ruin, I välfärdsstatens tjänst. Anm av Dag Anckar

ABSTRACTS

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Lennart Lundquist, Lund

Biträdande redaktionssekreterare

Anders Sannerstedt, Lund

Redaktionsutskott: redaktionssekreteraren, biträdande redaktionssekreteraren
samt Lars-Göran Stenelo, Lund

Tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna

Benny Hjern, Umeå Sören Holmberg, Göteborg

Jörgen Hermansson, Uppsala Gunnar Wallin, Stockholm

Tidskriften utkommer med fyra häften om året

och tryckes med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts expedition, Lund

(postgiro nr 2795 65-6)

Prenumerationspriset för 1987 är 120 kr inkl. moms. Pris för enstaka häfte är 35 kr inkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare.

Expeditionens och redaktionens adress: Box 52, 221 00 Lund.

Tel. 046/10 89 35 (exp), 10 97 76 (Lundquist) 10 89 39 (Sannerstedt).

ISSN 0039-0747

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i januari 1987

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

<i>Erik Rasmussen</i> : Politologiens objektivitetsproblematik i kvantefysisk belysning	181
<i>Bjørn Erik Rasch</i> : Positiv og normativ politisk analyse	187

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

<i>Björn von Sydow</i> : Grundlagsberedningens överenskommelser 1967	207
<i>Sabine Lessmann, Rutger Lindahl</i> : Valët till den västtyska förbundsdagen	211
<i>Terry Carlbom</i> : Underhusvalet i Storbritannien	217
<i>Leif Lewin, Bo Särilvik, Olof Ruin</i> : Sakkunnigutlåtanden rörande professuren i statsvetenskap i Umeå	221

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Madeleine Hilding</i> , Arbetstrivsel och psykisk påfrestning. Anm av Reidar Larsson	231
<i>Jan Kuuse</i> , Strukturuomvandlingen och arbetsmarknadens organisering. Anm av Bo Rothstein	239
<i>Ulf Lindström & Lauri Karvonen</i> , red, Finland. En politisk loggbok. Anm av Tom Bryder	245
<i>Sig Arne Nohrstedt</i> , Tredje världen i nyheterna. Anm av Rutger Lindahl	246
<i>Olof Ruin</i> , I välfärdsstatens tjänst. Anm av Dag Anckar	252

ABSTRACTS

256

Articles in the *Statsvetenskaplig Tidskrift* (The Swedish Journal of Political Science) are indexed in ABC-POLSCI, and *International Political Science Abstracts*, and *Historical Abstracts*.

Politologiens objektivitetsproblematik i kvantefysisk belysning

AV ERIK RASMUSSEN

Lad mig begynde med en tak til styrelsen for det Nordiske Forbund for Statskundskab for opfordringen til at holde plenumforedraget ved kongressen her i København. Man havde, forstår jeg, hørt at jeg var i gang med et noget usædvanligt, tværvideenskabeligt arbejde, og stillede mig frit med hensyn til det mere præcise emnevalg. Den bog der nu foreligger som resultat af mine overvejelser, hedder *Complementarity and Political Science: An Essay on Fundamentals of Political Science Theory and Research Strategy* (Odense Universitetsforlag, 1987). Det er ganske vist blot en tekst på 124 sider. Alligevel er det nødvendigt, når der kun er 45 minutter til rådighed, at jeg begrænser mig til et aspekt af dens problemstillinger, og jeg har da, efter samråd med Dag Anckar, valgt hvad han i et brev betegnede som "en problematik som vi alla någon gång funderat över", nemlig politikens objektivitetsproblematik. Den har jo været drøftet i hele dette århundrede, i hvert fald hvis vi tillader os at betragte Max Weber også som politolog, og jo i øvrigt, som netop *hans* navn indikerer, som en fælles samfundsvidenskabelig problematik. Dette sidste understreges også af at det vigtigste nordiske bidrag må siges at være ydet af Gunnar Myrdal. Jeg selv – for nu at komme ned på jævn, politologisk grund – har altid været fascineret af disse problemer og også nogle steder i min produktion fremsat nogle synspunkter på dem. I øvrigt blev de kraftigt berørt på den nordiske statskundskabskonference for seksten år siden (jvf. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1972, pp. 36–66), hvor ikke mindst Jörgen Westerståhl tog energisk til orde mod hvad Stefan Björklund og jeg som indledere havde hævdet.

En og anden vil måske synes at dermed kunde det være nok. Hvorfor koge suppe på de gamle ben? Dertil vil jeg svare to ting: for det første, som en generel betragtning, at enhver videnskab lider skade hvis den ikke til stadighed eller i det mindste

med mellemrum tager sit erkendelsesteoretiske stade op til overvejelse, og for det andet at mine overvejelser over *Complementarity and Political Science*, som jo er udsprunget af at jeg har følt en forpligtelse af den lige nævnte art, har ført med sig at politikens objektivitetsproblematik på nogle punkter tegner sig noget anderledes for mig end før, og ikke mindst at det forekommer mig den afklares væsentligt ved sammenstillingen med den traditionelt som objektiv videnskab par excellence betragtede fysik.

Komplementaritet er et begreb som den danske fysiker Niels Bohr udformede i 1927. Bohr er meget verdensberømt i Danmark. Vi taler om Einstein og Bohr som de to helt skelsættende navne i det 20. århundredes fysik, at sidestille med Galilei og Newton. Jeg bliver nødt til at forudsætte at navnet har nogen bekendtskabskvalitet for vore nordiske politikologer.

I 1920'erne befandt fysikken sig i en erkendelsesteoretisk krise. Den var begyndt da Max Planck i 1900 måtte konkludere at energi ikke overføres kontinuerligt men i mindste enheder, de såkaldte virkningskvanter. Fornemmelsen af krise var bl.a. en følge af at nogle forsøg viste at lys havde karakter af bølgebevægelser, andre og lige så uomstødelige, at det opførte sig som partikler. Bedømt ud fra den klassiske fysiks ontologi var det en umulig situation, for lys kunde ikke være *både* partikler og bølger. Usikkerheden gjaldt alle atomare fænomener. Det viste sig således umuligt at på én gang bestemme såvel en partikels sted som dens impuls (dvs. masse \times hastighed) med fuld nøjagtighed. Kvantets eksistens anfægtede grundlaget for den klassiske fysiks deterministiske kausalitet. Den løsning Bohr anviste var fremfor alt epistemologisk. Når kvantet medførte at enhver observation af den atomare verden var udtryk for en vekselvirkning mellem det observerede objekt og den

forsøgsopstilling ved hvis hjælp observationen fandt sted, fulgte deraf at beskrivelsen måtte indbefatte en redegørelse for forsøgsopstillingen, samt at det atomfysikken kunde beskrive var netop vekselvirkningen, ikke objektet som sådant. Enhver tilsyneladende modstrid mellem de ovennævnte eksperimentelle resultater, f. eks. vedrørende lyset, forsvandt når man forstod at de fremkom gennem *forskellige* eksperimentelle opstillinger. Beskrivelserne var *komplementære*, for de gav, skønt indbyrdes uforligelige, tilsammen en udtømmende beskrivelse. At der altså ikke var nogen *logisk* modstrid imellem dem blev, som Bohr tilfreds noterede sig, bekræftet ved at der netop ved samme tid blev udviklet matematiske formalismer, som tillod at forudsige sandsynligheden af atomare fænomener.

Dette var grundtrækkene i Bohrs komplementaritetstankegang. Han betragtede den ikke som en teori men som en logisk følge af fysikkens udvidede erfaringsområde. Den indebar på ingen måde en omstyrtelse af den klassiske fysik. Dennes antagelse af at observation kan finde sted uden at det observerede objekt påvirkes ved selve observationen gjaldt fortsat i forhold hvor kvantet var en relativt uendelig lille størrelse, altså udenfor atomfysikken. Men den klassiske fysik (og vor daglige verden) viste sig at være et grænsetilfælde, og kvantefysikken blev en generalisation af den nødvendiggjort med henblik på de områder hvor kvantet *ikke* var en negligibel størrelse. Svarende hertil blev den klassiske fysiks deterministiske kausalitet et særtilfælde af kvantefysikkens statistiske kausalitet. Det der ændrede sig var altså fremfor alt fysikernes egne forestillinger om hvad deres begreber indebar.

Det var fra første færd Bohrs overbevisning at fysikkens epistemologiske landvinding viste vej til en bedre forståelse af andre videnskabers erkendelsesteoretiske problemer og af almenmenneskelige forhold, i øvrigt uden at han fandt synderlig genklang. Det forekommer mig umiddelbart indlysende at samfundsvidenskabernes erkendelsesteoretiske problematik på vigtige punkter minder om kvantefysikkens. Det var fristende at efterprøve om der med udgangspunkt i komplementaritetstankegangen kan kastes bedre lys over nogle af politologiens basale problemer. Resultaterne har jeg fremlagt i min bog. Dem kan jeg naturligvis ikke gøre rede for her. Nogle af dem vil hist og her blive inddraget fordi de er relevante for objektivitetsproblematikken. I øvrigt viste konfrontationerne med samfundsvidenskaberne at Bohrs

komplementaritetstankegang nok er konsistent men ikke, som han selv synes at have ment, monolitisk. Den rummer flere lag, og når han tager til orde for dens anvendelighed udenfor fysikken er det ofte ikke det strikte kvantefysiske komplementaritetsbegreb men de underliggende lag han har i tankerne, og som er frugtbare for os. Det dybeste lag er problematiseringen af forholdet mellem forskningens subjekt og objekt. Dermed er jeg direkte ovre i dagens emne.

For Bohr er der ikke tvivl om at fysik er objektiv videnskab når den vel at mærke respekterer vilkårene for objektiv beskrivelse. Der er tre faser: 1. den klassiske fysik, hvor objektet ikke påvirkes hverken af iagttageren eller iagttagelsesmidlerne; 2. situationen ifølge Einsteins specielle relativitetsteori (1905), der viser at iagttagelsen er afhængig af iagttagerens situation, f. eks. om han bevæger sig med meget stor hastighed, men således at enhver iagttager indenfor sin ramme kan forudsige hvilken iagttagelse en anden iagttager vil gøre indenfor en anden ramme af iagttagelsesbetingelser; og 3. situationen i kvantefysikken hvor iagttagelsesmidlerne, f. eks. en forsøgsopstilling, vekselvirker med objekterne, så at det er vekselvirkningen, ikke objektet som sådant, fysikken kan beskrive.

For Bohr er objektiv beskrivelse, som han gentager og gentager, utvetydig beskrivelse, og utvetydig er en beskrivelse kun hvis den respekterer de betingelser under hvilke iagttagelsen er gjort. "Virkeligheden" er et ord vi må lære at bruge korrekt. "Det er forkert at tro at det er fysikkens opgave at finde ud af hvordan naturen er. Fysik drejer sig om hvad vi kan *sige* om naturen". Når dette fastholdes kan ethvert subjektivt skøn undgås. Også kvantefysikkens resultater er i princip uden noget forbehold intersubjektivt overførbare.

Det er velkendt at der i de seneste årtier er sat spørgsmålstegn ved fysikkens objektivitet ud fra andre synspunkter end dem Bohr her er refereret for at tage stilling til. Dertil vil jeg vende tilbage senere. Først skal fysikkens tre faser benyttes til belysning af politologiens objektivitetsproblematik.

Den klassiske fysiks simple, så at sige uskyldige objektivitetsbegreb var længe accepteret som mål eller i det mindste som ideal i samfundsvidenskaberne. Comte vilde skabe en *physique social*; formuleringen kommenterer sig selv. Positivismen i

denne forstand havde greb om politologien langt ind i behavioralismens tid.

Med Max Weber var samfundsvidenskaberne ellers begyndt at æde af kundskabens træ på godt og ondt. Den slange der gjorde en ende på uskyldstilstanden dukkede op fra den logiske kløft mellem *Er* og *Bør*, som Weber og hans meningsfæller fandt der ikke kan slås bro over. Syndefaldet kan dateres til 1904, året før Einsteins relativitetsteori og en god snes år før Bohr talte om komplementaritet.

Efter syndefaldet har samfundsvidenskaberne til stadighed måttet være sig et værdiproblem bevidst, og det uanset om man accepterede den logiske kløft og de konsekvenser af Weber som Arnold Brecht formulerede som den videnskabelige værdirelativisme. I første omgang søgte man tilflugt i en delvis værdifrihed. Omkring 1930 mente f. eks. Myrdal at forskeren kunde gøre sig værdiproblemerne klar og derefter arbejde objektivt med en positiv teori, uafhængig af alle subjektive vurderinger, for sluttelig af føje et sæt værdipræmisser til den teoretiske viden om data og relationer, når de praktiske konklusioner skulde drages. I 1930'erne kom Myrdal derimod til den opfattelse at værdier og vurderinger er involveret i alle led af forskningsprocessen. I *Asian Drama* udtrykker han det således: "The only way in which we can strive for objectivity in theoretical analysis is to lift up the valuations into the full light, make them conscious and explicit, and permit them to determine the viewpoints, the approaches, and the concepts used." Myrdal tilstår at hverken hans egne eller nogen bøger han kender lever op til disse krav. En politolog som Easton udtrykker sig på ganske tilsvarende måde.

Dermed havde politologien – og samfundsvidenskaberne – fjernet sig radikalt fra, ja, i virkeligheden fornægtet den klassiske fysiks objektivitetsbegreb, i erkendelse af egen fundamental og uomgængelig værdibinding. Hvis forskning fortsat skulde være et kollektivt anliggende måtte vejen frem søges gennem størst mulig værdibevidsthed, og kravet herom måtte stilles ikke alene, som allerede Weber understregede, til forskeren selv, både i forskningsprocessen og fremstillingen, men fuldt så vel til modtageren af hans resultater.

Den position jeg her har skitseret var den fremherskende for 28 år siden, da jeg fik til opgave at være med til at opbygge et statskundskabsstudium i Danmark. I mellemtiden har megen diskussion været optaget af neomarxistiske strømninger, der jo i kraft af deres Hegel'ske kerne er værdiobjek-

tive, jvf. at de *ved* hvad der er *progressivt*. Mange andre politologer har, måske i reaktion derimod, interesseret sig temmelig lidt for fagets erkendelsesteoretiske aspekter. Men gendrevet er positionen aldrig blevet. Det er min påstand at uanset om vi betragter os som værdirelativister eller ej arbejder vi – og ved det godt selv, også hvis vi ikke taler derom – på vilkår af værdibinding og værdibevidsthed.

Einstein accepterede som bekendt værdirelativismen. Det vilde imidlertid være forkert at se nogen mere end overfladisk lighed mellem hans relativitetsteori og politologiens værdibinding. Ganske vist er der i begge tilfælde tale om at forestille sig hvorledes noget tager sig ud fra et standpunkt og i en referenceramme som er forskellig fra ens egen. Men i relativitetsteorien er "standpunkt" at forstå korporligt og det man foretager sig en rent logisk operation, som *eo ipso* er uden ethvert subjektivt element. I politologien menes der med "standpunkt" et anskuelsessæt, som når vi taler om at forestille os hvorledes noget tager sig ud *sub specie sovietica* og *sub specie americana*, altså en operation hvori indgår såvel virkelhedsbillede som værdisæt.

Dermed er vi ovre i det spørgsmål om værdibindingens konsekvenser kan belyses ved hjælp af Bohrs tredje objektivitetsbegreb, det kvantefysiske, altså objektiv beskrivelse i erkendelse af og respekterende en subjekt-objekt problematik. Det vilde efter Bohrs opfattelse sige at forskeren er sig omhyggeligt bevidst at han lægger et snit mellem sig selv og det objekt han studerer og hvoraf han selv er en del, og at dette snit ikke er en selvfølge, som antaget i den klassiske fysik, men et bevidst valg mellem muligheder, og at bevidstheden herom må fastholdes under hele forskningsprocessen og forstås af modtagerne. På denne betingelse mente han, under indflydelse af William James, at psykologien vilde kunne arbejde objektivt, i det mindste delvis. Kan vi opnå noget lignende ved hjælp af omhyggelig værdibevidsthed?

Dertil er at sige at den intersubjektive overførbare fremmes ved en sådan bevidsthed, ja, ikke er virkelig til stede uden. I den forstand er Bohrs subjekt-objekt sondring sammenfaldende med vore politologiske behov. Men, som han selv siger, psykiske erfaringer kan ikke underkastes fysisk måling. I kvantefysikken kan der måles præcis som i den klassiske fysik. Den epistemologiske landvinding bestod i stedet i forståelsen af *hvad* det var der kunde måles, nemlig vekselvirkningen, *ikke* objektet som sådant. I de humane videnska-

ber modsvars måling af et *skøn*, som bla er afhængigt af værdibinding. Derfor kan vi på vore felter ikke opnå *fuld* overførbare som i kvantefysikken, kun tilstræbe *optimal* overførbare. Når Bohr andetsteds hævder at komplementaritetsteoriens forestillingen "simply stresses the character of objective description, independent of subjective judgment, in any field of experience", må det konstateres at hans forestillinger om objektiv beskrivelse i psykologien og andre humane videnskaber ikke er i overensstemmelse med dette krav. Vi kan erkende og respektere subjekt-objektproblematikken og profitere deraf, men vi opnår ikke derved en objektivitet som i kvantefysikken.

Jeg antydede ovenfor at det i de seneste årtier er blevet betvivlet om Bohr og andre fysikere har ret når de hævder at deres videnskab kan arbejde objektivt. Kuhns meget feterede arbejde er blevet taget til indtægt for sådan tvivl. Man er til tider gået så vidt som at hævde at naturvidenskaben ikke adskiller sig i princippet fra magi. Allerede dens selvfornøjelse er tillstrækkelig til at stemple dette som vås.

Den rigtige kerne i denne argumentation er at fysikken naturligvis studerer sit objekt ud fra forudgjorte erfaringer og forudopstillede teorier, om man vil Kuhn'ske paradigmer. Det gav Bohr iøvrigt eksplicit udtryk for ved at sige: "All new experience makes its appearance within the frame of our customary points of view and forms of perception". Fysikkens arbejde er altså, som al menneskelig erkendelse, medbestemt af medbragte antagelser. Det er ikke forudsætningsløst. Det har naturligvis også forudsætninger i det samfund hvori det foregår, både materielt og immaterielt. Alt dette er ganske banalt. Hvis man ved objektiv iagttagelse og beskrivelse vil forstå forudsætningsløs iagttagelse og beskrivelse forekommer objektiv iagttagelse og beskrivelse naturligvis ikke. At argumentere på den antydede manér er bevidstløs positivisme, skønt det er kritikere af positivismen der gør det. Når det fastholdes i bevidstheden at erkendelse er medbestemt af teoretiske antagelser, og at videnskabelige resultater er gyldige *ad hoc*, har det ingen berettigelse at anfægte fysikkens objektivitet.

Også samfundsvidenskabelig forskning er medbestemt af teoretiske antagelser, og også vi betragter i princippet vore resultater som gyldige *ad hoc*. Forskellene de to discipliner imellem er imidlertid så store at hvad der i princippet kan kaldes en gradforskelle i praksis får karakter af en væsensforskelle.

Fysikeren er, som Bohr lejlighedsvis fremhævede, en del af den natur han studerer. Samfundsforskeren er imidlertid i ganske anden grad et led af sit studieobjekt, samfundet. Derfor bliver den opgave Bohr rigtigt påpegede vigtigheden af, subjekt-objektproblematikken og bevidstheden om det snit forskeren lægger, så meget mere kompliceret og intrikat. I selve sit studium af samfundet påvirkes samfundsforskeren af dette og af sin egen opfattelse af det, som gennemsynder hans teorier og hans observationer, og samtidig ændres samfundet, modsat naturen, gennem hans studium, sommetider signifikant. Overhovedet er samfundet under stadig forandring, og når Bohr, ganske rigtigt, peger på at biologiens forskningsområde er langt mere komplekst end fysikkens gælder dette naturligvis i endnu højere grad om politologiens. Når dertil kommer værdiproblematikken, som jeg allerede har omtalt, er det mildest talt ikke overraskende hvis fysikkens objektivitetsbegreber ikke simpelthen lader sig overføre på politologien.

Vi tør hævde at alle vore store teoretikere, en Platon, en Hobbes, en Marx, kom til resultater som var i god overensstemmelse med deres politiske anskuelser. Det samme gælder, tror jeg vi bør indrømme, os selv. Den der tvivler på at det kan ske også de ypperste, henviser jeg til at læse Webers *Politik als Beruf*, især den sidste fjerdedel. Vi befinder os under en teoretisk pluralisme, som er både en svaghed og en styrke, det sidste når vi erkender hvad den indebærer.

Det er på tide jeg, desværre kortfattet, eksplicit tilkendegiver mine konklusioner vedrørende politologiens objektivitetsproblematik. Jeg vil gøre det med udgangspunkt i Weber, Myrdal og Easton.

Weber benægtede muligheden af simpel objektiv analyse uafhængig af særlige eller "ensidige" synspunkter. Vi kan ikke kende den fulde sandhed om noget fænomen, uanset hvor simpelt det er. Derimod mener han at resultaterne af videnskabelig analyse *indenfor* en subjektiv og partiel ramme kan opnå status af empirisk sandhed, af objektiv gyldighed, af ren kausal erkendelse; som eksempel nævner han mordet på Cæsar. Myrdal nøjes med at hævde at værdibevidsthed er den eneste måde hvorpå vi kan *stræbe efter* objektivitet. Easton er helt utvetydig: "Values . . . not only provide the matrix which shapes the selection of an empirical problem for investigation, but they mold the formulation of the problem, the selection of data, and even their interpretation", og "no fac-

tual proposition . . . can be devoid of all relevance to moral preconceptions”.

Hertil har jeg to kommentarer. Den ene er at i én henseende går vistnok Weber og i hvert fald Easton for vidt. I min bog har jeg som eksempel brugt den påstand at Ronald Reagan er USA's præsident. Den er et objektivt datum. Bevares, man kan redde Eastons påstand ved at hævde at termen ”præsident” indebærer ”moral preconceptions”; men sligt er uinteressant ordkløveri. Af den slags objektive data er der uendelig mange. Deres singulære karakter gør dem bare så forfærdelig banale.

Min anden kommentar har betydelig mere substans. Så snart vi vil formulere generelle påstande, blot af en rækkevidde som at bly er tungere end aluminium, viser forskellene mellem politologi og fysik sig. Det er plausibelt at sige at al magt korrumpere. Men hvad mener vi præcist med ”magt” og ”korruption”, og hvordan måler vi dem? For en snes år siden arbejdede endda adskillige begavede politologer ihærdigt med just disse problemer. Men ingen vil mene at de kan anvendes entydigt (Bohrs første forudsætning for objektivitet) i forskersamfundet. Og, lige så vigtigt, at de kan anvendes frigjort fra værdibinding. Og virkningerne deraf bliver naturligvis des tydeligere jo højere et teoretisk niveau vi ønsker at bevæge os på.

Man kan sige at ligesom i kvantefysikken er det vi iagttager og beskriver ikke vore objekter men vekselvirkningen mellem objekter og iagttagelse. Den store forskel er at i kvantefysikken er der tale om en vekselvirkning mellem objektet og entydigt definerbare iagttagelsesomstændigheder, mens vekselvirkningen i politologien finder sted mellem objektet og vort teoretiske begrebsapparat, som hverken er entydigt eller værdifrit, hvorfor beskrivelsen heller ikke kan være det. Hvis man alligevel vil tale om objektivitet i samfundsvidenskaberne, må man altså være klar over at man bruger ordet i en væsentlig anden betydning end i fysikken, også kvantefysikken. Det forekommer mig lidet hensigtsmæssigt. Jeg foretrækker at tale om optimal intersubjektiv overførbare, som opnås ved at tilstræbe størst mulig entydighed og værdibevidsthed.

Det er meget vigtigt i denne sammenhæng at klargøre sig logikkens rolle i empiriske videnskaber. Da tilvante forestillinger vaklede i fysikken – såsom kausalitet, objektivitet, hvad virkeligheden er, hvad vi kan forstå ved en forklaring – sagde

Bohr i en diskussion med Einstein: ”In dealing with the tasks of bringing order into an entirely new field of experience, we could hardly trust in any accustomed principles, however broad, apart from the demand of avoiding logical inconsistencies”. Logisk konsistens er et konstitutivt krav til al forskning (hvormed ikke er sagt at den konstituerer forskning). Logik er et middel i al empirisk forskning og som sådant hverken subjektiv eller objektiv, og det gælder hvad enten den pågældende videnskab kan arbejde objektivt eller må nøjes med at tilstræbe optimal intersubjektiv overførbare. I den udstrækning det lykkes os politologer at arbejde logisk konsistent er vor forskning altså i så henseende både entydig og værdifri, hvorimod man ikke af den grund kan betegne den som objektiv, for logik som sådan relaterer sig ikke til objekter. At logikken i praktisk forskning kan være mangelfuld forhindrer ikke at den principielt er hævet over subjekt-objekt problematikken. Det var ud fra denne betragtningssåde jeg i min bog om *Lighedsbegreber* (1981) mente at kunne dele mine konklusioner op i tre kategorier: de logisk tvingende, de empirisk overbevisende og de empirisk sandsynliggjorte. Logisk ræsonnement spillede naturligvis en rolle ved fremkomsten af alle tre slags konklusioner. Men den første kategori: de logisk tvingende konklusioner fremkom alene ved logisk påvisning af logiske inkonsistenser mellem visse lighedsbegreber. Jeg påstod altså at denne del af mine konklusioner kun kan anfægtes ved at påvise logiske brist i mine ræsonnementer, mens mine andre konklusioner *kan* anfægtes ud fra andre empiriske antagelser, altså et andet virkelighedsbillede end mit. Disse sidstnævnte konklusioner kan i bedste fald tilskrives optimal intersubjektiv overførbare, mens den førstnævnte intersubjektive overførbare er absolut for alle der som Bohr (og jeg) betragter logisk konsistens som en *conditio sine qua non* for videnskabelig kommunikation.

Nu i 1980'erne hvor naturvidenskaben synes på vej til at operere med ni eller ti dimensioner, altså mange flere end de fire den Einstein'ske logik bemestrede, kan man træffe det synspunkt at også kravet på logisk konsistens må opgives. Om denne udlægning er mere end en popularisering af naturvidenskabens situation tør jeg ikke ytre mig om. Erkendelsesteoretisk er den jo på ingen måde ny. Jeg kan blot minde om at der overfor den tilsyneladende inkonsistens mellem forestillingerne om Guds algedhed og Guds almagt er henvist til at Guds visdom går over al menneskelig forstand,

hvilket er det samme som at sige at her kommer kravet om logisk konsistens til kort. Det nye vilde altså være at om naturvidenskabens visdom gælder det samme som om Guds. Vi i samfundsvidenskaberne vil fortsat befinde os i et univers hvis fænomener er fire dimensionale, og for os vil det Bohr'ske krav om logisk konsistens fortsat have gyldighed som et konstitutivt men ikke i sig selv alene konstituerende krav til forskning.

Jeg har dvælet ret udførligt ved logikkens forhold til empirien fordi det er min fornemmelse at når adskillige samfundsforskere har haft svært ved ganske at opgive forestillingen om samfundsvidenskabelig objektivitet har de været influeret af den meget muligt ofte ubestridelige konsistens i deres logiske ræsonnementer, uden rigtigt at gøre sig klart at logisk konsistens er et middel i empiriens tjeneste men ikke i sig selv er empiri og altså hverken objektiv eller subjektiv.

Hvad jeg her har sagt udspringer alene af ønsket om epistemologisk klarhed. Det kan på ingen måde tjene som undskyldning for – endsige forstås som en opfordring til – vilkårlighed. Det rummer ingen påstand om at alle værdier er lige gode (hvilket vilde være i modstrid med både Weber og den

videnskabelige værdirelativisme). Det kræver tværtimod værdierne til stadighed konfronteret med hinanden, og da politologien er en empirisk videnskab hævder det virkelighedens primat, en side af problematikken som jeg her kun har strejft.

Da jeg gennemlæste referatet af Göteborg-drøftelsen så jeg at Westerstahl dengang sagde: "Jag har en känsla av att väldigt många älskar de där djupen (dvs. de allra mest grundläggande kunskapsteoretiska djupen), inte därför att de är särskilt djupsinniga, utan därför att de vill ha den där känslan att allting flyter och det skapar hos dem en känsla av behag". Dermed sigtede han på Myrdal, men nok også på mig. Jeg er mig ikke en sådan masochisme bevidst. Tilværelsen var da nemmere under positivismen, som jeg jo voksede op med, jeg deltager ikke i den momomane udhængning af den. Men jeg vil gerne vide hvor jeg befinder mig, og på hvilke betingelser jeg mener hvad jeg mener. Kan nogen under debatten gengive mig min barnetro, ser jeg det gerne, forudsat altså at jeg bliver *overbevist*.

(Plenarföredrag vid VIII Nordiske Statskundskabs Kongres, København 16 augusti 1987)

Positiv og normativ politisk analyse: Om det egenartede ved statsvitenskapelig analyse og utfordringen fra økonomiske teorier om politikk

AV BJØRN ERIK RASCH

Jeg er rasjonalist, og med
dette mener jeg at jeg tror
på diskusjon og argumentasjon.

Karl Popper

MØRKET

Jeg knar mørket med
mine hender og finner
ingenting i dem? Da er
heller ikke mørket
så urimelig
som det ser ut til.

Ernst Orvil

1. Innledning

Samfunnsvitenskapene har som en av sine fremste oppgaver å gjøre samfunnet begripelig og "gjennomsiktig". I all forskning vil det å forstå stå sentralt. For dette formål formes begreper og modeller.

De tankekonstruksjoner som over tid bygges opp – eller avleires, vil være av høyst ulik art. Noen er åpne, induktive og "myke", mens andre er strenge, formelle – og gjerne deduktive. Teoriutvikling kan gjerne betraktes som prosesser der forskere kontinuerlig tar en mengde mer eller mindre veloverveide beslutninger. Legges et beslutningsperspektiv til grunn, vil det også kunne være naturlig å søke å forankre beslutningsaktiviteten i velbegrunnede normer og kriterier for teoriutvikling.¹ Det kan hevdes at teori bør bygges gjennom, og forskningsprosessen innbefatte, sekvenser av (instrumentelt) rasjonelle valg – avgjørelser som i størst mulig grad gir opphav til forståelse.² Et slikt perspektiv vil ligge til grunn for denne artikkelen (og fruktbarheten av det vil ikke drøftes nærmere underveis).

Gjennom de siste tiårene har økonomiske teorier om politikk fått en ganske fremtredende plass i det statsvitenskapelige teori-arsenal.³ Under samlebetegnelse "public choice" eller "rational choice" gis spillteori, formell forhandlingsteori, individuell beslutningsteori og teori for kollektive

beslutninger politiske fortolkninger.⁴ Politiske fenomener analyseres med begreper og metoder som i overveiende grad er utviklet av økonomer og matematikere. Statsvitenskapelig teoridannelse har som oftest vært av en langt løsere og kompleks type enn byggverkene som nå ses importert.⁵

I og med at økonomiske tilnærminger i betydelig grad har kunnet invadere statsvitenskapen⁶, kan det være vel verdt å reflektere over om dette ut fra statsvitenskapens egenart kan sies å være kjærkomment eller tvert imot betenkelig.

Nå ligger det imidlertid ikke klart i dagen hva som eventuelt måtte være egenartet ved studiet av politikk. Det sentrale siktemålet med denne artikkelen vil derfor være å søke å formulere grunnleggende prinsipper for normativ – og især – positiv politisk analyse. Dette forutsetter en diskusjon av hvilke forhold eller fenomener statsvitenskap primært bør konsentreres om, fagets "gjenstand". På grunnlag av den emnemessige avgrensning som forfektes og de metodologiske standpunkter som inntas, rustes vi til å kommentere relevansen av økonomiske tilnærminger i studiet av politikk.

Mer detaljert bygges artikkelen opp på følgende vis: Først diskuteres det hva politikk er, og derved hva statsvitenskapens sentrale kjerne vil være. Synspunktet som bringes til torvs er at statsvitenskapens hovedansvar er å studere *aktiviteten innenfor, i tilknytning til, og i skjæringsfeltene mellom politiske beslutningssystemer.*

Neste trinn er å skissere de ulike formål statsvitenskapelige analyser kan være ledet av. Det skilles mellom normative og positive analyser. Det blir kort antydning at normative analyser helt klart har sine særtrekk som må påaktes. Samtidig blir det påpekt at *det er klare paralleller mellom normative analysers "logikk" og analyser av faktiske fenomener, og at en og samme teori ofte vil kunne tjene både normative og positive analyseformål.*

Det helt sentrale formål ved positive analyser, nemlig å forklare fenomener, vies spesiell oppmerksomhet i artikkelen. Å si hva en forklaring er, er et langt mer komplekst problem enn de fleste i første omgang antar. Litteraturen på feltet er svært omfattende, uten at det dermed finnes noen konsensus omkring hvilke betingelser som må oppfylles for at et argument skal være en forklaring. Her vil det syn utpensles at *å forklare ideelt sett vil si å avdekke den mekanisme som har determinert et fenomens frembringelse.*

Grovt sagt kan to syn på forklaringer sies å dominere i litteraturen: På den ene siden det hempeilianske "covering law" eller deduktiv-nomologiske perspektivet, og på den annen side et interpretativt, fortolkende og forstående perspektiv uten generaliserende (nomotetiske) ambisjoner.⁷ Det er elementer i den interpretative posisjon som vanskelig kan ignoreres, samtidig som det vil være et nederlag å måtte gi avkall på å utvikle generell teori.⁸ Her skal det argumenteres for at posisjonene til en viss grad kan forenes, – at det finnes en statsvitenskapelig farbar vei mellom den positive teoridannelsens Skylla og Karybdis. Påstanden er at *en eller annen form for atferdsforutsetninger, eksempelvis om rasjonelle valg, må introduseres i enhver generaliserende statsvitenskapelig ansats.*

Artikkelens siste del antyder momenter til vurdering av de økonomiske tilnærmingers statsvitenskapelige relevans, med bakgrunn i de metodologiske synspunkter. Et hovedsynspunkt i de avsluttende merknader er at *hvis generaliserende statsvitenskap fordrer forenklete atferdsforutsetninger, noe det argumenteres for tidligere, så representerer faktisk økonomisk teori om politikk et interessant alternativ.* Et av de viktigste elementene i denne teorien er nemlig presise, om enn snevre, atferdsforutsetninger.

De enkelte deler av artikkelen vil være svært allmenne. De ulike vitenskapsteoretiske synspunkter blir i hovedsak stående uten illustrerende og utdypende eksempler. I stedet for en weberiansk refleksjon og ekstrahering av metodologiske prinsipper fra den statsvitenskapelige praksis, fra

politiske analyser som har blitt stående som betydningsfulle, er det her heller tale om refleksjon over statsvitenskapelige grunnlagsstudier og metode-diskusjoner, hvilket i noen grad rett og slett vil si generell samfunnsfaglig grunnlagsdebatt.⁹

2. Statsvitenskapens gjenstand

Statsvitenskap er enkelt sagt siktet inn mot studiet av politikk. Hovedgrensene for fagets gjenstand trekkes gjennom den definisjon av politikk som velges. Og her er det mange muligheter. Robert Dahl har bidratt med en svært vid definisjon, hvor faget følgelig skal fokusere:

"... any persistent pattern of human relationships that involves, to a significant extent, power, rule, or authority." (Dahl 1963:6).

David Eastons vidt aksepterte syn på politikk som aktivitet knyttet til *autoritativ verdifordeling* i et samfunn, kan imidlertid snevre inn både for skjevt og trangt (Easton 1953:127 ff). Det samme gjelder Ole Bergs funksjonelle (og dermed ekstra problematiske¹⁰) avgrensning av "stat" til det institusjonskompleks som *styrer* samfunnet, som dirigerer formingen og omformingen av folks livs- og levevilkår, og statsvitenskapens gjenstand til vekselspillet stat-samfunn (Berg 1975:1–3).

Enda en snever – eller åpenbart amputert – oppfatning av politikk kan det spesielt være verdt å nevne i vår sammenheng, idet det har vært hevdet at *økonomisk teori om politikk* også står for en særegen *økonomisk oppfatning av politikk*.¹¹ Det økonomiske syn på politikk:

"... går ut på at den politiske beslutningsprosess er, og bør være, økonomisk både i sitt formål og i sin form. Politikken er økonomisk i sitt formål, fordi det er økonomiske spørsmål som er den sentrale gjenstand for beslutningsprosessen. Det er i hovedsak tale om to typer økonomiske saker: opprettelse av kollektive goder og påvirkning av inntektsfordelingen. (...) Videre går modellen ut på at politikken bør være økonomisk i sin form, det vil si at det bør bygge på desentraliserte, private beslutninger. Stemmegivning er den sentrale, nesten den eneste politiske handling borgerne skal utføre." (Elster 1983a:13.)

Som angivelse av hva politikk er, altså ikke-normativt betraktet, er det ikke vanskelig å se at mye av den virksomhet som vi intuitivt oppfatter som politikk faller utenom. Kollektive goder sier langt fra alt om tjenestemenyen og beskjefligelsene til moderne velferdsstater. At disse statene, tunge

som de er av korporative arrangementer, skulle bygge på politikk som er økonomisk i sin form er i beste fall uklart.

Jeg skal her forfølge en tolkning av Eastons politikk-oppfatning, men først en advarsel.

Definisjoner av statsvitenskapens gjenstand må være rommelige og løse. Det er fåfengt å forsøke å trekke helt presise og skarpe grenser, fordi det ikke er noen garanti for at avgrensningen *kan* følges opp. Som tidligere nevnt ledes vitenskapelig aktivitet av en trang til å forstå. Klarhet søkes bibragt gjennom oppbygning av teori. Et eksempel: De fenomener fagets forskere setter seg fore å studere, forklares ved hjelp av mer eller mindre velutviklede teorier. Definisjonen av politikk kan nok styre valget av *eksplanandum* – fenomen å forklare, men ikke på samme måte *eksplanans*. Det er ikke gitt at alle politiske fenomener kan forklares tilfredsstillende – og forstås – ”politisk”, dvs. gjennom elementer som alle faller inn under begrepet politikk.

Hva er så statsvitenskapens gjenstand? William Riker har tolket Easton slik:

”Now if, as Easton asserts, politics is the authoritative allocation of value and if, as I interpret it, ”allocation” refers not to a physical process but to the social process of deciding how a physical process shall be carried out, then the subject studied by political scientists is decision-making. But . . . not all decision processes are political or of any concern to the political scientist. (. . .) Indeed, the only decisions in the scope of politics are those which concern value and are assumed to be authoritative.” (Riker 1962:10–11.)

Her kan begrepene ”value” og ”authoritative” skape nye definisjonsmessige problemer. Især gjelder det *verdi*: På den ene siden trekkes assosiasjonene i retning av fordelbare goder (hvilket må være for snevert), og på den annen side ”values as expressions of our preferences” (Easton 1953:222) – en begrepsbestemmelse så vidt at den vanskelig kan være fruktbar (jfr. Berg 1975:25; 1971). Det er dermed naturlig å la *verdi*-begrepet falle, og det trekker ”allokering” med seg i fallet.

Tilbake står politikk lenket til *autoritativ beslutningsaktivitet*. Autoritative er ifølge Easton beslutninger – eller ”policy” – som aksepteres som bindende av de relevante aktører; ”a policy is clearly authoritative when the feeling prevails that it must or ought to be obeyed” (Easton 1953:133). Slike beslutninger vil først og fremst forbindes med det offentlige. Her vil det derfor legges til grunn en oppfatning av autoritativ beslutningsak-

tivitet som aktivitet primært tilknyttet det institusjonskompleks som innen et territorium har monopol på legitim bruk av voldsmakt – staten i Webers forstand.

Autoritative beslutningsutfall vil i et samfunn aldri være ett enkelt individs verk, selv ikke i ekstremt diktatoriske småstater. Det vil i regelen være tale om gruppebeslutninger, hvilket forutsetter at en viss ramme eller struktur omkring enkeltindividenes opptreden alltid–vil være tilstede. Rammen trenger selvsagt ikke være svært fast og stabil. *Alle slike institusjonelle ordninger*, formelle eller uformelle prosedyrer, regler eller normer, som omdanner enkeltaktørers handlingsvalg til kollektive resultater, kan kalles *beslutningssystemer*. Har de kollektive resultatene karakter av å være autoritative beslutninger, så har vi med *politiske beslutningssystemer* å gjøre.¹²

Det vil her føre for langt å gå inn på de enkelte elementene i definisjonen av politiske beslutningssystemer. La det imidlertid være nevnt at det i rikt monn er rom for variasjoner på de dimensjoner definisjonen inkluderer. De institusjonelle ordninger kan gi opphav til strukturer som er sentraliserte eller desentraliserte, flate eller pyramidale, preget av løst eller fast sammenkoblede enheter, osv. Omdanningsprosessen som resulterer i kollektive utfall kan preges av bytte, befaling, preferanseaggregering, argumentasjon, problemløsning, fremsettelse av forslag og motforslag, osv. De autoritative utfallene er åpne eller stilltiende vedtak eller avtaler, basert på oppslutning fra få eller fra mange – en leders befaling, et flertalls vilje, enstemmighet. Mange dimensjoner gir talløse kombinasjonsmuligheter: Politiske beslutningssystemer kan være utformet på en uendelighet av måter. Noen hovedkategorier peker seg imidlertid ut: Avstemningssystemer (f. eks. demokratiske ordninger), forhandlingssystemer (f. eks. korporative arrangementer), hierarkier (f. eks. det weberske byråkrati).

Anarkier og frikonkurransemarkeder er velkjente ikke-politiske beslutningssystemer, hvor omdanningsprosessen resultat er rene summerings- eller aggregat-effekter heller enn egentlige kollektive *beslutninger*. Hvorvidt det på et område skal tilrettelegges for anarki eller marked, er imidlertid et kollektivt valg-problem.

Det kan nå hevdes at politikk er å forstå som aktiviteten innenfor, i tilknytning til, og i skjæringsfeltene mellom politiske beslutningssystemer. Både aktivitetens rent ”faktiske” og dens verdimeslige aspekter hører med til statsvitenskapens sentrale

emner. De politiske utfall eller fenomener som kan stilles i fokus vil spenne vidt, fra det politiske apparat og institusjonelle forhold til politiske aktørers handlinger, motiver, verdier. Dette perspektivet gjør det imidlertid, med Johan P. Olsens "ny-institusjonalistiske" formulering:

"... mindre viktig å diskutere disiplinens yttergrenser – hva statsvitene kan studere – enn å slå fast at statsvitenskapen har et særlig ansvar for å analysere de politiske institusjonenes oppbygning, virkemåte, effekter og utviklingstrekk." (Olsen 1985:4.)

Det er viktig å poengtere at til tross for innsirklingen mot de politiske institusjoner, vil atferd og interaksjon – politisk beslutningsaktivitet – likevel måtte stå helt sentralt.

Det internasjonale system har anarkiets trekk (Young 1978), og den internasjonale politikk – "storpolitikken" – kunne således lett mistenkes å falle utenfor ved vår begrepsbestemmelse av statsvitenskapens gjenstand. Så er ikke tilfelle. Den internasjonale arena må ses som møtesplass for politiske beslutningssystemer. Det er tale om stater eller statsrepresentanters interaksjon. Her produseres det i svært liten grad autoritative utfall, men det er tale om aktivitet i skjæringsfeltet mellom systemer hvor autoritative avgjørelser skapes.

Hvilke typer av fenomener vil det dreie seg om ved politiske analyser? Med vår avgrensning av statsvitenskapens gjenstand vil en tredeling fange opp det meste. For det første vil det dreie seg om aggregatfenomener, hvilket enten vil være intenderte eller uintenderte konsekvenser av enkelt-handlinger eller resultater av at kollektiver som sådan velger mellom tilgjengelige muligheter, dvs. kollektive beslutninger.¹³ Disse aggregatfenomene kan ses på som kollektiv atferd – i vid forstand.

Den andre typen av fenomener vi vil nevne er individuelle politiske handlinger, for eksempel en statsministers aktivitet i valgkampen eller en bestemt partileders befatning med et regjeringsskifte.

For det tredje vil det dreie seg om rammene rundt individuell og kollektiv politisk atferd som en klasse av fenomener å fokusere ved politiske analyser. Kort sagt gjelder det den politiske beslutningsaktivitetens (relevante) kontekst – fra fysiske betingelser og materiell-struktur, via regler og institusjonelle ordninger, til normer og kultur.

Den oppfatning av statsvitenskapelig virksomhet som er lansert, impliserer ikke at noe bestemt "karakteriserende perspektiv" for politiske akti-

vitet er valgt.¹⁴ Interesseskamp versus ivaretagelse av fellesskapets tarv, konflikt versus konsensus, retorikk og taktikk versus gode argumenter og åpen diskusjon – alt dette er variable, og en kan ikke gå til beskrivelser og analyser av politisk aktivitet med *a priori* valg av verdier på slike variable.

Dette gjelder også enkeltaktørenes handlings-tilbøyeligheter: Noe forhåndsstandpunkt impliseres ikke av måten fagets gjenstand er avgrenset på. Terrenget ligger åpent for mange og ulike muligheter.

Det er eksempelvis intet ved politikk-forståelsen som er lagt til grunn her som innebærer at politisk aktivitet skulle være kjennetegnet av spesielle former for rasjonalitet, eller at menneskenaturen forutsettes å være av spesielt edel eller slett beskaffenhet.¹⁵ Samtidig er det i utgangspunktet intet til hinder for at – eksempelvis – et strategisk perspektiv kan være fruktbart. Politikk forstås kanskje i noen sammenhenger best om det antas at aktørene har "förmåga att handla strategiskt dvs att kunna manövrera på ett sådant sätt, att så mycket som möjligt av preferenserna förverkligas i nuläget utan att därför utsikterna på längre sikt försämras" (Lewin 1984:373). Poenget er at alle atferdsforutsetninger må begrunnes og berettiges. De kan ikke ligge implisitt eller eksplisitt i selve oppfatningen av politikk.

3. Statsvitenskapelige analyseformål

Statsvitenskapelige analyser kan ha ulike formål. Grovt sett kan det skilles mellom *positiv* (deskriptiv) og *normativ* (preskriptiv) analyse. Videre kan ambisjonsnivået for *positiv* analyse variere fra ren beskrivelse av faktiske forhold, til forklaring av fenomener som er kjente og forutsigelse av fenomener som enda ikke er erfart. Dette kunne antas å gi grunnlag for utvikling av to typer teori, dvs sett av klart systematiserte oppfatninger¹⁶, nemlig positiv teori og normativ teori. En slik betraktningssmåte er imidlertid uheldig. Selv om det er uomgjengelig å holde et skille mellom positiv og normativ analyse i hevd, så forefinnes teorikonstruksjoner med et dobbelt potensiale – tilnærminger hvor positive og normative elementer "live side by side in close symbiosis" (Simon 1977:138).¹⁷ Økonomisk teori om politikk kan eksempelvis ofte karakteriseres som både positiv og normativ.¹⁸

3.1 Trekk ved normativ statsvitenskapelig analyse

Normativ statsvitenskapelig analyse deler mange uavklarte grunnlags- og metodeproblemer med fa-

get etikk – en gren av filosofien. Behandlingen i dette avsnittet blir kun for noen små krusninger på disse problemenes overflate å regne. Det redegjøres for visse elementer som i større eller mindre grad vil danne basis for normative diskusjoner i statsvitenskapelig sammenheng, og som er egnet til å fremheve kontraster mellom normativ og positiv analyse.

Ved normativ analyse argumenteres det for at noe er verdifullt og ønskelig, eller at det tvert imot er dårlig og uønskelig. Dette "noe" er da fenomener som i en eller annen forstand kan sies å være politiske. Forholdet mellom det attråverdige og riktige settes i fokus. Hva *bør* et individ, en organisasjon, en stat gjøre i bestemte valgsituasjoner? Hvilke handlinger er *riktige*? Hvilke reguleringer og lover lar seg forsvare moralsk? Hvilke institusjoner *bør* vi ha, og hvordan *bør* de utformes for å oppfylle våre verdimeslige forventninger? Hvordan kan eksisterende beslutningsprosesser og -regler legitimeres eller rettfærdiggjøres?

Gjennom normative analyser kan det gis råd om, etterlyses, advares eller protesteres mot bestemte holdninger, valg og handlinger. Her er det altså også plass for statsvitenskapelig forskning i "Machiavellis rolle som fyrstens rådgiver" (Olsen 1985:8).

Det er en fundamental forskjell mellom empiriske utsagn og verdiutsagn, mellom *er* og *bør*, noe den såkalte *Humes lov* uttrykker: "no value judgement can be deduced from wholly empirical premises" (Sugden 1981:4). En kjent passasje hos Hume lyder:

"I hvert moralsystem som jeg til nå har møtt har jeg alltid lagt merke til at forfatteren en tid resonnerer på den vanlige måten og fastslår Guds eksistens eller kommer med bemerkninger om menneskelige forhold; så plutselig overraskes jeg ved å finne at jeg i stedet for de vanlige forbindelsene av utsagn, *er* og *er ikke*, ikke møter noe utsagn som ikke er forbundet med *bør*, eller *bør ikke*. Denne forandring er umerkelig, men er av største betydning. For siden dette *bør*, eller *bør ikke*, uttrykker en relasjon eller bekreftelse, er det nødvendig å bemerke og forklare det; og på samme tid gi en grunn for det som synes helt utenkelig, hvordan denne relasjon kan være en deduksjon fra andre, som er helt forskjellige fra den."¹⁹

Hume selv levnet denne problematikken mindre enn en side i sitt forfatterskap (Hiort 1972: 131). Den senere filosofiske debatt er imidlertid omfattende, og vitner om at det standpunkt som er inntatt her ikke er enerådende.

Det er neppe noen som er uenige i at en på basis

av rent deskriptive utsagn om stortingsvalget 1985, altså uten å gå via normative premisser, kan komme frem til at en bestemt mindretallsregjering *bør* dannes. Annerledes vil noen hevde at det forholder seg i forbindelse med enkelte motsetningsfylte fenomener:

"Suppose, now, that an end, e. g. a political objective, is found to be contradictory in a logical sense. Does that finding directly, without the mediation of a norm, entail an evaluation? My answer is yes. It is impossible to aim in a coherent way at a contradictory objective. Therefore such an objective is not as an objective should be." (Midgaard 1977:137).

Fra det forhold at det *eksisterer* en motsigelse, for eksempel at en målsetning rommer elementer som det er logisk umulig å oppfylle på samme tid – virkeligheten er rett og slett ikke slik at det lar seg gjøre, hevdes det av seg selv å følge at noe er underlig og annerledes enn det med god mening *burde* være.²⁰ Under ligger kontradiksjonsprinsippet som en formodet parallell: Ingen setning er både sann og usann.

Dersom resonnementet ovenfor holder, kunne det tenkes å ha vidtrekkende følger. Uten en dyp kløft mellom *er* og *bør*, blir det ikke alltid noe skarpt skille mellom normativ og positiv analyse. I allefall visse verdimeslige eller normative forhold løftes ut og bort fra det subjektive som i en eller annen forstand ellers hefter ved vurderinger og *bør*-utsagn; visse *bør*-utsagn får så å si samme status som empiriske påstander.

Resonnementet ovenfor fører imidlertid ikke særlig langt. I beste fall vises det at det i kjølvannet av enkelte tilfeller av motsigelser, bare er ett normativt standpunkt åpent om en vil unngå nye motsigelser eller ikke selv implisitt bekrefte det motsigelsesfrie som verdi-premiss. Dette standpunkt går ut på at noe er som det ikke *burde* være, og er således av en særdeles svak art. Selv om en går med på at det er noe uomtvistelig "inherently negative" ved det motsigelsesfylte, slik at motsigelsene *under ellers like vilkår* *burde* unngås, vil det fortsatt kunne være åpent for ulike syn på hva som i ethvert konkret tilfelle *bør* være (eventuelt *bør* være istedet).

Det hevdes altså at ved normative analyser er et "subjektivt" element uomgjengelig. Det vil selvfølgelig være vesentlig å få det "subjektive" frem i lyset, men analysens form kan likevel ha et relativt "nøytralt" ytre preg. Det kan bygges på verdier det ikke er strid om, og som alle uten videre deler.²¹ Eller i andre tilfeller, med en abstrakt illu-

strasjon: ”Gitt verdiene $x, y \dots$ (som forskeren, den etiske kommentator, kan finne mer eller mindre velbegrunnede), så bør \dots ”. Her kan de logiske slutninger forekomme viktigere enn argumentasjon tilknyttet verdiene *per se*. Sett av verdier kan betraktes som variable, og en studerer så konsekvenser av skiftninger i variabelverdier *uten selv* som forsker å ta stilling til de verdistandpunktene som analysen omfatter, uten selv å velge side.

Ved normativ analyse går det imidlertid ikke med hvilke som helst avveininger og standpunkter, men det er vanskelig generelt å peke på hva som faller igjennom og hva det kan bygges videre på. Vitenskapelighet fordrer i det minste iakttagelse av at oppfatninger og vurderinger skal være presise og velbegrunnede, argumentasjonen systematisk og eventuelle empiriske premisser velfunderte. Mange vil nok med John Stuart Mill likevel istemme at ”Questions of ultimate ends are not amenable to direct proof”. Uenighet om normative spørsmål vil ikke nødvendigvis kunne oppløses gjennom *mer innsikt*, flere og mer velbegrunnede analyser, og skiller seg således fra (ren) empirisk forskning. Enighet om hvordan verden er kan i prinsippet tenkes skapt.

Normative begrunnelser kan være av høyst ulik art. Likevel:

”If we examine actual moral discourse when it is being conducted, we will come to see that there is a complicated network of procedural rules connected with morality that limit and partially specify what can count as good reasons for a moral claim.” (Nielsen 1972:130)

Det skal ikke her gjøres forsøk på å si noe generelt om typer av normative analyser. Enkelte klasser av analyseforløp kan det dog være verdt å nevne.

Av og til vil analysens siktemål være ”destruktiv”. Argumentasjonen kan gå ut på å vise at det begrepsmessige feste for et verdistandpunkt er uklart eller uten tilstrekkelig sammenheng. Argumentasjonen kan siktes inn mot å avdekke logiske brister og inkonsistens i normative posisjoner. Argumentasjonen kan klarlegge at standpunkter har konsekvenser som tidligere ikke har vært påaktet, og hevde at disse er uakseptable.

Eller perspektivet snus fra å rive standpunkter fra hverandre, til ”konstruktiv” å etablere normative oppfatninger: Grovt sett kan standpunktene begrunnes ovenfra eller nedenfra, deduktivt fra mer fundamentale oppfatninger (generelle prinsipper) eller induktivt fra mindre fundamentale oppfatninger og intuisjoner (enkeltestadpunkter). Et eksempel fra moderne rettferdighetsteori:

Nozick (1974) har sterk deduktiv slagside, mens Walzer (1983) i utpreget grad er induktivt orientert.

Den rawlsianske metode for ”reflective equilibrium” representerer en parallell til hypotetisk-deduktiv tenkning innen normativ analyse (Rawls 1971). En forestiller seg den vitenskapelige tekning som en prosess der enkeltintuisjoner og oppfatninger gir grunnlag for å stille opp generelle prinsipper, og der det fra de generelle kriterier igjen avledes enkeltoppfatninger det tas stilling til. Over tid nås en tankemessig likevektstillstand – en ”state of mind in which one sincerely holds a set of systematized and fully consistent value judgements” (Sugden 1981:9). Mange slike avbalanserte normative konstruksjoner vil kunne dannes, altså til forskjell fra hva situasjonen vil være når det gjelder positiv teori.²²

Normative teorier kan ikke *testes* i vanlig forstand, men det er viktig å være oppmerksom på at det finnes paralleller for noen teorier: ”... moral principles are ”tested” by our responses that their consequences are acceptable or unacceptable” (Glover 1977:26) eller kort og godt å la utbredte moralske intuisjoner være ”data” teoriens avledede prediksjoner prøves mot (jfr Føllesdal m fl 1984:129).

3.2. Positiv statsvitenskapelig analyse

La oss nå ta skrittet over i den positive analyse. Slik analyse skal gjøre oss istand til å si hvordan ting er, hvordan de faktisk *virker*, og hvordan de faktisk er *frembragt*. Hvordan opptrer velgerne ved stortingsvalg? Hvordan omsettes velgernes stemmer i mandater i Stortinget? Hvorfor kom Fremskrittspartiet i vippeposisjon etter valget høsten 1985?

Det sentrale formål for positiv analyse, eller for empirisk vitenskap overhovedet, er å forklare. Hvordan ser så en statsvitenskapelig forklaring ut? Liksom det ikke finnes noen konsensus om statsvitenskapens gjenstand, er det også betydelig uenighet om tilnærming til og prinsipper for etablering av den kunnskap som forklaringer representerer. Det syn på (statsvitenskapelige) forklaringer som her gis til beste, bygger på elementer som alle gjenfinnes i en eller annen form i litteraturen – enten den formidable generelle vitenskapsteoretiske litteratur eller den mindre omfangsrike litteratur av denne art faget selv har frembragt. De standpunkter som inntas når det gjelder krav til forklaringer vil i mange tilfeller være for knapt begrunnet, men målet her er da

også det begrensede å skissere en plattform, blant annet for senere å kunne fremkaste momenter til vurdering av økonomiske teorier om politikk, heller enn å utpensle en teori for statsvitenskapelige forklaringer.

En forklaring er et argument eller et resonnement gitt som svar på et *hvorfor*-spørsmål. Hvorfor erfares fenomenet Y? Visse krav må innfris om svaret, eller rettere resonnementet, skal virke overbevisende og få gjennomslag og aksept. Hvilke krav bør reises?

La oss begynne med å ta et skritt tilbake, og stille opp en presumpsjon om determinisme: Det forventes at "any event has a cause" (Elster 1983b:27), eller at begivenhetene som studeres er ikke-tilfeldig generert. For hvilken som helst begivenhet eller hendelse, forventes det å foreligge et sett av grunner som samlet sett er minimalt tilstrekkelige betingelser for at fenomenet skal oppetre, dvs. at hvis bare ett av elementene i settet av tilstrekkelige betingelser ikke er tilstede så vil heller ikke fenomenet registreres.²³ Vi vil kalle dette for et *metodologisk prinsipp om tilstrekkelig grunn*.²⁴

At prinsippet sies å være metodologisk, innebærer at det *ikke* betraktes som en vitenskapelig påstand. (Det innebærer også et ønske om å styre utenom den metafysiske problematikk som umiddelbart resiser seg.²⁵) Det påstås ikke at prinsippet nødvendigvis gjelder alltid og overalt, men det planter en metodologisk forventning i oss om at det for ethvert fenomen vi studerer er *verdt å søke* etter årsakene eller grunnene til at det måtte oppetre (jfr. Kaplan 1964:124).

Med dette utgangspunktet, blir det essensielt for å forstå *hvorfor* et fenomen opptrer, at dets determinerende grunner avklares. Å forklare vil dermed ideelt sett si å avdekke den *mekanisme som har determinert* et fenomens frembringelse, dvs. å gi grunner som er tilstrekkelige – minimalt tilstrekkelige betingelser. Dette kan stilles opp som et ideal, selv om vi som nevnt selv sagt aldri vil kunne ha noen forsikring om eksistensen av determinerende mekanismer. Det vil vel også ofte være slik at vi føler å ha fått *forståelse* og en forklaring på et fenomen, selv om den avdekkede mekanisme ikke er fullstendig determinerende.

Det angitte perspektiv på forklaring impliserer i samfunns- og statsvitenskapelig sammenheng andre metodologiske postulater. Også her er det tale om svært generelle presumpsjoner. Å avdekke en determinerende mekanisme for et politisk fenomen, innebærer (som oftest) en treleddet *reduks-*

jonisme. Hvis det fenomen som skal forklares ikke er et enkeltindivids handling *per se* (normalt vil det innen statsvitenskapen ikke være det), men handlingsmønstre, kollektive beslutninger, institusjoner, strukturer og prosesser, verdimønstre, politisk kultur, etc. – eller dannelsen av, endringer i, og konsekvenser av slik forhold, så må relasjonene mellom det aktuelle fenomen og individenes eller samfunnsborgernes atferd avklares.

En grunnleggende form for-reduksjonisme uttrykkes ved et *prinsipp om metodologisk individualisme*. Sosiale og politiske fenomener, samfunnsmessige makrofenomener, er sammensatt av og oppbæres av enkeltindividers atferd eller handlinger:

"Methodological individualism is a doctrine about explanation which asserts that all attempts to explain social (or individual) phenomena are to be rejected (or, according to a current, more sophisticated version, rejected as "rock-bottom" explanations) unless they are couched wholly in terms of facts about individuals." (Lukes 1973:110.)

Individet blir samfunnsforskerens "elementærpartikkel". I analysen må det benyttes metoder som griper individenes opptreden, deres beveggrunner, og – især – interaksjonen individene imellom. Aggregatstørrelser som grupper, organisasjoner, klasser og stater vil ikke være de mest elementære størrelser å bygge en analyse på, og analysen vil ikke være tilfredsstillende uten at den har møtt disaggregeringens og individets moment.²⁶ Aggregater kan ikke tillates "a life of their own" – med Schumpeters (1939:100) uttrykk, uten at forståelsen av fenomene vil lide, eller rettere sagt utebli.

Men hvorfor stoppe reduksjonen ved individet? Hvorfor ikke en videre reduksjon? Ett svar er det følgende: Den umiddelbare foranledning for atferd, er den handlendes mentale "tilstand", – dennes beveggrunner, motiver, oppfatninger. Atferden vil i alminnelighet uttrykke *mening*. Det er langt fra opplagt at en noensinne, og avgjort ikke idag, gjennom reduksjon til for eksempel fysiologiske forhold skal kunne forklare *meningen* med handlinger.²⁷ Eller annerledes uttrykt:

"It may well be that the psychologist can derive the whole of his discipline from neurology, biochemistry, and the rest; it is not destructive skepticism but productive pragmatism to say, "I'd like to see him do it". (Kaplan 1964:125).

Å forstå politiske fenomener antar vi krever reduksjonisme, men reduksjonsprosessen har aktørenes intensjoner – atferdens mening – som ytterste stoppested.²⁸

Å forklare gjennom å avdekke en determinerende mekanisme, innebærer på sett og vis å fortelle *en historie* om begivenheters gang, om hvordan den ene hendelsen følger den andre i lengre eller kortere begivenhetskjeder (jfr. Ryan 1970:60). Gjennom reduksjonen i tråd med den metodologiske individualisme er to forhold særlig viktig å avdekke: *Suksesjon og kontiguitet*. Den determinerende mekanisme bør eksplisere rekkefølgen mellom hendelser, og forutsetter en bevegelse fra lengre til kortest mulig tidsintervaller. Det er imidlertid utilstrekkelig å blottlegge hvordan det ene følger det andre.²⁹ I tillegg må det vises hvordan fenomener eller hendelser er *forbundet* med hverandre (kontiguitet). Det er svært vanskelig å presisere dette utover det metaforiske: "finding the nuts and bolts, the cogs and wheels of what is going on" (Elster 1981:26). Et resonnement blir ikke en forklaring å slå seg til ro med, før det er dannet velbegrunnede oppfatninger av hvordan visse fenomener helt konkret er kjedet eller lenket sammen.

Her vil ett bestemt perspektiv på forklaring peke seg ut som spesielt interessant, nemlig situasjonslogikk eller situasjonsanalyse.³⁰ Gitt at statsvitenskapens gjenstand er beslutningsaktivitet innen eller tilknyttet visse institusjonelle rammer, gitt at beslutningsaktivitet neppe kan forstås uten gjennom en opptatthet av intensionale elementer, og gitt at å gripe mekanismene bak sosiale og politiske fenomener i betydelig grad krever reduksjon til individers atferd, er det følgelig avgjørende å avdekke handlinger og interaksjon i tilknytning til de situasjoner handlingene og interaksjonen skjer:

"A proper explanation of Y is only truly attained when one is able to interpret this phenomenon as the result of actions carried out by agents situated in a determinate institutional and social context." (Boudon 1981:145).

En situasjonsanalyse bygges rundt to grunnpillarer. For det første en mest mulig presis avdekning og beskrivelse av beslutningsaktivitetens omgivelser og kontekst, ikke minst slik det hele fortøner seg fra de handlende og samhandlende aktørers side. Det siste elementet av "hermeneutic sensitivity" – med Farr's uttrykk, er essensielt. *Mening* er en uunngåelig ingrediens ved beskrivelsen av handlingssituasjonen:

"The circumstance demands that the situational analyst identify and appraise the problem-situation initially in the way the actors themselves do, using their concepts, language, and theoretical framework. In short, it must be done in order to identify a problem as *their* problem." (Farr 1985:1089.)

Dernest en vektlegging av fornuft eller rasjonalitet, i bestrebelsene for å forstå handlinger og aktivitet som adekvat innen den angitte situasjonsrammer:

"The situational analyst, in brief, will go as far as possible to show that an action performed by an actor was the rational or adequate thing to do in that particular situation." (Farr 1985:1088).

Dette bringer forskeren til en "indre" forståelse av de prosesser og den interaksjon som foregår, og med fokuseringen av rasjonalitet, en blottleggelse av situasjonens og aktivitetens logikk. Det blir forestillings-verdenen, perspektivene og problemopfatningene til aktørene selv som stilles i fokus. Dette utgangspunktet maner helt klart til forsiktighet med å tillegge aktørene bestemte oppfatninger eller en bestemt rasjonalitet; utpreget rasjonalistisk *a proirisme* (Simon 1985:294) beforder neppe en "indre" forståelse av handlinger og interaksjon.³¹

For nå å understreke det som hittil er sagt med et stikkord: Forklaring av sosiale og politiske fenomener – deres struktur og endringer, er ideelt sett å befordre et *mikrofundament*. Når mikrofundamentet er tilstede, oppnås *forståelse* og svar på det innledende *hvorfor*-spørsmål.³²

3.3. Det hempelianske perspektiv på forklaring

Å bygge opp forklaringer er å bygge teori, dvs. sett av oppfatninger hvor relasjonene mellom oppfatningene er gjort eksplisitte. Oppfatningene dannes enten gjennom logiske avledninger fra andre (ofte mer grunnleggende) oppfatninger, eller gjennom systematisk undersøkelse av erfaring eller data. Oppfatningene, enten de er generert deduktivt eller induktivt, må videre være falsifiserbare: Det må være mulig å prøve oppfatningene mot empiri. Slik sett vil noen oppfatninger over tid falle fordi de ikke er i samsvar med foreliggende data, mens de oppfatninger som overlever empiriske tester styrker sin stilling. Det utvikles visse *velbegrunnede* (well-verified) oppfatninger – eller rettere sagt *hypoteser*. Uansett hvor mange kredende tester en hypotese består, kan vi imidlertid aldri *vite* at den er sann.³³ Også situasjonsanalyse,

ble det understreket av Popper, faller inn i et hypotetisk-deduktivt skjema for begrunnelse (Skagstad 1980:85).

Det er et vanlig syn på forklaring som til nå har vært utelatt, nemlig det hempelianske "covering-law" perspektiv (Hempel 1966, Dahl 1977).³⁴ Hempel poengterer at gjennom en forklaring etableres et argument som bringer oss til å forstå at fenomenet som skal forklares (eksplanandum) *var å forvente* gitt de opplysninger som inngår i forklaringen. Denne forventning bunner imidlertid nå ikke i en "innvendig" situasjonsforståelse i og for seg, men i at generelle lovmessigheter bringes inn i bildet. En deduktiv-nomologisk forklaring består i en deduktiv subsumsjon av eksplanandum – det som skal forklares – under prinsipper som har karakter av å være generelle unntaksfrie lover. Ved hjelp av en beskrivelse av visse faktiske forhold og en eller flere lover, som samlet sett utgjør eksplanans, avledes eksplanandum som en logisk konsekvens.³⁵

Det er verdt å merke seg at det her ikke henvises til noen determinerende mekanisme. Forholdet mellom å avdekke en mekanisme og lov-subsumsjon er tildels uavklart; gjennom "covering-law" tilnærmingen fås det – om forklaringen er tilfredsstillende³⁶ – grep på underliggende mekanismer ad mer indirekte vei. Mekanismen vil kunne være innbakt i settet av lover som kommer til anvendelse. Hertil kommer også at Hempel var nølende til å trekke inn forestillinger om nødvendighet i forbindelse med spesifisering av hva som gjør visse utsagn til universelle lover snarere enn rene generaliseringer (Dahl 1977:kap. 4).

Hempel mente at den deduktiv-nomologiske form gjør analysen like velegnet til forklaring av fenomener som er erfart, som til forutsigelse av fenomener vi (enda) ikke kjenner. Dette er Hempels "symmetri-tese": "... every adequate explanation is potentially a prediction" og "every adequate prediction is potentially an explanation" (Hempel 1966:367). Det er imidlertid klart at "covering-law" modellen står og faller med berettigelsen av i det hele tatt å operere med *lover* i samfunnsvitenskapelig sammenheng, hvor vi jo har med intensjonal atferd og interaksjon å gjøre.

Hva er det som vanskeliggjør lover om samfunnsmessige forhold? For det første at vi rent intuitivt ikke har vanskeligheter med å gå med på at to personer som i alle relevante henseender er like, og har de samme oppfatninger og preferanser, likevel kan handle ulikt. Det foreligger ikke overbevisende grunner for at "bestemte ønsker

alltid fører til bestemte handlinger" (Føllesdal m fl 1984:149); identiske preferanser kan munne ut i ulikartede valg handlinger. I situasjoner der *mening* blir stående sentralt, reduseres følgelig potensialet for regulariteter og lovformuleringer tilsvarende.³⁷

For det andre foreligger et selvreferanseproblem. Det forhold at aktører får kunnskap om en generell sammenheng, eller en prediksjon avledet av sammenhengen, vil kunne påvirke aktørenes atferd, eksempelvis slik at "lovmessigheten" oppløses eller prediksjonen ikke slår til. Handlingssituasjonen før og etter at en sammenheng er innsett kan fortone seg ulik.³⁸

For det tredje skaper inovasjoner, kreativitet og fantasi – menneskets nyskapende evner, opplagt vanskeligheter. Her er det tale om fenomener som er prinsipielt ikke-predikerbare.³⁹ Nydannelser oppløser imidlertid ikke nødvendigvis "lover". Det kan snarere være tale om at de blir avlegse og uinteressante for prediksjonsformål; de refererer seg til fenomener som takket være inovasjon er blitt utelukkende fortidige.

Det finnes metodologiske veier som tildels gjør det mulig å hanskes med vanskelighetene, slik at en generaliserende ambisjon kan beholdes. Tilliten til symmetri-tesen kan imidlertid vanskelig opprettholdes.⁴⁰

Følgende angrepsvinkel er vektlagt av Riker for å skjære klar av problemene "mening" gir opphav til i hempeliansk sammenheng: Statsvitenskapens primære interessefelt er ikke å forstå enkelthandlinger og meningen de tillegges, men å forstå mer sammensatte politiske utfall – især knyttet til sosial interaksjon. I så måte er sosial interaksjon som gir uintenderte og uforutsette summeringseffekter særlig illustrerende: "To understand and interpret motives and their consequent individual actions tells us nothing about events" av en slik type (Riker 1977:28). (Makro)utfallene belyses derimot gjennom studiet av interaksjon, gitt visse motiver, og ikke først og fremst via koplingen mellom intensjoner og enkelthandlinger.

Rikers "løsning" er imidlertid utilfredsstillende. Ikke først og fremst fordi studiet av autoritativ beslutningsaktivitet i vid forstand – politikk – i de flestes øyne må favne videre enn atferdsmessige aggregateffekter, enten de er intenderte eller uintenderte, forutsette eller uforutsette. Hovedgrunnen er at forståelse av en rekke politiske fenomener ikke oppnås uten gjennom å forstå hvorfor de enkelte handlende aktører faktisk opptrådte som de gjorde. Såvidt grunnleggende må resonne-

mentet oppankres for at fenomenene skal kunne forstås.

Med Jon Elster kan det hevdes (mot Riker) at politiske forklaringer involverer tre nivåer (ikke primært bare ett): Forståelse vil kunne kreve alt fra (kausal) forklaring av "preferences and other mental states, such as beliefs, emotions, etc." til (kausal) forklaring av "aggregate social phenomena as the resultant outcome of many individual actions" (Elster 1985:18). Mellom ytterpunktene ligger det rent intensjonale, hvor atferden – blant annet beslutningsaktivitet – forstås i lys av oppfatningene og preferansene som grunnga den eller forårsaket den. Atferden forstås da først når vi er istand til å spesifisere den fremtidige tilstand atferden skulle realisere, dens intensjon (Elster 1983b:70).

Vanskene som oppstår i intensjonalitetens kjølvann, idet identiske oppfatninger og preferanser kan bevirke ulike handlinger, oppløses dersom det likevel er mønster og systematikk tilstede når valg treffes. Det kan innføres mer eller mindre treffende og velbegrunnede oppfatninger om aktørens handlingstilbøyeligheter. Forutsettes visse regulariteter i forholdet mellom motivasjonsfaktorer og handlingsvalg, er fundamentet følgelig også lagt for teoriutvikling der generelle hypoteser inngår. Basis i *forenklede* forutsetninger om *rasjonell atferd* er her en (av flere) nærliggende muligheter.⁴¹

*Selv om det ikke er enighet om at "rational choice" (snevert definert) utgjør den sentrale mekanisme for forståelse av individuelle valg, er det ikke til å komme utenom at en eller annen form for atferdsforutsetninger må være tilstede – enten eksplisitt eller implisitt – i enhver generaliserende samfunnsvitenskapelig ansats. Det er altså slike forutsetninger som i det hele tatt gjør (stabile) generelle hypoteser på områder som involverer menneskelig aktivitet mulige; uten visse intra- og interaktør regulariteter i valg, ingen regulariteter – generelle hypoteser – for politiske fenomener overhodet.*⁴²

Vanskene er imidlertid ikke slutt med dette. Adferdsoppfatningene må være slik at generaliseringene blir noenlunde robuste. Det betyr at når aktørens oppfatninger og ønsker er gitt, må det forefinnes en mekanisme for handlingsvalg som tilgodeser og oppbærer en *entydighet* i overgangen fra de mentale forholdene til handlingen. Det vil gjøre stor forskjell for mulighetene for å danne robuste generaliseringer om mekanismen for handlingsvalg, dvs. det uttrykk for fornuft ved

individuelle valg som anvendes, er istand til å anvisen *en bestemt* handlingsvei på bakgrunn av hvilke som helst gitte oppfatninger og preferanser – eller om den ikke er istand til det.

Entydighet er likevel ikke alltid mulig, noe som klartest ses i forbindelse med "rational-choice" teori: Det forekommer situasjoner hvor flere handlingsmuligheter er like rasjonelle, og det forekommer situasjoner uten noen rasjonell utvei å ty til for aktøren i det hele tatt. Til dette kan en parallell på makro-plan påpekes: Aktørens interaksjon kan være mer eller mindre stabil. Samhandlingssituasjonen kan helt mangle en likevektsløsning, den kan ha ett likevektspunkt – og dermed en viss entydighet, eller den kan inneholde flere stabile utfall.

Vilkårene for formulering av lover (og mulighetene for å predikere) vil følgelig også variere deretter.⁴³ Teorier som mer realistisk bygger på løsere atferdsforestillinger, for eksempel begrenset rasjonalitet, vil trolig ha innebygget en enda lavere grad av entydighet (og større problemer med prediksjon) (Elster 1983d:7, 1986:22–27.).⁴⁴

Foruten å være empirisk relevante, må altså atferdsforutsetningene sikre entydighet for at den generaliserende ambisjon skal kunne beholdes. Eller sagt på en annen måte: Det er bare på de områder av det statsvitenskapelige interessefelt hvor det kan nedlegges empirisk relevante atferdsforutsetninger – som samtidig tilgodeser entydighet, faget med berettigelse kan søke generelle hypoteser.

Dette bør imidlertid ikke ses helt uavhengig av kontekstuelle føringer. Visse situasjoner gir unektelig klare mønstre i atferd, for eksempel fordi de insentiver aktørene møter er så "massive" eller utvetydige (gitt oppfatninger og ønsker). Som Hume eksempelvis påstår i essayet "That politics may be reduced to a science":

"So great is the force of laws, and of particular forms of government, and so little dependence have they on the humours and tempers of men, that consequences almost as general and certain may sometimes be deduced from them, as any which the mathematical sciences afford us." (Hume 1985:16).

Det skal her ikke gjøres noe forsøk på å postulere hvilke atferdsforutsetninger statsvitenskapelig teori bør bygge på. I prinsippet vil det her dreie seg om oppstilling av hypoteser som må underkastes samme prøving som andre hypoteser. Realisme – "virkelighetsnærhet" – blir uvilkårlig sentralt. Det er imidlertid verdt å nevne at en her umiddelbart

støter mot et dilemma og en stor debatt: Atferdsforutsetningene bør være sparsommelige – et slags minste felles multiplum, for å være anvendelige ved teoribygging. De må samtidig ha "substans" nok til å treffe, og bli empirisk relevante – ikke bare teoretisk fruktbare. Det enkle og håndterbare vil som oftest forskyve det realistiske og omvendt.⁴⁵ Vårt perspektiv på forklaring har her en slagside: Forventninger om realisme ligger innbakt i det som tidligere er nevnt om situasjonsanalyse og rasjonalistisk *a priori*isme. Idet en gjennom forklaringer skal bringes til å forstå, gripe virkende mekanismer, etc. er analytiske veier som omgår kravene til realisme av de mindre farbare.

3.4 Fordringer til forklaringer

Kan de tråder som er lagt ut samles? Tre fordringer vil det i så fall være helt seltralt å forene. For det første at forklaringen befordre en (determinerende) mekanisme. For det andre at dette i statsvitenskapelig sammenheng impliserer forståelse av intensjonalitet og situasjoners logikk. For det tredje at forklaringenes form fortrinnsvis bør være deduktivt-nomologisk. De to første punktene kan ikke tilgodeses uten at søkelyset settes på individers opptreden, og dermed handlingenes rasjonalitet. Det tredje punktet kan etterstrebene gjennom forenklede atferdsforutsetninger, spesielt forenklede oppfatninger om aktørenes rasjonalitet.

En forklaring er et *resonnement* som bringer oss til å gripe mekanismen som har frembragt et fenomen. Samhandlings- eller beslutningssituasjonenes logikk – mekanismen – uttrykkes i form av utsagn som i noen grad vil ha karakter av *lover*. Disse generaliseringene må ha empirisk støtte, eller de må i det minste ikke motsies av erfaringer, og har sin nærmere begrunnelse ved å være *teoremer* i en teori. De generelle hypotesene er avledet av andre – ofte mer grunnleggende – hypoteser. Med hypoteser begrunnet på denne måten, styrkes tiltroen til dem; hypotesene er da ikke mer eller mindre tilfeldige generaliseringer i kjølvannet av en "åpen induktivisme"⁴⁶:

"A theorem in a theory follows logically from the axioms, and the axioms are sufficient to imply the theorem. If, therefore, one accepts the axioms, the content of a scientific law-theorem is logically required to be precisely what it is. Given the axioms, events must turn out the way they do, and furthermore, if the axioms were any different, then events could not turn out that way. Law and axioms thus reinforce each other. The necessity of the inference makes the law seem reasonable, and the

empirical validity of the law makes the axioms seem true." (Riker 1977:15.)

De synspunkter på forklaring som til nå er forfektet, er mer å regne som merkestener i ulendt terreng enn betingelser som *må* være oppfylt. Fremstillingen er idealisert. Eksempelvis: Det *bør* søkes bygget opp generell teori som tillater at ekplanandum kan deduseres fra eksplanans. Dette betinger i sin tur utvikling av unntaksfrie generaliseringer. På de aller fleste statsvitenskapelige områder er imidlertid generaliseringene (iallefall idag) av probabilistisk art. Selv om en har tro på at skrittet i prinsippet alltid kan tas fra statistiske og over i universelle hypoteser, så kan dette være så kostbart og krevende at vi samlet sett oppnår større innsikt og bedre forståelse av politiske fenomener om de ideelle fordringer iakttas uten egentlig å bli helt tilfredsstillt alltid og til enhver tid. Krav kan virke hemmende og kontraproduktive.⁴⁷

Med dette er de statsvitenskapelige analyseformål risset opp, med særlig vekt på å få frem noen grunntrekk ved normativ analyse på den ene siden og positiv analyse – især forklaringer – på den andre. Kan vi nå mot denne bakgrunn si noe om relevansen og fruktbareheten av økonomiske teorier i studiet av politikk?

4. Avsluttende bemerkninger

I statsvitenskap analyseres politikk. Politikk er aktiviteten innenfor, i tilknytning til, og i skjæringsfeltene mellom politiske beslutningssystemer. Økonomiske teorier om politikk stiller fremfor alt beslutningsaktivitet i forgrunnen. Slik sett skulle det i utgangspunktet ligge vel til rette for denne typen teori i statsvitenskapelig sammenheng. *Det ligger intet i selve avgrensningen av statsvitenskapens gjenstand som er egnet til å fortrenge den økonomiske tilnærming som uinteressant.*

Hva er nå det særegne ved en økonomisk tilnærming til politikk – ved public choice teori? Det spesielle må søkes i annet enn orienteringen mot beslutninger; fokusering av beslutninger er og har vært det normale ved statsvitenskapelig teoridannelse i det hele tatt.⁴⁸ En første avgrensning av public choice er gjerne at det dreier seg om "the economic study of nonmarket decisionmaking" (Mueller 1979:1); "public choice is the extension of exchange analysis from markets to the public sector and to political processes in general" (Blankart 1987:5). Eller litt fyldigere:

"Public choice theory essentially takes the tools and methods of approach that have been developed to quite sophisticated analytical levels in economic theory and applies these tools and methods to the political or governmental sector, to politics, to the public economy." (Buchanan 1984:11.)

Det er altså på det metodiske plan, i måten problemer analyseres og teori etableres, at den økonomiske tilnæringsmåten henter sitt særpreg sammenlignet med vante statsvitenskapelige angrepsmåter.

Den økonomiske metodikk det refereres til hviler grovt sett på to pilarer.⁴⁹ For det første enkle og presise forestillinger om rasjonell atferd: Aktørenes preferanser er i det minste fullstendige og transitive.⁵⁰ Av og til forutsettes aktørene å opptre som om de maksimerte forventet nytte, og i så fall bygges det på flere aksiomer.⁵¹ Tidvis forutsettes også egoisme, men dette er langtfra noen nødvendig bestanddel i public choice sammenheng.⁵²

Vi har tidligere hevdet at både i en begrenset situasjonslogisk forklaring, og i deduktiv-nomologiske analyser av politikk – som i noen grad kan ses som situasjonslogikkens videreføring, er atferdsoppfatninger eller -forutsetninger uunngåelige. *I den grad generaliserende statsvitenskap står og faller med forekomsten av atferdsforutsetninger, blir økonomiske teorier om politikk, hvor atferdsforutsetningene er eksplisitte, følgelig en spesielt interessant mulighet for å kunne opprettholde en generaliserende ambisjon innen faget.*

Så til den andre pilaren i den økonomiske metodikk: Det kan registreres en draging henimot deduktiv argumentasjon i tilknytning til enkle abstrakte modeller⁵³: "the analysis stresses rigor (and is sometimes formal)" (Frey 1984:202). De tankebygninger og abstraksjoner det gjelder er ofte "derived from, or inspired by, economic theory, or they are interpretations of mathematical models also used in economics" (Taylor 1971:340).

De to elementene som er nevnt, gjør den økonomiske tilnærming klart overlegen de tradisjonelt statsvitenskapelige iallefall i en henseende. *Rasjonalitet og høyt oppdreven abstraksjon beforder enkelhet eller forskningsøkonomi ("parsimony"), presisjon, og betydelig deduktiv slagkraft: Mange vidtrekkende – og ofte kontraintuitive – slutninger kan trekkes med basis i få og enkle forutsetninger.*⁵⁴ Premisser og slutningsrekker blir stående nakne til skue i en helt annen grad enn det som forøvrig er vanlig i politisk analyse. Dette gjelder selvsagt både i positive og normative analyser,

men i den sistnevnte type analyse kanskje med særlig tyngde. Som tidligere nevnt vil det ved normative analyser ofte være avgjørende å stille resonnementer og begrunnelser i relieff, å avdekke logiske brister og påpeke inkonsistens, . . . osv.

Med *rasjonelle valg* og *abstrakt deduktiv tenkning* som pilarer, hviler likevel neppe noe statsvitenskapelig bygg helt trygt. To utfordringer må kontinuerlig vies oppmerksomhet. Forutsetninger som gjøres, og især atferdsforutsetninger, trenger som vi tidligere har vært inne på ofte å være (relativt) *realistiske*. Det vil føre altfor langt å gå nærmere inn på dette omfattende og i hovedsak uavklarte tema her.⁵⁵

Det må likevel understrekes at "the success of applying economics to politics depends on an adequate model of human behaviour" (Frey 1985:156). Særlig innenfor positiv analyse er det viktig å gå ut fra synspunkter som er (noenlunde) holdbare: I hovedsak gjelder det jo at "no deductive system can be better than its premises" (Barry 1982:140).⁵⁶ I forbindelse med positive analyser bør atferdsforutsetninger betraktes som andre hypoteser. Deres spesielle betydning for teoridannelsen, fritar dem ikke for krav som alle (positive) hypoteser må møte. Forutsetningene skal kunne, og bør, utsettes for empirisk prøving. Det kan imidlertid aldri stilles opp absolutte kriterier for realisme; forutsetninger vil være mer eller mindre realistiske. En bestemt forutsetning om rasjonalitet vil neppe, og bør heller ikke, forkastes i kjølvannet av dårlig samsvar mellom avledede konsekvenser og empiriske observasjoner, dersom det ikke finnes bedre formuleringer å ty til enn den gamle.⁵⁷

Den andre utfordringen som må møtes kan fanges inn med stikkordet *fortolkning*. Det høye abstraksjonsnivået – og formaliseringen – gjør at det alltid kan stilles spørsmålsteget ved både premisers og slutningers meningsfullhet. Modellformuleringene vil bare sjelden ha direkte paralleller i "virkeligheten". Elementene som inngår i analysen må "oversettes" eller gis fortolkninger. Hvordan skal for eksempel Arrows umulighetsteorem og dets aksiomatiske grunnlag, eller spillmodeller som Fangens Dilemma, fortolkes i statsvitenskapelig sammenheng? I begge tilfeller dreier det seg om rent formelle konstruksjoner som kan gis utvidet mening i mange retninger, hvorav noen selvsagt forekommer mer plausible enn andre. Fortolkningsproblemene utgjør mer enn noe annet "sannhetens øyeblikk" ved økonomiske studier av politikk.

Uten realisme eller uten meningsfulle politiske fortolkninger kan ikke økonomisk teori om politikk ha nevneverdig analytisk suksess – og statsvitenskapelig interesse. Suksess i normativ og positiv politisk analyse bestemmes av hvorvidt forskningsanstrengelsene gir klarhet, gjennom-siktighet, innsikt – kort og godt forståelse. Legges et slikt temmelig vagt ”kriterium” til grunn, representerer nok krav om realisme et mindre hinder for den økonomiske tilnæringsmåte ved normativ politisk analyse enn ved positiv analyse. Fortolkningsproblemene kan imidlertid være like reelle i begge tilfellene. *Med analytisk suksess, og ikke bare enkelhet, som målestokk er det vanskelig å fremheve public choice som klart overlegen annen politisk teoridannelse.*

Det finnes eksempler både på analytiske gjennombrudd og teoretiske blindgater i kjølvannet av økonomiske tilnæringer til politikk. Gruppebeslutningsteori kan eksempelvis hevdes å ha hatt stor betydning for normativ demokratiteori overhodet (Riker 1982): En rekke problemer er stilt skarpere enn før og høyst konstraintuitive fenomener er avdekket. Selv om enkelte fortolkningsproblemer fortsatt kan være påtrengende, kan ingen generell og troverdig teori om demokrati idag lanseres uten å ha forholdt seg til gruppebeslutningsteoriens innsikter – det blir som å bygge hus uten fundament.

For eksempler som nok går i en litt annen retning: Når det gjelder forsøkene på å forklare kollektiv atferd med basis i abstrakte rasjonalitetsmodeller er suksessen tildels blandet.⁵⁸ Det gjelder også nyere dynamiske spillmodeller:

”Although few prisoners’ dilemma games are played in real life for a fixed number of trials, a rational individual of 75 should realize that the expected number of games left to be played is significantly less than for that of an individual of 25. The prisoners’ dilemma supergame rationale for cooperative behavior ought to lead to the prediction that the elderly are the most flagrant violators of our social mores, barging ahead in every queue, shoplifting at every chance. Even adding other obvious and not so obvious variables to the equation would not, I suspect, turn this prediction into an empirically verifiable proposition.” (Mueller 1986:4.)

Et annet ”collective action” problem som også volder kontinuerlig hodebry, er å formulere rasjonalitetsmodeller som predikerer utbredt deltakelse ved nasjonale valg.⁵⁹ Det kan redegjøres for en rekke besynderligheter ulike valgordninger gir opphav til, men ikke – uten å endre atferdsforutsetningene – for at folk tar bryet med å stemme i

det hela tatt. Igjen er det imidlertid slik at ”the logic of collective action”, i Mancur Olsons (1971) forstand, representerer et bidrag til statsvitenskapelig teoriutvikling som både har revet ned tidligere posisjoner og som ikke kan overses når nye etableres. David Trumans (1958) gruppeteori er eksempel på en tilnærming som ikke kunne overleve Olsons innsikter.

Med dette er vandringsen ved veis ende. Oppsummeringsvis kan det sies at statsvitenskapen ikke har noen ”kjerne” hva angår studieegjenstand, som skulle være egnet til hverken å utelukke eller nødvendiggjøre import av økonomiske teorier om politikk. Visse fordringer som må møtes i normativ og positiv politisk analyse, peker likevel i noen grad mot den økonomiske tilnærming som et interessant alternativ til vante statsvitenskapelige angrepsmåter. Det er imidlertid riktig å påpeke at terrenget ligger relativt åpent, uten helt faste merkestener. Det fordres følgelig en betydelig toleranse og pluralisme i grunnleggende teoretiske spørsmål.⁶⁰

Jeg takker Lars Fjell Hansson, Jørgen Hermansson, Jon Hovi, Urban Laurin, Raino Malnes og Knut Midgaard for nyttige kritiske kommentarer. Deler av artikkelen vil inngå i et større arbeid med foreløpig tittel ”Politikk som preferanseaggregering”.

Noter

- ¹ Om normer for teoriutvikling og metodologier som normative systemer, se Tranøy (1976). Han angir og diskuterer en rekke metodologiske regler, normer eller idealer som alle kan forstås som delvis avledede fra, eller som instrumentelle i forhold til, ”the value of truth, of knowledge, of insight, or however we phrase it (p. 2).
- ² Vi er allerede i utgangspunktet ute på dypt vann: I kontrast først og fremst til Popper (og senere nyanseringer som Lakatos (1970) og især Laudan (1977), understreker både Kuhn (1962) og Feyrabend (1975) at ”scientific decision making is basically a political and propagandistic affair, in which prestige, power, age, and polemic decisively determine the outcome of the struggle between theories and theorists” (Laudan 1977:4). Se Hansson (1980) for en utførlig introduksjon til temaet.
- ³ Eksempler kan være Downs (1957), Riker (1962), Hirschman (1970) og Olson (1971). Jfr også oversiktene til Mueller (1979) og Rapoport (1983).
- ⁴ Betegnelsene ”teori for kollektive beslutninger”, ”social choice teori” og ”gruppebeslutningsteori” vil bli benyttet om hverandre, som betegnelser på den

- overveiende formelle teori som bidrag fra Duncan Black (1958) og Kenneth Arrow (1951/1963) ga hovedstøtet til. Med individuell beslutningsteori siktes det til teori for beslutninger under risiko og usikkerhet (Raiffa 1968). Inntak til formell forhandlingsteori er artikkelsamlingene til Young (1975) og Binmore og Dasgupta (1987). Spillteorien ble først utviklet av von Neumann og Morgenstern (1947). Luce og Raiffa (1957) og Shubik (1982) har gitt fyldige generelle fremstillinger av spillteori, og i noen grad også de andre teoriretningene som er nevnt.
- 5 Som David Easton (1966:11) har påpekt, kan det virke litt underlig, men samtidig svært slående, å skille mellom "theories originating outside political science" og "thought patterns that have evolved largely within political science".
 - 6 En beregning gjort av Bruno Frey kan være illustrerende. I 1982/83 var innslaget av public choice artikler i *American Political Science Review* hele 17,3 %, mens det var 8,2 % i *European Journal of Political Research* (Frey 1985:143).
 - 7 Metaforisk, i tråd med Popper (1981), har de nevnte posisjoner vært lignet med skyen og klokken: "Molnet representerer føreteelser som gaser: oordnede, uregelbundne og mer eller mindre uføutsagbara. Klokken är symbolen för motsatsen: ordning, regelbundenhet och føutsagbarhet." (Petersson 1987:21).
 - 8 Det finnes selvsagt flere forsøk på å presisere alternativer til "molnet og klokken" – for å holde oss til metaforene fra foregående note. Eksempler kunne være Petersson (1987), Moon (1975) og Fay og Moon (1977).
 - 9 Webers synspunkt er: "The following proposition recommends itself as essentially true: methodology can only bring us reflective understanding of the means which have *demonstrated* their value in practice by rising them to the level of explicit consciousness . . ." (1949:115).
 - 10 Jfr. Elster (1977). Weber har fremholdt at: "Det finnes nesten ingen oppgaver som ikke har vært i hendene på et politisk samband. På den annen side finnes det ingen oppgaver som kan sies å være *utelukkende* og til enhver tid særegne for de politiske samband, staten av idag eller dens historiske forløpere. Den moderne stat kan man sosiologisk sett bare definere ut fra et særskilt *middel* som er særegent for den og for ethvert politisk samband: Den fysiske bruk av vold. (. . .) idag må vi si at staten er det eneste menneskesamband som innenfor et bestemt område – området er et av kjennetegnene – med hell hevder monopol på legitim bruk av voldsmakt." (Weber 1971:3-4.)
 - 11 Her presenteres "den økonomiske oppfatning av politikk" kun som et *mulig* standpunkt, og det tas ikke stilling til *om noen faktisk innehar* og argumenterer for denne oppfatningen. Etter min mening finnes det ikke belegg for at denne oppfatningen av politikk kan ekstraheres fra public choice retningens arbeider.
 - 12 Det henvises til Rasch (1983) for en nærmere diskusjon av dette perspektiv på beslutningssystemer. Definisjonen av "beslutningssystem" er inspirert av det innhold Hernes (1985:15-27) gir begrepet "styringssystem". Jfr. behandlingen av "regulativa prinsipper" hos Petersson (1987:106-113).
 - 13 Hvor grensen går mellom de to typene aggregatfenomener kan det være vanskelig å avgjøre. Vedtak i Stortinget eller andre voterende forsamlinger vil helt klart være kollektive beslutninger. Resultatet av et stortingsvalg, i form av oppslutning om partiene og i form av mandater i Stortinget, er å betrakte som adskillig løsere former for kollektive beslutninger. Prisen i et frikonkurransemarked og kødannelser i rush-trafikken er eksempler på rene aggregateffekter.
 - 14 For forsvar av et syn på politikk som kan kalles "karakteriserende", se Sejersted (1983). Politikk som interessekamp settes opp mot politikk som styringsproblem og ivaretagelse av fellesinteresser.
 - 15 Det machiavellianske perspektiv kan stå som eksempel på den ene ytterlighet. I noen setninger fra "Fyrsten" trer denne oppfatning av mennesket ganske klart frem: "En klog hersker kan derfor ikke, og bør heller ikke, holde tro og love, når det vilde være til skade for ham og de grunde ikke lenger eksisterer, der bevægede ham til at give sit løfte. Hvis nu menneskene alle var gode, vilde dette raad ikke være godt, men da de er slette og ikke vilde holde sit ord mod dig, behøver du heller ikke at holde dit mod dem. En fyrste vil heller aldrig mangle gyldige grunde til at besmykke brud på givet ord." (Machiavelli 1898:76-77). Menneskesynet til for eksempel William Godwin – for å velge nok en ekstremvariant – var ganske annerledes positivt. Ingen av disse perspektivene bør imidlertid i utgangspunktet få prege synet på politikk og statsvitenskapelig analyse.
 - 16 Jfr. Johansen (1983:20-24) og Føllesdal m fl (1984:66-69). Oppfatningene det refereres til vil være *hypoteser* (i et hypotetisk-deduktivt system) eller ha karakter av å være *aksiomer* og *teoremer* (i et rent deduktivt system).
 - 17 Simon poengterer i den refererte artikkelen ("The Logic of Rational Decision") at en må være seg bevisst hvilken kategori en opererer innenfor, om det er den positive eller normative. Dersom analytikeren endrer sitt perspektiv innebærer det at "he changes his logic – that the rules of inference in the two cases are different" (Simon 1977:138). Også andre ser skillet som fundamentalt (f. eks. Johansen 1983:80-84), selv om det er vanskelig å godta at det bokstavelig talt gjelder to typer logikk. Samtidig er det røster som understreker at det i og for seg ikke er positiv versus normativ *teori* distinksjonen gjelder: "Theories are theories. The structure of a normative theory looks no different from that of a positive theory . . . The "normative theorist" regards certain

- axioms of his theory as true, as nonfalsifiable, whether this status stems from revelation, intuition, natural law, or whatever ... In contrast, the positive theorist regards the axioms of his theory as approximations to behavioral laws and characteristics of the situation being modeled." (Fiorina 1984:83.)
- ¹⁸ Jfr. Mueller (1979), hvor første del av boken kalles "positive public choice" og andre del "normative public choice". Modellstrukturene og -formuleringene som forekommer i de to delene kan være ganske like, mens problemstillinger og fortolkninger ikke er det.
- ¹⁹ Oversettelsen fra *A Treatise of Human Nature* er å finne i Hiort (1972:129–30).
- ²⁰ Jfr. Searles (1970:175–98) kapittel "Deriving ought from is".
- ²¹ Jfr. forsøk på å etablere en "verdi-nøytral" velferdsøkonomi, gjennom å bygge på verdier alle deler. Slike bestrebelser kan ikke føre frem: "Unanimous value judgements may provide the basis of a great deal of welfare economics, but this is not because these are not value judgements, but because these value judgements are acceptable to all. This banality would not be worth stating had the opposite not been asserted or implied in much of the literature." (Sen 1970:57–58.)
- ²² For en kritisk diskusjon av "the method of argument by reflective equilibrium", se Raz (1982).
- ²³ En parallell til den valgte formulering: Papineau (1978:50 ff.) definerer årsaks-begrepet gjennom betingelser som er "jointly" og "minimally" tilstrekkelige "for some event". Det metodologiske determinisme-postulatet er utlagt på en litt annen måte hos Elster: "Determinism is the postulate that any event has a cause: a determinate set of causal antecedents that are jointly sufficient and individually necessary for its occurrence." (Elster 1983b:27.) (Visse betenkeligheter forbundet med å knytte sammen villkårslogiske begreper og årsaksbegreper er behandlet av Tranøy (1970:86–105).
- ²⁴ Jfr. Nozick (1981:140–42), der "the principle of sufficient reason" diskuteres. (Nozicks siktemål er imidlertid ikke kun metodologisk.)
- ²⁵ Prinsippet om tilstrekkelig grunn får som vitenskapelig påstand betraktet, problemer i lys av kvantemekanikken. Her er det etablert en teori som hevder at fenomener er styrt av en genuin tilfeldighet. Nozick (1981:141–42) stiller imidlertid spørsmålet om det finnes svakere formuleringer av prinsippet som også vil tilgodese problemet kvantemekanikken representerer, som for eksempel følgende formulering: "if p is true then there is a sufficient reason for p or there is a sufficient reason for there not being a sufficient reason for p " (p. 142).
- ²⁶ Se f. eks. Boudon (1981:Ch. 2 og 5) og debatten om "Marxism, Functionalism, Game Theory" (særlig Elster, Roemer, Berger og Offe) i *Theory and Society*, no. 4, vol. 11, 1982.
- ²⁷ Denne tematikken berøres av Elster (1983b:21–23) og Føllesdal m fl (1984:149–50), med henvisning til arbeider av Donald Davidson. Se også første del av Walt (1984).
- ²⁸ Det syn at det er et symbiotisk forhold mellom mening og atferd, ble sterkt vektlagt av flere under den såkalte "positivisme-debatten". Se f. eks. Dahlseth (1972:13 ff.).
- ²⁹ Dette er en parallell til *regelmessig suksessjon* som element i Humes forståelse av *årsak*, sammen med blant annet *kontiguitet*. (Se Beauchamp & Rosenberg (1981:3–32) og Hiort (1972:77–83).)
- ³⁰ Uttrykket *the logic of the situation* er preget av Popper (1945:97, jfr. 1957 og 1976). Jeg bygger her i stor grad på Farr (1982, 1983, 1985), men se også Midgaard (1977).
- ³¹ Todelingen i situasjonsbeskrivelse og rasjonalitet kan være uheldig i den grad man skulle få inntrykk av at aktørenes rasjonalitet ikke selv skulle være et av elementene i den fullstendige avdekking av situasjonen. Farr's hensikt med å skille ut rasjonalitet, er at denne (i Poppers forstand) er å se som et "searchlight principle": Det bidrar til at det eksplisitt pekes hen mot akkurat "those features of the situation which clarify the subsequent action" (Farr 1985:1090).
- ³² Etablering av mikrofundament for makrofenomener som adekvat forskningsstrategi innen økonomi, sosiologi og statsvitenskap er diskutert av flere. Se særlig Schelling (1978), Coleman (1986), en rekke arbeider av Boudon (f. eks. 1981, 1982) og Elster (1981, 1983b, 1985).
- ³³ Det bildet som her er gitt er selvsagt en grov forenkling (se f. eks. Ball 1984, Laudan 1977, Hansson 1980, Moon 1975, Sproule-Jones 1982). Noen oppfatninger utgjør f. eks. teoriers eller forskningsprogrammets "hard core", og vil bare i begrenset grad (kunne) utsettes for empirisk testing. Det vil heller ikke alltid være slik at hypoteser som ikke oppnår empirisk støtte dermed forkastes umiddelbart: Teorielementene og -konstruksjonene vil gjerne overleve inntil foretrukne *alternative* oppfatninger foreligger. Viktigheten av å operere med falsifikasjonskriterier som ikke tar livet av hypotener for raskt er blitt fremholdt. (Jfr. Lakatos (1970) og kritikken mot "naiv falsifikasjonisme".)
- ³⁴ I litteraturen er det vanlig å operere med det hempelianske perspektiv og det interpretative og historisk – eller hermeneutisk – orienterte syn som motpoler når det gjelder samfunnsvitenskapelige forklaringer (som antydnet i innledningen). Jfr. eksempelvis Fay og Moon 1977, Farr 1982, Dahl 1986:34 ff.
- ³⁵ Universelle lover har formen 'Alle X er Y'. Dersom en imidlertid bare er istand til å formulere statistiske lovmessigheter, kan ikke eksplanandum lenger *deduseres* fra eksplanans. Istedet opereres det med induktivt-statistiske forklaringer. "The explanans of a probabilistic explanation does not logically imply the explanandum: the former only gives a more or less high degree of inductive support or confirmation to

- the latter. Thus, the truth of the explanans is compatible with the falsehood of the explanandum.” (Kim 1972:160). Disse forklaringenes nærmere form og vitenskapelige status er omstridte temaer (Niiniluoto 1982).
- ³⁶ Lovene får for eksempel ikke være rene korrelasjoner, for i så fall kan det være tale om en spuriøs sammenheng. Det må også være slik at det er de forhold loven omhandler som faktisk forårsaker fenomenet som skal forklares. En spesiell begivenhet kan være av en type som faller inn under en lov, og likevel kan den i et konkret tilfelle være forårsaket av noe annet enn det lovmessigheten omhandler. (Jfr. Føllesdal m fl 1984:141.) Et eksempel: En lov sier at sykdommen x (alltid) gir dødelig utfall. Personen y får sykdommen x og dør etter et år. Lovmessigheten forklarer imidlertid ikke dødsfallet, hvis personen y i dette spesielle tilfellet omkom i en front mot front kollisjon.
- ³⁷ Jfr. note 27 ovenfor.
- ³⁸ Selvfereanseproblematikken forfølges ikke videre her. Se f. eks. Skagestad (1980:86 ff.) og Midgaard (1977) om bekjentgjøring av prediksjoner.
- ³⁹ På dette punkt kan det minnes om Poppers kritikk av ”historisismen”. Som en grunn til vanskelighetene med å fremsette forutsigelser i samfunnsfagene, til dels i kontrast til fysikken, nevnes at ”betingelsene forandrer seg og situasjoner oppstår (f. eks. som en følge av nye vitenskapelige oppdagelser) som er svært forskjellige fra noe som har hendt tidligere” (Popper 1981b:238).
- ⁴⁰ Selvfereanseproblemet og punktet med inovasjoner er avgjørende dolkestøt mot Hempels symmetritese, men ikke mot generaliserende *forklaring av fenomener som er erfart*.
- ⁴¹ Rasjonalitet kan gis en formell slagside henimot konsistens og maksimerende opptreden, eller oppfattes mer substansielt i retning av ”fornuft” eller ”klokskap”. (Om rasjonalitet, se Elster 1983c:Ch.II.) Mange vil imidlertid betone begrensninger i rasjonaliteten og forstå atferd som ”satisfierende” (jfr. Simon 1985). Om kravene til ”rational-choice explanation” av enkelt-aktørers handlinger, se Elster (1986:12 ff.).
- ⁴² Det finnes en parallell til det standpunkt som her inntas i den tidlige diskusjonen av den situasjonslogiske tilnærming. Hempel (1966:463 ff.) bringer selv inn spørsmålet om rasjonalitet og ”explanation by reason”. Leach (1968) og Martin (1968) er videreføring hvor det argumenteres for at situasjonslogikk representerer en form for covering-law forklaring der en rational choice hypotese utgjør et sentralt generelt element – et utsagn om lovmessighet. (Se Donagan 1964 for det motsatte syn at situasjonslogikk ikke går i hop med Hempel.) Også Farr hevder at situasjonsanalyse gir grunnlag for å etablere ”law-like statements”. Han understreker imidlertid at ”our ability to make these generalizations with any confidence depends wholly upon our ability to isolate similar or typical actors in similar or typical situations with similar or typical problems”, og videre at ”since situations are often sufficiently and interestingly different in different comparative or historical contexts, we might expect generalizations of a rather more contextually limited, historically bounded kind, rather than truly universal law-like generalizations” (Farr 1985:1102).
- ⁴³ Om forholdet mellom begreper for likevekt i statsvitenskapelig sammenheng og mulighetene for en (hempeliansk) vitenskap om politikk overhodet, se f. eks. Riker (1983 og 1984) og bidragene i Ordehook og Shepsle (1982).
- ⁴⁴ Se dog Kamlet, Citrin og Levy (1986) for et eksempel på rigorøs utnyttelse av en forutsetning om ”begrenset rasjonalitet” i forbindelse med stemmegivning og forståelse av valgresultater.
- ⁴⁵ Det vendes såvidt tilbake til denne tematikken i artikkelens siste del. Som et inntak til debatten, se Friedman (1979), Nagel (1963), Frazer og Boland (1983), Fiorina (1984) og Moe (1979). Noen vil istedet for å se atferdsforutsetningene som legges til grunn som hypoteser, betrakte dem som noe i retning av weberske idealtyper. Visse trekk ved valghandlingene søkes rendyrket for å tjene analytiske formål; faktiske forhold skal bringes på det rene gjennom ”typiske” konstruksjoner som aldri gjenfinnes i slik forenklet form i virkeligheten. (Jfr. Laurin 1986:85 ff.)
- ⁴⁶ Ole Berg (1984:20–29) har benyttet uttrykket som betegnelse på den forskningsstrategi norsk valgforskning i overveiende grad har vært basert på.
- ⁴⁷ Det kunne tenkes å være tilfelle at dersom det er urealistisk (idag) å nå det deduktiv-nomologiske ideal, så vil det også være ufordelaktig å opprettholde dette som ideal. Dette er neppe riktig. Dersom de generelle hypoteser ikke er universelle (slik at deduksjon tillates), må de formuleres på en slik måte at sannsynligheter inngår i utsagnet. Et induktivt-statistisk resonnement styrkes ved at sannsynlighetene som inngår er høye, dvs. så nær 1 eller universalitet som mulig (jfr. Hempel 1966:381 ff., og Niiniluoto 1982).
- ⁴⁸ Simon (1966:15) uttaler: ”The use of a decision-making framework for political research is not novel; rather, it represents continuing development along paths that stretch back to the beginnings of political science.”
- ⁴⁹ Det er selvsagt en forenkling å snakke om *den økonomiske tilnæringsmåte* – bestemt form. Jfr. Blaug (1980) og Caldwell (1982) for diskusjon av metode-spørsmål i neoklassisk orientert økonomi.
- ⁵⁰ Fullstendighet innebærer at aktøren for ethvert par av foreliggende handlingsalternativer, forutsettes å kunne si hvilket av dem som foretrekkes eller eventuelt om de anses for å være like gode. Transitivitet defineres på følgende måte: Anta at tre handlingsalternativer x, y og z foreligger. Dersom aktøren holder x for å være et alternativ som er minst like godt

- som y og y for å være minst like godt som z, så må også x være minst like godt som z. Dette er altså rent formelle krav til rasjonalitet.
- ⁵¹ Det foreligger flere aksiomatiseringer av teorien om forventet nytte (von Neumann – Morgenstern nytte-teori). Se f. eks. MacCrimmon og Larsson (1979), Fishburn (1979) og Schoemaker (1982). Hvilken status maksimeringshypoteser har i økonomisk teori-dannelse er det langt fra enighet om, jfr. Boland (1981, 1983) og Caldwell (1983).
- ⁵² Mueller (1979:1) sier at forestillingen om mennesket som "an egoistic, rational, utility maximizer" råder grunnen når det gjelder det økonomiske studiet av politikk. I et senere arbeid poengterer han at "the rational egoism postulate has two components: an assumption that individuals are egoistic, i. e., pursue their own ends, and an assumption that they do so in a rational or consistent manner" (Mueller 1986:8). Det kan videre sies å være en dobbelthet i egoisme-postulatet. På den ene siden kan det tenkes å dreie seg om å søke å realisere egen vinning i mer eller mindre snever materiell forstand. For det andre kan egoisme kun stå for det å velge det en selv synes er det beste alternativet i den aktuelle situasjonen. "I dette beste alternativet kan det godt inngå større materiell belønning til andre og mindre materiell belønning til en selv enn hva tilfellet er i andre alternativer som rangeres lavere." (Elster 1979:114). Se Sen (1986) for en inngående analyse av *rational choice* som enten *internal consistency* eller *self-interest pursuit*, og en påpekning av ulike fundamentale vansker som hefter ved begge variantene.
- ⁵³ Se f. eks. Mueller (1979:4), Nelson (1980:72) og van den Doel (1979:5).
- ⁵⁴ Det er betydelig enighet om at enkelhet er vesentlig (Føllesdal m. fl. 1984:71 ff.). Samtidig er det hevdet at innsikten kan forøkes i public choice sammenheng ved å gjøre enkelte ting mer komplekse (Hirschman 1984).
- ⁵⁵ Jfr. note 45 for noen referanser.
- ⁵⁶ Innen normativ analyse kan det imidlertid forekomme at urealistiske forutsetninger styrker et standpunkt. Ut fra et anarkistisk politisk grunnsyn satte Taylor (1976) seg fore å undersøke mulighetene for samarbeid, eller realisering av kollektive goder, i samfunn uten noen stat. Aktørene ble betraktet som nyttemaksimerende egoister. Til tross for dette viste han at samarbeid kunne være et stabilt utfall av aktørenes interaksjon (slik den ble formulert som et n-persons Fangens Dilemma "superspill"). Uten egoisme-postulatet ville Taylors resonnement påkalt mindre interesse, og hans anarkistiske posisjon stått svakere. (Jfr. også Nelson (1986) om det å bygge teori på premisser som ikke er korrekte.)
- ⁵⁷ Uten at det utpensles videre, antyder dette at spørsmålet om realisme i forutsetninger blir å betrakte og behandle noenlunde parallelt til det syn Lakatos (1970) lanserte for spørsmålet om falsifikasjon, hans "sophisticated methodological falsificationism".
- ⁵⁸ I denne forbindelse, jfr. utsagnet om at "collective action may simply be too complex for individual-level explanations to be feasible at the current stage" (Elster 1985:359). Det siktes her primært til spillmodeller som Fangens Dilemma.
- ⁵⁹ Se f. eks. Hovi (1987).
- ⁶⁰ Jfr. Ball (1984:43).

Referanser

- Arrow, K. (1963), *Social Choice and Individual Values*. New Haven: Yale University Press. (Second edition.)
- Ball, T. (1984), "From Paradigms to Research Programs: Toward a Post-Kuhnian Political Science", pp. 23–49 i Asher, H B, Weisberg H F, Kessel, J H og Phillips Shively, W. (eds.), *Theory-Building and Data Analysis in the Social Sciences*. Knoxville: University of Tennessee Press.
- Barry, B. (1982), "Methodology Versus Ideology. The "Economic" Approach Revisited", pp. 123–147 i Ostrom, E. (ed.), *Strategies of Political Inquiry*. London: Sage Publications.
- Beauchamp, T L og Rosenberg, A. (1981), *Hume and the problem of causation*. Oxford: Oxford University Press.
- Berg, O. (1971), "Politikk og livsvilkår". *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 219–46.
- Berg, O. (1975), *Stat og samfunn. En innføring i studiet av politikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berg, O. (1984), "Henry Valen – mannen og faget", pp. 10–36 i Berg, O. og Underdal, A. (red.), *Fra valg til vedtak*. Oslo: Aschehoug.
- Binmore, K. og Dasgupta, P. (red.) (1987), *The Economics of Bargaining*. Oxford: Basil Blackwell.
- Black, D. (1958), *The Theory of Committees and Elections*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blankart, C B (1987), "Fourteen Years of European Public Choice Society Research", *Public Choice*, 52:3–14.
- Blaug, M. (1980), *The methodology of economics. Or how economists explain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boland, L A (1981), "On the Futility of Criticizing the Neoclassical Maximization Hypothesis", *American Economic Review*, 71:1031–1036.
- Boland, L A (1983), "The Neoclassical Maximization Hypothesis: Reply", *American Economic Review*, 73:828–830.
- Boudon, R. (1981), *The logic of social action*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Boudon, R. (1982), *The Unintended Consequences of Social Action*. London: Maxmillan.
- Buchanan, J. (1984), "Politics without Romance: A Sketch of Positive Public Choice and Its Normative Implications", pp. 11–22 i Buchanan, J. og Tollison, R. (eds.), *The Theory of Public Choice – II*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

- Caldwell, B.J. (1982), *Beyond Positivism. Economic Methodology in the Twentieth Century*. London: George Allen and Unwin.
- Caldwell, B.J. (1983), "The Neoclassical Maximization Hypothesis: Comment", *American Economic Review*, 73:824–827.
- Coleman, J. (1986), *Individual interests and collective action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahl, A. (1977), *Forklaring og lovmessighet. Om vitenskapelig forklaring med utgangspunkt i Carl G. Hempels filosofi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dahl, O. (1986), *Problemer i historiens teori*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dahl, R. (1963), *Modern Political Analysis*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall Inc.
- Dalseth, E. (1972), *Sosiologi og filosofi. Debatten om sosiologiens grunnlag*. Oslo: Universitetsforlaget.
- van den Doel, H. (1979), *Democracy and welfare economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Donagan, A. (1964), "The Popper-Hempel Theory Reconstructed", *History and Theory*, vol. 1.
- Downs, A. (1957), *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
- Easton, D. (1953), *The Political System*. New York: Alfred Knopf.
- Easton, D. (1966), "Alternative Strategies in Theoretical Research", pp. 1–13 i Easton, D. (ed.), *Varieties of Political Theory*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Elster, J. (1977), "Statens rolle i marxistisk teori", *Tidsskrift for samfunnsforskning*, pp. 92–118.
- Elster, J. (1979), *Forklaring og dialektikk. Noen grunnbegreper i vitenskapsteorien*. Oslo: Pax.
- Elster, J. (1981), *Marxism, social class and scientific explanation*. Upublisert manuskript.
- Elster, J. (1983a), "Offentlighet og deltakelse. To teorier om deltakerdemokratiet", pp. 13–29 i Bergh, T. (red.), *Deltakerdemokratiet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Elster, J. (1983b), *Explaining Technical Change. A Case Study in the Philosophy of Science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elster, J. (1983c), *Sour Grapes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elster, J. (1983d), "The Crisis in Economic Theory", *London Review of Books*, pp. 5–7, 20 October–2 November.
- Elster, J. (1985), *Making Sense of Marx*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elster, J. (1986), "Introduction", pp. 1–33 i Elster, J. (ed.), *Rational Choice*. Oxford: Basil Blackwell.
- Farr, J. (1982), "Humean Explanations in the Moral Sciences", *Inquiry*, 25:57–80.
- Farr, J. (1983), "Popper's Hermeneutics", *Philosophy of the Social Sciences*, 13:157–76.
- Farr, J. (1985), "Situational Analysis: Explanation in Political Science", *Journal of Politics*, 47:1085–1107.
- Fay, B. og Donald Moon, J. (1977), "What Would An Adequate Philosophy of Social Science Look Like?", *Philosophy of the Social Sciences*, 7:209–27.
- Feyrabend, P. (1975), *Against Method. Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*. London: New Left Books.
- Fiorina, M.P. (1984), "Formal Models in Political Science", pp. 67–93 i Asher, H.B., Weisberg, H.F., Kessel, J.H. og Phillips Shively, W. (eds.), *Theory-Building and Data Analysis in the Social Sciences*. Knoxville: University of Tennessee Press.
- Fishburn, P. (1979), "On the Nature of Expected Utility", pp. 243–257 i Allais, M. og Hagen, O. (eds.), *Expected Utility Hypotheses and the Allais Paradox*. Dordrecht: D. Reidel.
- Frazer, W.J. og Boland, L.A. (1983), "An Essay on the Foundations of Friedman's Methodology", *American Economic Review*, 73:129–144.
- Frey, B. (1984), "The public choice view of international political economy", *International Organization*, 38:199–223.
- Frey, B. (1985), "State and prospect of Public Choice: A European view", *Public Choice*, 46:141–161.
- Føllesdal, D., Walløe, L. og Elster, J. (1984), *Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Glover, J. (1977), *Causing Death and Saving Lives*. Harmondsworth: Penguin.
- Hansson, B. (red.) (1980), *Metod eller anarki. Moderna teorier om vetenskapens väsen och metoder*. Lund: Doxa.
- Hempel, C.G. (1966), *Aspects of Scientific Explanation and Other Essays in the Philosophy of Science*. New York: Free Press.
- Hernes, G. (1985), *Økonomisk organisering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hiort, F. (1972), *David Hume. Liv og filosofi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hirschman, A.O. (1970), *Exit, Voice, and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organizations and States*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Hirschman, A.O. (1984), "Against Parsimony: Three Easy Ways of Complicating Some Categories of Economic Discourse", *American Economic Review*, 74:89–96 (papers and proceedings).
- Hovi, J. (1987), "The Contradictions of Rational Abstinence: Contrafinality, Voting and Games without a Solution", kommer i *Scandinavian Political Studies*.
- Hume, D. (1985), *Essays. Moral, Political, and Literary*. Indianapolis: Liberty Classics.
- Johansen, L. (1983), *Opptakt til sosialøkonomien*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kamlet, M., Citrin, J. og Levy, F. (1986), "Satisficing Behavior in Spatial Models", *Political Methodology*, 11:19–41.
- Kaplan, A. (1964), *The Conduct of Inquiry. Methodology for Behavioral Science*. San Francisco: Chandler Publishing.
- Kim, J. (1972), "Explanation in Science", i *Encyclopedia of Philosophy*. New York: Macmillan.
- Kuhn, T. (1962), *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: Chicago University Press. (Ny utvidet ut-

- gave i 1970.)
- Lakatos, I. (1970), "Falsification and the Methodology of Scientific Research Programs", i Lakatos, I. og Musgrave, A. (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laudan, L. (1977), *Progress and Its Problems. Towards a Theory of Scientific Growth*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Laurin, U. (1986), *På heder och samvete. Skattefuskets orsaker och utbredning*. Stockholm: Norstedts.
- Leach, J. (1968), "The Logic of the Situation", *Philosophy of Science*, 35:258–273.
- Lewin, L. (1984), *Strategi och ideologi. Svensk politik under 100 år*. Stockholm: Norstedts.
- Luce, R D og Raiffa, H. (1957), *Games and Decisions: Introduction and Critical Survey*. New York: Wiley.
- Lukes, S. (1973), *Individualism*. Oxford: Blackwell.
- MacCrimmon, K R og Larsson, S (1979), "Utility Theory: Axioms versus Paradoxes", i Allais, M. og Hagen, O. (eds.), *Expected Utility Hypotheses and the Allais Paradox*. Dordrecht: D. Reidel.
- Machiavelli, N. (1898), *Fyrsten*. Kristiania: Det norske Aktieforlag.
- Martin, M. (1968), "Situational Logic and Covering Law Explanations in History", *Inquiry*, 11:388–399.
- Midgaard, K. (1977), "On the problem of objectivity in the social sciences with a particular view to the significance of situational logic", *Danish Yearbook of Philosophy*, 14:127–39.
- Moe, T. (1979), "On the Scientific Status of Rational Models", *American Journal of Political Science*, 23:215–43.
- Moon, J. Donald (1975), "The Logic of Political Inquiry: A Synthesis of Opposed Perspectives", i Greenstein, FI og Polsby, N W (eds.), *Handbook of Political Science*, vol. 1. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Mueller, D. (1979), *Public Choice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mueller, D. (1986), "Rational egoism versus adaptive egoism as fundamental postulate for a descriptive theory of human behavior", *Public Choice*, 51:3–23.
- Nagel, E. (1963), "Assumptions in Economic Theory", *American Economic Review*, 53:211–219 (med påfølgende kommentarer av Herbert Simon og Paul Samuelson).
- Nelson, A. (1986), "Explanation and Justification in Political Philosophy", *Ethics*, 97:154–76.
- Nelson, WN (1980), *On Justifying Democracy*. London: Routledge and Kegan Paul.
- von Neumann, J. og Morgenstern, O. (1947), *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton: Princeton University Press.
- Nielsen, K. (1972), "Problems of Ethics", i *Encyclopedia of Philosophy*. New York: Macmillan.
- Niiniluoto, I. (1982), "Statistical Explanation", i Fløystad, G. (ed.), *Contemporary Philosophy*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Nozick, R. (1974), *Anarchy, State, and Utopia*. New York: Basic Books.
- Nozick, R. (1981), *Philosophical Explanations*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Olsen, J P (1985), "Nyinstitusjonalismen og statsvitenskapen", *Statsvetenskaplig Tidsskrift*, 88:1–14.
- Olson, M. (1971), *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Ordeshook, P C og Shepsle, K A (eds.) (1982), *Political Equilibrium*. Boston: Kluwer Nijhoff.
- Papineau, D. (1978), *For Science in the Social Sciences*. New York: Macmillan.
- Petersson, O. (1987), *Metaforens makt*. Stockholm: Carlssons.
- Popper, K. (1945), *The Open Society and its Enemies*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Popper, K. (1957), *The Poverty of Historicism*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Popper, K. (1976), "The Logic of the Social Sciences", i Adorno, T. m fl, *The Positivist Dispute in German Sociology*. London: Heinemann.
- Popper, K. (1981), "Om skyer og klokker", i *Fornuft og rimelighet som tenkemåte. Utvalgte essays*. Oslo: Dreyer.
- Popper, K. (1981b), "Forutsigelse og profeti i samfunnsvitenskapene", i *Fornuft og rimelighet som tenkemåte. Utvalgte essays*. Oslo: Dreyer.
- Raiffa, H. (1968), *Decision Analysis*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Rapoport, A. (1983), *Mathematical Models in the Social and Behavioral Sciences*. New York: Wiley.
- Rasch, B E (1983), "Beslutningssystemer", manuskript, Institutt for statsvitenskap, Oslo.
- Rawls, J. (1971), *A Theory of Justice*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Raz, J. (1982), "The Claims of Reflective Equilibrium", *Inquiry*, 25:307–30.
- Riker, WH (1962), *The Theory of Political Coalitions*. New Haven: Yale University Press.
- Riker, W H (1977), "The Future of a Science of Politics", *American Behavioral Scientist*, 21:11–38.
- Riker, WH (1982), *Liberalism Against Populism. A Confrontation Between the Theory of Democracy and the Theory of Social Choice*. San Francisco: Freeman.
- Riker, W H (1983), "Political Theory and the Art of Heresthetics", i Finifter, A W (ed.), *Political Science. The State of the Discipline*. Washington D.C.: The American Political Science Association.
- Riker, WH (1984), "The Heresthetics of Constitution-Making. The Presidency in 1787, with Comments on Determinism and Rational Choice", *American Political Science Review*, 78:1–16.
- Ryan, A. (1970), *The Philosophy of the Social Sciences*. London: Macmillan.
- Schelling, T C (1978), *Micromotives and Macrobehavior*. New York: Norton.
- Schoemaker, PJH (1982), "The Expected Utility Model: Its Variants, Purposes, Evidence and Limitations", *Journal of Economic Literature*, 20:529–563.
- Schumpeter, J. (1939), *Business Cycles*. New York:

- McGraw-Hill.
- Searle, J R (1970), *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sejersted, F. (1983), "Politikk som interessekamp eller styringsproblem", i Bergh, T. (red.), *Deltakerdemokratiet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sen, A. (1970), *Collective Choice and Social Welfare*. San Francisco: Holden-Day.
- Sen, A. (1986), "Rationality and uncertainty", *Theory and Decision*, 18:109–127.
- Shubik, M. (1982), *Game Theory in the Social Sciences: Concepts and Solutions*. Cambridge, Mass.: MIT-Press.
- Simon, H. (1966), "Political Research: The Decision-Making Framework", i Easton, D. (ed.), *Varieties of Political Theory*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Simon, H. (1977), *Models of Discovery*. Dordrecht: D. Reidel.
- Simon, H. (1985), "Human Nature in Politics: The Dialogue of Psychology with Political Science", *American Political Science Review*, 79:293–304.
- Skagestad, P. (1980), *Fornuft og feilbarlighet. Karl Popers kritiske rasjonalisme*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sproule-Jones, M. (1982), "Public Choice Theory and Natural Resources: Methodological Explication and Critique", *American Political Science Review*, 76:790–804.
- Sugden, R. (1981), *The Political Economy of Public Choice*. Oxford: Martin Robertson.
- Taylor, M. (1971), "Review Article: Mathematical Political Theory", *British Journal of Political Science*, 1:339–382.
- Taylor, M. (1976), *Anarchy and Cooperation*. London: Wiley.
- Tranøy, K E (1970), *Vilkårslogikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tranøy, K E (1976), "Norms of Inquiry: Methodologies as Normative Systems", i Ryle, G. (red.), *Contemporary Aspects of Philosophy*. London: Oriel Press.
- Truman, D. (1958), *The Governmental Process*. New York: Alfred A. Knopf.
- Walt, S. (1984), "Rationality and Explanation", *Ethics*, 94:680–700.
- Walzer, M. (1983), *Spheres of Justice: A Defence of Pluralism and Equality*. New York: Basic Books.
- Weber, M. (1949), *The Methodology of the Social Sciences*. New York: Free Press.
- Weber, M. (1971), *Makt og byråkrati*. Oslo: Gyldendal.
- Young, O. (red.) (1975), *Bargaining. Formal Theories of Negotiation*. Chicago: University of Illinois Press.

Översikter och meddelanden

Grundlagberedningens överenskommelser 1967. Några aktstycken och kommentarer¹

Överenskommelsen

När konstitutionsutskottets betänkande nummer 20, i anledning av proposition nr 27 "med förslag till ändringar i regeringsformen, m m", förelåg till första kammararens behandling den 17 maj 1968 fäste högermannen Ragnar Sveningsson i Tranemo, ledamot i konstitutionsutskottet, kammararens uppmärksamhet vid följande förhållande:

Det förslag som i dag behandlas har också sin prägel av att ledamöterna i konstitutionsutskottet inte haft vanlig frihet. De har varit bundna av en partiöverenskommelse. Denna överenskommelse träffades under tiden för grundlagberedningens arbete eller genom att beredningens ledamöter höll kontakt med respektive partigrupper. Denna överenskommelse har varit ett underligt aktstycke i det avseendet att det inte varit skriftligt utformat. Från början var det för oss vanliga ledamöter i utskottet rätt oklart vad denna överenskommelse egentligen innehöll. Men det har klarnat allteftersom arbetet fortgått. Ibland har man fått hänvisa till tidningskommunikéer, till radio- och TV-program för att få bevis på vad man egentligen kom överens om.

Den slutuppgörelse om valsystem och kammararsystem som nåddes den 17 mars 1967 träffades i realiteten av de fyra partiledningarna. Det var också de fyra partiledningarna som via sina företrädare i grundlagberedningen den 20 september 1966 preliminärt accepterade gemensam valdag.

Men dessa överenskommelser om en författningsreform formaliserades inte i något dokument av partiledningarna.

Däremot skedde en serie skriftliga överenskommelser mellan företrädarna för de fyra partierna inom grundlagberedningen. Dessa successiva överenskommelser kan sägas vara grundvalen för kammar- och valsystem i den författning som trädde i kraft 1971. Jag anser därför att det är av intresse att ge en sammanhängande bild av dessa överenskommelser i grundlagberedningen.²

Någon överenskommelse förelåg *inte* före den 20 sep-

tember 1966, trots att partierna i olika skeden successivt intagit ståndpunkter som delvis kom att sammanfalla. Ännu fram till den 20 september var emellertid grunderna tvistiga för hur riksdagen skall bildas. Det förelåg alltså ingen gemensam ståndpunkt beträffande kammararsystem och valsystem, dvs de förhållanden som i dag regleras i 1974 RF kap 3 och som infördes från 1971 genom ändringar i bl a den dåvarande RF och RO.

Gemensamma valdagen

Protokollet och en kommuniké från grundlagberedningen den 20 september 1966 anger att man enhälligt uppdrog åt sekretariatet att undersöka gemensamma valdagen med treåriga mandatperioder:

Efter fortsatt diskussion om kammar- och valsystemet beslutade beredningen att med hänsyn till de problem som har visat sig förbundna med det s k Stenungsundsalternativet uppdraga åt sekretariatet att tills vidare släppa detta som arbetshypotes och under den närmaste tiden undersöka förutsättningarna för gemensam valdag samt treåriga mandatperioder såväl för riksdagen som för landsting och primärkommunala representationer. Beredningen beslutade vidare att offentliggöra beslutet genom att utfärda en kommuniké.

Denna kom att innehålla praktiskt taget detsamma som protokollet.

Den 4 november 1966 "förelåg enighet (inom beredningen) om att fortsätta arbetet med att undersöka förutsättningarna för kammaralternativet gemensam valdag för riksdagsval och kommunalval". Den 10 november "antecknades att enigheten inom beredningen att fortsätta arbetet med att undersöka förutsättningarna för kammaralternativet med gemensam valdag för riksdagsval och kommunalval även omfattade förslaget om treåriga mandatperioder såväl för riksdagen som för landsting och primärkommunala representationer". Vid dessa två sammanträden behandlades gemensamma valdagen som utgångspunkten för en reform som skulle träda i kraft 1 januari 1971 för både riksdagen och de kommunala församlingarna. Noteras bör att enigheten hösten 1966 gällde "att undersöka".

Gemensamma valdagen blev inte föremål för någon formaliserad överenskommelse förrän i slutuppgörelsen den 17 mars 1967, då det framhölls att "det sk paketet också (innehåller) enhälligt förslag om gemensam valdag . . ."³

Valsystemet

Valsystemet behandlades, med nya förutsättningar, från den 4 november 1966, när socialdemokraterna presenterade sin valkvotsmodell med riksspärr. "Beredningen beslutade att undersöka möjligheterna att utforma ett valsystem efter de föreslagna principerna och utreda effekterna av ett sådant system." Det socialdemokratiska förslaget innehöll dels en "idéskiss till ett nytt valsystem" (dvs ett valkvotsystem) dels en principiell förklaring av följande innehåll:

Utgångspunkten för överläggningarna om valsystemet är grundlagberedningens arbetshypotes, att den nya enkammarriksdagen skall bestå av ca 350 ledamöter som alla väljs samtidigt och på samma dag som landstings- och fullmäktigeledamöterna i de kommunala församlingarna.

Våra önskemål beträffande valsystemet till en sådan enkammarriksdag kan sammanfattas på följande sätt:

- a) Valsystemet bör ge god överensstämmelse mellan partiernas röstetal i hela landet och partiernas mandat-siffror i riksdagen,
- b) så långt det är möjligt med hänsyn till önskemålet om en riksproportionell fördelning av mandaten mellan partierna bör valsystemet också tillförsäkra varje landsdel en proportionell representation i riksdagen,
- c) valsystemet bör motverka partisplittring och uppkomsten av småpartier.

Den 2 december 1966 framförde de icke-socialistiska ledamöterna erinringar mot det socialdemokratiska förslaget och beredningen gav sekretariatet i uppdrag att undersöka verkningarna av både valkvotsförslaget och ett valsystem på grundval av jämkade uddatalsmetoden och tilläggsmandat med spärr. Den 21 december lämnade Sten Wahlund ett förslag till valmetod av detta slag. Det innehöll en principiell angivelse. Han definierade riksproportionalitet för partier som kommit över spärren på 3 %: "med riksproportionalitet avses, att proportionen mellan partiernas riksdagsmandat (fasta plus rörliga) skall vara densamma som deras proportion inom hela rikets valmanskår."⁴

Sedan fruktlösa försök gjorts under januari 1967 att genom justeringar i de båda förslagen "överbygga kvarstående motsättningar" enades beredningen den 2 februari 1967 om "vissa grundläggande principer för ett nytt valsystem":

Valsystemet bör vara så konstruerat

1. att man får en proportionellt rättvis fördelning av mandaten mellan de i riksdagen representerade partierna (riksproportionalitet),
2. att riksproportionaliteten inte kan rubbas genom ändringar i valkretsindelningen,
3. att riksproportionaliteten inte kan rubbas genom konstlade partibildningar eller andra valtaktiska manövrer,
4. att det inte uppmuntrar till partisplittring,
5. att det innefattar en spärr mot mycket små partier,
6. att det leder till en tillfredsställande regional representation som också är så stabil som möjligt med hänsyn till kravet på riksproportionalitet,
7. att det är enkelt i konstruktionen så att den enskilde väljaren kan överblicka de väsentliga reglerna.

Ställningstagandet kom i den faktiska beslutsprocessen att leda till att de icke-socialistiska partierna övergav Wahlunds valsystem i de avseenden där det reellt avvek från valkvotsmetoden med riksspärr. Socialdemokraterna lämnade för sin del valkvotsmetoden som teknik för att uppnå dessa principer.

Slutuppgörelsen beträffande valsystemet skedde på partiledarplanet mellan den 9 och 15 mars 1967 och konfirmerades i grundlagberedningen den 15 och 17 mars 1967. Själva slutöverenskommelsen om kammarsystem och valsystem formulerades också i protokollet i form av en presskommuniké: "Efter överläggningar enades sig beredningen om ett valsystem enligt de huvudlinjer som framgår av bifogade presskommuniké." Jag låter publicera den här, då den inte är lättillgänglig. Den publicerades således ej i grundlagberedningens betänkande *Partiell författningsreform*, som ju utvecklar överenskommelsen.⁵

"Grundlagberedningens förslag till nytt valsystem.

Grundlagberedningen har genom ett nytt valsystem velat nå framför allt två mål. För det första bör partierna bli representerade i riksdagen i förhållande till sina sammanlagda rösttal i hela landet, s. k. *riksproportionalitet*. Varje röst bör alltså ha lika värde, vare sig den ges åt det ena eller det andra partiet. För det andra bör valsystemet motverka en uppsplittring av riksdagen i småpartier. Ett valsystem kan inte samtidigt tillgodose båda dessa mål. Beredningen har därför gjort den avvägningen att uppkomsten av småpartier bör motverkas genom generellt verkande *spärrar*.

Det nya valsystemet skiljer sig från det valsystem som nu tillämpas vid andrakammarval i fråga om reglerna för fördelningen av mandaten mellan partier. Av de 350 mandaten i enkammarriksdagen skall 310 vara *fasta mandat*, som fördelas i valkretsarna, och 40 *rörliga mandat*, som fördelas gemensamt för hela landet. Vid fördelningen av fasta mandat används samma fördelningsmetod som f. n. vid andrakammarvalen, den s. k. jämkade

uddatalsmetoden. De rörliga mandaten fördelas så, att partierna blir rikspportionellt representerade i riksdagen. Partiernas rörliga mandat förs sedan till valkretsarna, så att de rörliga mandat som varje parti då får tilldelas partiet i de valkretsar där partiet efter fördelningen av de fasta mandaten står närmast till att få ytterligare ett mandat. Varje mandat tillfaller i valkretsen den kandidat för partiet som står närmast i tur.

Huvudregeln i fråga om spärrarna är att endast parti, som fått minst 4 % av rösterna i hela landet, får delta i mandatfördelningen. Kravet på 4 % av rösterna hade i 1964 års val betytt ca 170.000 röster. För lokalt starka partier finns emellertid ett undantag från denna spärr. Ett parti, som inte klarat 4 %-spärren, får sålunda tävla om de fasta mandaten i den eller de valkretsar där partiet fått minst 12 % av rösterna. Däremot får ett sådant parti inte delta i fördelningen av de rörliga mandaten och är således inte garanterat rikspportionell representation i riksdagen. Kravet på 12 % av rösterna motsvarande vid 1964 års val i fyrstads-kretsen ca 28.000 röster.

Den riksutjämning av valutslaget i de olika valkretsarna, som uppnås genom användandet av rörliga mandat, är den viktigaste skillnaden mellan det nya valsyste- met och det nuvarande valsystemet för andrakammarval. Vid en fördelning av mandaten i valkretsar uppstår slumpmässiga avvikelser från rikspportionali- teten. Sålunda betalade i 1964 års val centerpartiet i genomsnitt 15.990 röster för varje mandat, folkpartiet 16.761 röster, högern 17.655 röster medan motsvarande siffra var 17.760 för socialdemokraterna och 27.718 för kommunisterna. I det nya systemet kommer alla partier, som klarar 4 %-spärren, att betala praktiskt taget lika många röster för varje mandat.

Procentspärrarna är också en nyhet i det nya valsyste- met. Någon motsvarighet till den riksspärr, som 4 %-spärren utgör, finns inte i det nuvarande valsystemet. 12 %-spärren har däremot en viss motsvarighet i gäl- lande system genom att själva mandatfördelningsmeto- den där verkar som en spärr i valkretsarna. Effekten är emellertid beroende av valkretsens storlek. I en stor valkrets med mer än 30 mandat betyder den nuvarande spärren 2-3 % av rösterna mot ca 10 % i en valkrets med 6 mandat. Genom 12 %-spärren undviks sådana ojämnheter i det nya valsystemet.

En annan skillnad i förhållandet till det nyvarande valsystemet för andrakammarval är att de fasta manda- ten tilldelas valkretsarna inte efter befolkningstal utan efter antalet röstberättigade. Tilldelning efter befolk- ningstal kan leda till att valkretsar med förhållandevis låg andel röstberättigade får sina mandat för lägre antal röster än övriga valkretsar och därmed blir överrepresen- terade i förhållande till antalet röster. Att andelen röst- berättigade är låg i en valkrets beror på att andelen underåriga eller andelen icke-svenska medborgare i val- kretsen är stor.

Riksutjämningen genom de rörliga mandaten och spärrarnas uppbyggnad som procentspärrar innebär att det nya systemet är praktiskt taget okänsligt för änd- ringar i valkretsindelningen. Beredningen har därför

inte behövt göra en ny valkretsindelning för det nya systemet redan nu. Riksutjämningen genom det rörliga mandatet betyder vidare att partier, som klarat 4 %-spärren, inte har något att vinna på att slå sig samman med andra partier eller att dela upp sig i flera partier.

Utöver överenskommelsen om valsystemet innehåller det s. k. paketet också enhälligt förslag om gemensam dag för val till såväl riksdag som kommunalfullmäktige och landsting. Mandaten är 3-åriga. Vid dessa gemen- samma val kan det förutsättas att valedlarna till riksdag, kommunalfullmäktige och landsting blir olidfärgade så att misstag kan undvikas. Detta i synnerhet om valkuver- ten förses med samma färg som respektive valedlar.”

Presskommunikén innehåller alltså en beskrivning av själva valsyste- mtekniken och jämförelser med den dit- tillsråddande, men också – ett fåtal – uttalanden om syf- tena med det nya valsystemet. Till det vill jag räkna formuleringarna (i första stycket) ”att varje röst . . . bör ha lika värde, vare sig den ges åt det ena eller det andra partiet”; vidare att spärrarnas motivering är att ”upp- komsten av småpartier bör motverkas”; ”valsyste- met bör motverka en uppsplittring av riksdagen i småpar- tier”.

Vidare framhålles (i fjärde stycket) att ”den riksut- jämning av valutslaget i de olika valkretsarna, som upp- nås genom användandet av rörliga mandat, är den vikti- gaste skillnaden mellan det nya valsystemet och det nuvarande . . .”

Beredningen framhåller också (i sjunde stycket) att det nya valsystemet är ”praktiskt taget okänsligt” för ändringar i valkretsindelningen och att partier som klarat 4 %-spärren ”inte har något att vinna på att slå sig samman med partier eller att dela upp sig i flera partier”.

Tolkningen av överenskommelsen

Att tolka våra grundlagar innebär bl. a. att man studerar de faktiska beslutsprocesserna kring hur de har kommit till. Man brukar också studera och argumentera kring hur olika argument och ståndpunkter funnits med i be- slutsprocessen. Man brukar också diskutera vilken grad av legitimitet som ett beslut har, beroende på vilka före- trädare som var med om beslutet.

”Det finns all anledning att anta att även forskning om 1974 års RF kommer att initieras av tolkningstivster angående den rätta innebörden av grundlagen, vilka uppstått i den politiska striden”, skriver Nils Stjernquist och återkallar diskussionerna om 1809 års RF.⁶

En del i tolkningen av RF och vår levande författning är de överenskommelser som nåddes i grundlagbered- ningen 1966 och 1967. Här gäller det att analysera inne- hållet och innebörden av vad som *överenskommits*. Till den delen är de skriftligt dokumenterade överenskom- melserna i grundlagberedningen den 2 februari och 17

mars 1967 samt de preliminära ställningstagandena fr. o. m. den 20 september 1966 viktiga. De skiljer sig i några avseenden från vad som kommit att uttryckas i grundlagberedningens eget betänkande, proposition, KU m. m. Tillsammans med beslutsprocesserna inom partierna och mellan dem bör dessa dokumenterade överenskommelser från 1966 och 1967 vara bidrag till vetenskap och politik kring den nya grundlagen.

Vilket vetenskapligt eller politiskt intresse formuleringarna av överenskommelserna har beror på hur man ställer problem eller frågor. Jag vill dock göra några iakttagelser mot bakgrund av de föregående beslutsprocesserna parterna emellan.

Gemensamma valdagen och de treåriga mandatperioderna ingår i "överenskommelsen" eller "paketet" (orden i presskommunikén den 17 mars 1967) som ett "enhälligt" förslag från grundlagberedningen. Men gemensamma valdagen och de treåriga mandatperioderna har inte fått någon "positiv" motivering i texten från den 17 mars 1967. I grundlagberedningens kommuniké den 20 september 1966 är enda motiveringen uttrycket att Stenungsundsalternativet "visat sig" vara förbundet med "problem".

I grundlagberedningens själva överenskommelse om gemensamma valdagen och de treåriga mandatperioderna finns således ingen aktiv motivering eller värdering till dessa moment i vår nuvarande författning. Vad som däremot markerats är ordet "enhälligt" den 17 mars 1967.

Valsystemet fick en principiell grundval först den 2 februari 1967, då grundlagberedningen enades om "grundläggande principer för ett nytt valsystem". Detta beslut är centralt i den meningen att det kom att föra fram till överenskommelsen den 17 mars 1967. Det är också, enligt min mening, av principiell betydelse. Det kan nämligen betraktas som en avsiktsförklaring ingången av de fyra "fördragsslutande" partierna.

De sju punkterna i överenskommelsen den 2 februari kan sägas *beskriva* riksproportionaliteten (punkterna 1 och 6), *förhindra* undvikanden av denna (punkterna 2 och 3), *inskränka* riksproportionaliteten (punkterna 4 och 5), *tydliggöra* valsystemet (punkt 7).

De återfinns i en delvis annorlunda utformning i grundlagberedningens betänkande, justerat den 28 april 1967. Jag skall strax jämföra dessa två serier av formuleringar.

Innan dess vill jag erinra om att presskommunikén av den 17 mars 1967 i huvudsak innehåller en beskrivning av den nya valsystemstekniken och jämförelser med den dittills rådande för tvåkamarsystemet. Presskommunikén, som alltså var detsamma som själva beslutet i

grundlagberedningen, innehöll färre avsiktsförklaringar än beslutet av den 2 februari 1967 och det justerade betänkandet från beredningen den 26 april samma år. Presskommunikén den 17 mars betonar dock *rösternas "lika värde"*, att spärarna riktar sig mot att *riksdagen* uppsplittras i småpartier, därtill att motverka uppkomsten av småpartier. Riksproportionaliteten ovanför spärren skall göra att partier ovanför denna inte har något att "vinna på" partisammanslagningar eller uppdelningar.⁷

Formuleringar av grundlagberedningen 2 februari 1967 resp i SOU 1967:26

A. Grundlagberedningen 2 februari 1967:

Valsystemet bör vara så konstruerat

1. att man får en proportionellt rättvis fördelning av mandaten mellan de i riksdagen representerade partierna (riksproportionalitet),
2. att riksproportionaliteten inte kan rubbas genom ändringar i valkretsindelningen,
3. att riksproportionaliteten inte kan rubbas genom konstlade partibildningar eller andra valtaktiska manövrer,
4. att det inte uppmanar till partisplittring
5. att det innefattar en spärr mot mycket små partier,
6. att det leder till en tillfredsställande regional representation som också är så stabil som möjligt med hänsyn till kravet på riksproportionalitet,
7. att det är enkelt i konstruktionen så att den enskilde väljaren kan överblicka de väsentliga reglerna.

B. SOU 1967:26:

Med det nu angivna utgångspunkterna har grundlagberedningens ledamöter enats om följande fem riktpunkter för konstruktionen av ett nytt valsystem. Valsystemet bör vara så konstruerat

1. att man med det undantag som anges i punkt 5 får en fördelning mellan partierna som är rättvisande med hänsyn till valresultatet i hela landet (riksproportionalitet),
2. att riksproportionaliteten inte kan rubbas genom konstlade partibildningar eller andra valtaktiska manövrer,
3. att riksproportionaliteten inte kan rubbas genom ändringar i valkretsindelningen,
4. att systemet leder till en tillfredsställande regional representation som också är så stabil som möjligt med hänsyn till kravet på riksproportionalitet,
5. att det försvårar för mycket små partier att vinna representation i riksdagen.

Skillnaden mellan A och B gäller:

- *huvudformuleringen av riksproportionaliteten* (punkt 1). I A gäller det en proportionellt rättvis fördelning mellan de i riksdagen representerade partierna. I B

gäller en rättvisande fördelning med hänsyn till valresultatet i hela landet. I A gäller alltså riksproportionaliteten de i riksdagen företrädde partierna; i B gäller att proportionaliteten skall vara rättvisande i förhållande till resultatet i landet, med undantag för småpartispärren.

- *formuleringen av spärren.* I A anges att valsystemet inte skall uppmuntra till partisplittring (punkt 4) och att det skall innefatta en spärren mot mycket små partier (punkt 5). I B har dessa krav samlats under formuleringen att valsystemet skall försvåra för mycket små partier att vinna representation i riksdagen (punkt 5). Formuleringen i B tar således här fasta på förhållandet i riksdagen, medan A anger syftet med spärren till att mer allmänt undvika partisplittring och små partier,
- *enkelhetskravet.* I A ställs som krav att valsystemet skall vara så enkelt att den enskilde kan överblicka de väsentliga reglerna. Det saknar motsvarighet i B (troligen till följd av den tekniska utformning valsättet slutligen fick).

Fördragets innebörd

Det föreligger således en serie dokument som anger vilka avsikter, principer och värderingar som de "fördragsslutande" partierna hade, när det gällde valsystemet till enkammararen. Huvudprincipen bakom överenskommelsen om valsystemet är *riksproportionaliteten*. Presskommunikén av den 17 mars anger själva värdegrundsatsen: att väljarnas röster skall ha "lika värde, vare sig rösten ges åt det ena eller andra partiet". Häri ligger således valsystemets uttalade värdepremiss. Den allmänna och lika rösträtten (nuv RF 1:1) innebär alltså *lika röstvärde*, när röster skall omvandlas till mandat.

Huvudprincipen om riksproportionaliteten *preciserar* också i den meningen att man anger vad som *ej* får rubba den – valkretsförändringar, konstlade partibildningar eller valtaktiska manövrer. Riksproportionaliteten skall också ge en tillfredsställande stabil representation, regionalt sett.

Avvikelserna från huvudprincipen om riksproportionalitet är spärren vars syfte är att förhindra uppkomsten av småpartier, men också att riksdagen uppsplittras i småpartier. I överenskommelsen den 2 februari eller 17 mars sker däremot ingen sammankoppling av detta med parlamentarismen eller regeringsbildningen. Detta omnämnes inte i dessa två överenskommelser. Parlamentarismen och regeringsfrågan i samband med valsystemet antyds först i betänkandet från grundlagberedningen.⁸

Vad som föreligger är således avsiktsförklaringar och överenskommelser mellan de fyra partierna. Deras ställningstaganden 1966 och 1967 kan sägas vara en principi-

ell, privaträttsligt formad, grundval för det som sedan 1971 är gällande statsrätt. Tolkningar av gällande statsrätt vad gäller valsystemet kan alltså föras tillbaka på dessa överenskommelser och avsiktsförklaringar, som också kan sägas ha karaktären av ömsesidiga förpliktelser, mellan dem som ingick i överenskommelsen, så länge dessa inte ändras genom ny lagstiftning på området.

Björn von Sydow

Noter

- ¹ Detta är ett avsnitt ur Björn von Sydows kommande bok om partierna inför vår författning under efterkrigstiden, där författaren tar upp (s), (fp), (c) och (h) och deras författningspolitik 1944–68 beträffande valsystem, kammersystem och folkomröstningsinstitutet. Boken beräknas utkomma vid årsskiftet 1987–88.
- ² Holmberg-Stjernquist, *Grundlagarna* s 11–12, 142–157; Prop 1968:27 passim; KU 1968:20 passim, FK 1968:25 s 46.
- ³ Prot grundlagberedningen 20/9 1966 och bil., 4/11 1966, 10/11 1966, 17/3 1967.
- ⁴ Prot grundlagberedningen 4/11 1966 och bil., 2/12 1966, 21/12 1966 och bil.
- ⁵ Prot grundlagberedningen 17/1 1966, 2/2 1967 och bil., 23/2 1967, 15/3 1967, 17/3 1967 och bil.
- ⁶ Holmberg-Stjernquist, *Grundlagarna* s 19–20; Stjernquist, N, "Statsvetenskaplig forskning kring den nya grundlagen", *Statsvetenskaplig Tidskrift* Årg 79 (1976) h 1 s 58–60.
- ⁷ Prot grundlagberedningen 2/2 1967 och bil.; SOU 1967:26 s 149.
- ⁸ SOU 1967:26 s 149, också s 163–178; Sterzel, F. *Parlamentarismen i författningen* (1983) s 39–44, 64–81.

Valet till den västtyska förbundsdagen.

"Vad som har betydelse är att centrumkoalitionen fortsätter sitt arbete och behåller regeringsmakten och jag är hela koalitionen kansler."

"Jag säger ett kategoriskt nej till regeringssamarbete med De Gröna. Detta är en principståndpunkt på vilken jag inte tänker ändra mig."

Dessa uttalanden av den kristdemokratiska förbundskanslern Helmut Kohl respektive den socialdemokratiska kanslerkandidaten Johannes Rau illustrerar en av kärnfrågorna i västtysk efterkrigspolitik, nämligen frågan om att åstadkomma regeringsdugliga och för väljarna attraktiva koalitioner mellan partierna på förbunds nivå.

När det nuvarande valsystemet – där väljaren förfogar över två röster (personval respektive listval) och där spärren för mandattilldelning är 5 % – infördes 1953 grundades beslutet på en önskan att underlätta bildandet av starka regeringar. Med undantag för en period i slutet av 1950-talet har Förbundsrepubliken alltid haft koalitionsregeringar på förbunds nivå. De västtyska väljarna har därigenom vant sig vid denna ordning. Opinionsundersökningar har också visat att de helst ser att systemet med koalitionsregeringar på förbunds nivå fortsätter.

Vid "maktskiftet" efter 1969 års val bröts det kristdemokratiska (CDU) respektive kristsociala (CSU) partiets långa regeringsinnehav. Under huvuddelen av tiden hade dessa partier varit i koalition med det liberala partiet (F.D.P.). Efter valet 1966 övergav man dock F.D.P. som koalitionspartner och valde i stället att samarbeta med det socialdemokratiska partiet (SPD) i den sk stora koalitionen. Den nya regeringskoalitionen efter valet 1969 bestod av SPD och F.D.P.

Båda partierna hade vid denna tid en starkt utrikespolitiskt orienterad programprofil. Den utrikespolitiska satsningen under början av 1970-talet kunde genomföras främst beroende på en relativt hög inrikespolitisk stabilitet. Ekonomi- och arbetsmarknadsfrågor, liksom sociala reformfrågor, var förhållandevis enkla att behandla eftersom den västtyska ekonomin fortsatt visade en positiv utvecklingstendens.

Regeringskoalitionen mellan SPD och F.D.P. fungerade väl under större delen av 1970-talet. När förhållandena på arbetsmarknaden blev kärvare, det ekonomiska utrymmet för sociala reformer snabbt krympte och det utrikespolitiska klimatet mellan Öst och Väst försämrades ökade slitningarna inom den social-liberala koalitionen.

Regeringsupplösning, ny regeringskoalition och nyval.

På hösten 1982 kom den sedan en tid väntade regeringskrisen. Fridemokraterna hade då under flera år tvingat socialdemokraterna, främst inom det ekonomiska området, till relativt långtgående kompromisser för att regeringssamarbetet skulle fortsätta. Både SPD och F.D.P. hade fått vidkännas förluster i flera delstatsval. FDPs partiledare Hans-Dietrich Genscher deklarerade att det, i det rådande politiska och ekonomiska läget i Förbundsrepubliken, framstod som alltmer naturligt för fridemokraterna att inrikta sig på samarbete med CDU/CSU.

Efter en häftig intern debatt inom F.D.P. och under stark kritik från SPD klargjorde FDPs ledning att man i en misstroendeomröstning tänkte rösta mot kansler Helmut Schmidt. På grundval därav genomfördes den första konstruktiva misstroendeprocess där oppositionen lyckats överta regeringsmakten.

Redan i samband med regeringskrisen utlovade CDU-ledaren helmut Kohl nyval i mars 1983. Då förbundsda- gen ej kan upplösa sig själv fordrades det (enligt författningens paragraf 68) att den nya regeringen skulle befinnas regeringsoduglig på det aktuella underlaget i förbundsda- gen. Efter en förtroendeomröstning där de nya regeringspartierna lade ner sina röster ansåg sig kansler Kohl ha underlag för att begära hos förbundspre- sidenten Carstens att denna skulle utlysa nyval till den 8 mars 1983.

Valet 1983.

Beslutet om att utlysa nyval ledde till en animerad de- batt. Det författningensliga i beslutet ifrågasattes av en rad politiker och statsvetare. Ingen kunde dock ifråga- sätta det politiskt nödvändiga i att snarast genomföra ett nyval till förbundsda- gen.

Från såväl SPD- som CSU-håll hade man helst önskat ett nyval i direkt anslutning till regeringskrisen. Ett huvudskäl till detta var för SPD att man ville föra valkam- panjen ur regeringsposition. Ett andra skäl, vilket man delade med CSU, var att det i ett sådant läge skulle finnas större chanser att F.D.P. inte skulle hinna organi- sera sitt kampanjarbete och därmed misslyckas med att ta sig över 5 %-spärren.

Valresultatet gav CDU/CSU en starkt position jäm- fört med det dåliga valresultatet 1980. Man nådde nu sin näst bästa notering någonsin – 48,8 % (+4,3 %). För F.D.P. hade många förutspått ett katastrofval. Resulta- tet visade en kraftig tillbakagång men, till del tack vare andra-röster från CDU-väljare, klarade man spärren och nådde 7 % av det totala röstetalet (-3,6 %). Även socialdemokraterna gick kraftigt tillbaka och nådde sitt sämsta valresultat sedan 1961 – 38,2 % (-4,7 %). En starkt bidragande orsak till denna nedgång var fram- gången för Die Grünen – 5,6 % (+4,1 %). Genom att även de gröna passerade 5 %-spärren fick man för första gången sedan 1950-talets början fyra partier i förbunds- dagen.

En prövotid för nya koalitioner.

Den nya valperioden sågs av många i första hand som en tid för prövning av den nya regeringskoalitionens för- måga att fungera effektivt och av möjligheten att åstad- komma en ny – "röd-grön" – koalition i västtysk politik.

Inom regeringskoalitionen var det mest spänningarna mellan CSU och F.D.P. som lockade de politiska kom- mentatorerna till spekulationer kring en möjlig regeringskris. Denna konflikt grundades till stor del på de båda partiernas olika syn på vissa nyckelområden inom den västtyska utrikes- och försvarspolitiken – exempelvis relationerna till de östeuropeiska staterna.

Även på det personliga planet fanns det motsättningar mellan partiledarna Franz-Josef Strauss och Hans-Dietrich Genscher genom att båda ville bli utrikesminister.

I ljuset av valresultatet fanns det starka krafter inom SPD vilka förordade ett närmande till Die Grünen. Partiföranden Willy Brandt tillhörde dem som ville att partiet skulle slå in på denna linje. Tanken på en röd-grön koalition fördes fram i debatten från båda håll. Någon enighet rådde emellertid inte inom partierna i denna fråga. På delstatsnivå förekom emellertid redan samarbete även på regeringsnivå (ex i Hessen).

Motståndarna inom SPD till ett samarbete med de gröna blev dock successivt allt fler. De argumenterade att partiet skulle förlora stöd inom sina kärnväljargrupper om man samarbetade allt för intimt med Die Grünen. Även inom detta parti växte kritiken mot ett officiellt röd-grönt samarbete. Kritikerna menade att partiets identitet skulle gå förlorad och att möjligheterna till att driva en radikal politik t ex inom miljöområdet skulle minska kraftigt.

Resultatet av det nya politiska läget efter valet 1983 blev att regeringspartierna kunde agera relativt lugnt utifrån en stark position i förbundsdagen. Deras situation förbättrades också av att oppositionen var splittrad både vad gällde förhållandena inom och relationerna mellan de båda oppositionspartierna.

Delstatsval och val till Europaparlamentet.

Under perioden mellan mars 1983 och november 1986 ägde val till de olika delstatsförsamlingarna rum. I de flesta av dessa nådde SPD ett väsentligt bättre resultat än vid förbundsdagsvalet 1983. I Nordrhein-Westfalen fick SPD egen majoritet. Mycket av denna framgång kunde föras tillbaka på den lokale SPD-ledaren Johannes Rau's popularitet. Den största ökningen noterades i Nieder-

sachsen (+5,6 %) i juni 1986, dvs ett drygt halvår innan valet till förbundsdagen vilket var utsatt till 25 januari 1987. CDU/CSU fick notera ett flertal försämrade resultat. I Rheinland Pfalz, Baden-Württemberg och Bayern fick man dock fortfarande mer än 50 % av rösterna. För F.D.P. började perioden med förlustval, men efter 1985 vände trenden. De gröna nådde genomgående bättre resultat än tidigare.

Mitt i denna period av delstatsval inföll valet till Europaparlamentet. Detta sågs som ett bra tillfälle att pröva i vilken riktning valvinden blåste på förbundsnivå. Partierna utnyttjade därför denna valrörelse till att, förutom sina Europa-program, också föra fram inrikespolitiska frågor.

Valresultatet visade att CDU/CSU, SPD och F.D.P. förlorade röstandelar, medan Die Grünen ökade sin andel kraftigt. Det fridemokratiska partiet klarade inte 5 %-spärren och förlorade därmed sin representation i Europaparlamentet.

Det politiska klimatet inför valkampanjen.

Under en period efter valet 1983 kunde regeringskoalitionen ständigt notera att de i opinionsundersökningarna hade en klar ledning över oppositionen när det gällde väljarnas partipreferenser. Den splittrade oppositionen förmådde inte organisera sin verksamhet så att den utgjorde någon allvarlig utmaning mot regeringspolitiken.

Efter denna första lugna period fick regeringspartierna vidkännas flera betydelsefulla motgångar i den allmänna opinionen. En av de mer uppmärksammade var den s k Flick-affären. Den stora industrikoncernen Flick befanns ha skänkt pengar till de tre förbundsdagspartiernas partikassor och i gengäld fått en lindring av realisationsvinstbeskattningen vid vissa större aktieaffärer.

Tabell 1. Resultat vid delstatsval och val till Europaparlamentet under perioden 1983–1987. (Siffrorna inom parentes anger förändring i jämförelse med föregående val.) Källa: *Berichte der Forschungsgruppe Wahlen e. V. Mannheim.*

Tidpunkt	CDU/CSU	SPD	FDP	Die Grünen
830306 Rheinland-Pfalz	51.9(+1.8)	37.0(-1.2)	3.5(-2.9)	4.5(+4.5)
830313 Schleswig-Holstein	49.0(+0.7)	43.7(+2.0)	2.2(-3.5)	3.6(+1.2)
830925 Bremen	33.3(+1.4)	51.3(+1.9)	4.6(-6.1)	5.4(+0.3)
830925 Hessen	39.4(-6.2)	46.2(+3.4)	7.6(+4.5)	5.9(-2.1)
840325 Baden-Württemberg	51.9(-1.5)	32.4(-0.1)	7.2(-1.1)	8.0(+2.7)
840617 Europaparlamentet	46.0(-3.2)	37.4(-3.4)	4.8(-1.2)	8.0(+5.0)
850310 Saarland	37.3(-6.7)	49.2(+3.8)	10.0(+3.1)	2.4(-0.4)
850512 Nordrhein-Westfalen	36.5(-6.7)	52.1(+3.7)	6.0(+1.0)	4.6(+1.6)
860615 Niedersachsen	44.3(-6.4)	42.1(+5.6)	6.0(+0.1)	7.1(+2.9)
861012 Bayern	55.8(-2.5)	27.5(-4.4)	3.8(+0.3)	7.5(+2.9)
861109 Hamburg	41.9(+3.3)	41.8(-9.5)	4.8(+2.2)	10.4(+3.6)

Ekonomiminister Otto Graf Lambsdorff (F.D.P.) blev den som främst fick figurera i den rättsliga process som inleddes 1985. Även om de gröna, som själva ej var indragna i denna affär, utnyttjade situationen till att understryka att såväl CDU, CSU, F.D.P. som SPD var skyldiga föll skandalens skugga i första hand över regeringspartierna.

Omkring mitten av valperioden visade opinionsmätningarna att SPD hade återvunnit en del av sin styrka. En del av förklaringen kan nog sökas i de politiska "skandaler" och den "inre oro" som drabbade regeringskoalitionen. Det fanns emellertid även andra skäl. På den alltmer känsliga arbetsmarknaden hade förhållandena försämrats under 1984. De fackliga organisationerna drev hårt frågan om en arbetstidsförkortning till 35-timmarsvecka, bl a för att skapa fler arbetstillfällen. I den kraftmätning som uppstod ställde sig regeringen på arbetsgivarnas sida. Detta ställningstagande föranledde med stor sannolikhet en negativ reaktion även från de arbetare som traditionellt röstat på CDU. Denna reaktion förstärktes förmodligen också av den nya lagstiftning som innebär att arbetare mister arbetslöshetsersättningen om de blir permitterade i samband med en strejk där de själva har något att vinna på att strejkraven genomdrivs. Genom denna typ av åtgärder ville regeringen – och arbetsgivarna – minska strejkenägenheten bland de västtyska industriarbetarna.

Ytterligare en förklaring till SPDs uppgång i opinionsmätningarna kan ses i valet av den framgångsrike delstatspolitikern Johannes Rau som kanslerkandidat inför valet 1987. På ett tidigt stadium uttalade Rau sig mot varje form av officiellt samarbete med Die Grünen (se citatet i artikelns inledning). Detta klargörande var viktigt för stora grupper socialdemokratiska väljare vilka sett på närmandet till de gröna med stor tvekan. Även om det också skärpte motsättningarna inom partiet betydde klargörandet att det nu fanns en officiell SPD-linje i fråga om hur en framtida regering kunde se ut. Opinionsundersökningar bland SPD-sympatisörer visade också att samarbete med F.D.P. ansågs vara önskvärt av lika många som förordade samarbete med Die Grünen. I detta läge valde Rau att lansera tanken på en egen majoritet för SPD i det kommande valet.

Även om de flesta nog var medvetna om att talet om en egen majoritet i förbundsdagen för SPD mer var en frukt av önsketänkande än av realistiska kalkyler så fick satsningen ett positivt gensvar ute i partiet. Valet av de frågor kring vilka man tänkte sig att bygga den kommande valrörelsen pekade dock entydigt i riktning mot någon form av samarbete med de gröna. Frågan om SPDs beroende av Die Grünen för att komma i regeringsställning blev därför ständigt aktuell i den politiska debatten och regeringspartierna lade sig särskilt vinn om

att framhålla detta förhållande. Bilden av en röd-grön koalition som både inrikes- och utrikespolitiskt skulle föra landet in i kaos målades omsorgsfullt upp.

Efter Tjernoby-katastrofen trodde en stor del av den västtyska väljarkåren att det fanns möjligheter till ett maktskifte. Regeringspartierna lyckades dock vända sin negativa trend i delstatsvalen och, trots en stark fram-marsch av SPD och Die Grünen, behålla regeringsmakten i Niedersachsen vid valet i juni 1986. SPD drabbades också av några kända politiska skandaler, bl a med det fackföreningsägda bostadsföretaget "Neue Heimat". Under hösten 1986 misslyckades SPD sedan i sitt traditionella fäste Hamburg, där man gick tillbaka nästan 10 %, och i Bayern. Opinionstrenden hade därmed definitivt vänt till regeringskoalitionen fördel.

Valkampanjen.

Redan tidigt under den förhållandevis korta valkampanjen pekade opinionsciffrorna på ett klart försprång för regeringskoalitionen. Den hade också, trots höga arbetslöshetsciffror, stark fördel av den fortsatt positiva utvecklingen inom den västtyska ekonomin. Bl a hade man noterat deflationstendenser under 1986. Detta tillsammans med inte obetydliga realinkomstökningar gav regeringspartierna ett synnerligen gott utgångsläge. CDU valde att gå ut under parollen "Weiter so Deutschland!" CSU instämde i de ekonomiska argumenten, men satsade också på att profilera sig inom några känsliga områden som att Förbundsrepubliken nu måste ges en chans att "få komma ut ur skuggan från det tredje riket", ett fortsatt stärkande av försvarsansträngningarna och en liberalare hållning till vapenexporten. För CSU, som genom domstolsutslag fått status som självständigt parti, gällde det att markera sin högerposition bl a genom att förorda hårdare lagstiftning mot demonstranter, eftersom det nybildade Republikanska partiet visat tendenser till att ta röster från partiets högerkant. Även inom CDU fanns grupper som välkomnade denna satsning på "lag och ordning". Både CDU och CSU uttalade sig positivt när det gällde västtyskt deltagande i det amerikanska SDI-projektet.

F.D.P. förde bl a fram frågan om en skattereform, värnandet om de demokratiska fri- och rättigheterna, behovet av att fortsätta en positiv dialog med de östeuropeiska staterna och behovet av att minska antalet kärnvapenmissiler i Förbundsrepubliken (den sk zero-option). I flertalet av dessa frågor hamnade fridemo-kraterna på kollisionkurs framförallt med CSU:

Det socialdemokratiska valprogrammet koncentreras på sociala välfärdsfrågor, miljöfrågor, avveckling av kärnkraften, samt en kraftig reduktion av antalet kärnvapenmissiler. SPD motsatte sig också västtyskt delta-

gande i SDI-projektet.

Die Grünen satsade i sitt valprogram på ekologi-frågor – med särskild hänvisning till Tjernobyl-katastrofen och det stora kemikalieutsläppet i Rhen från den Schweiziska Sandoz-fabriken. Under valrörelsen kom dessa frågor dock något i bakgrunden för bla utrikes- och försvarspolitiska frågor. De argumenterade för en snabb avveckling av alla kärnkraftsanläggningar, bortdragande av alla kärnvapen, utträde ur NATO och för en legalisering av aborter.

Enligt många politiska bedömare saknade emellertid denna valkampanj politisk kraft. Debatterna fick inte någon nämnvärd mobiliseringseffekt. Det saknades politisk dramatik. Resultaten från de många opinionsmätningarna hade tagit bort spänningen ur valkampanjen. SPD:s målsättning om att söka nå egen majoritet framstod mot dessa resultat som helt orimlig. Kampen framstod för många som avgjord på förhand, inte minst beroende på Johannes Rau's kategoriska avvisande av ett regeringssamarbete mellan SPD och de gröna. Bland de mest uppmärksammade inslagen i valrörelsen fann man därför snarare konflikter inom regeringskoalitionen respektive oppositionen än mellan dessa.

Valresultatet.

Efter en valkampanj som till stor del fick koncentreras till perioden före 15 december, dvs före jul- och nyårshelgerna, och efter 10 januari genomfördes valet till förbundsdagens 498 platser den 25 januari 1987. Valdeltagandet var det lägsta sedan 1949 – 84,3 %. Detta bekräftade ett tidigt intryck att valrörelsen inte förmått aktivera väljarna i lika hög utsträckning som tidigare. Dessutom spelade den extremt kyliga väderleken en icke oväsentlig roll när det gällde att minska motivationen hos medborgarna att gå och rösta.

Traditionellt har de västtyska förbundsdagsvalen präglats av stor stabilitet i väljarkåren. Stabiliteten bygger på att en majoritet av väljarna har en fast orientering mot något av de stora partierna – CDU/CSU respektive SPD. Denna orientering är grundad på en stabil relation mellan sociala klasser och masspartierna.¹ Denna relation tycks vara mer framträdande på förbunds nivå än på delstatsnivå.²

Alla opinionsinstitut förutspådde en bekväm seger för regeringspartierna. CDU/CSU förväntades erhålla mellan 46 och 47 procent av rösterna, SPD ca 37 procent med F.D.P. respektive Die Grünen båda på mellan 6 och 7 procentandelar. De officiella valresultaten visade dock en delvis annorlunda bild.

Tabell 2. Valresultat vid förbundsdagsvalet 1983 och uppgivet partival i samband med opinionsundersökningar under perioden januari 1986 till januari 1987. Källa: Månatliga opinionsmätningar utförda av Emnid-institutet. Underlag: Ett representativt urval om 2 000 personer i Förbundsrepubliken. Fråga: Vilket parti skulle ni rösta på om det vore val på söndag?

Parti	Valresultat 1983	1986											1987 jan	
		jan	feb	mar	apr	maj	jun	jul	aug	sep	okt	nov		dec
CDU/DSU	48.8	45	45	44	43	44	45	46	45	46	45	47	47	47
SPD	38.2	40	41	41	41	42	41	41	40	41	40	39	37	37
FDP	7.0	7	7	8	8	5	5	5	5	6	6	5	6	7
Die Grünen	5.6	7	7	8	8	8	7	7	7	6	8	8	8	8

Tabell 3. Valresultat vid förbundsdagsvalen 1980–1987 (procentandelar). Exklusive Väst-Berlin, som p g a sin speciella status ej deltar i valet till förbundsdagen. Källa: Berichte der Forschungsgruppe Wahlen e. V., Mannheim.

Partier	Valresultat:					
	Okt 1980		Mars 1983		– Jan 1987	
CDU/CSU	46.0	44.5	52.1	48.8	47.7	44.3
SPD	44.5	42.9	40.4	38.2	39.2	37.0
FDP	7.2	10.6	2.8	7.0	4.7	9.1
Die Grünen	1.9	1.5	4.1	5.6	7.0	8.3
Övriga partier	0.4	0.5	0.6	0.5	1.4	1.4
Totalt	100	100	100	100	100	100
Valdeltagande	86.6		89.1		84.4	

Anm. Vid varje val anges i vänstra kolumnen första rösten och i andra kolumnen andra rösten.

Redan i de första prognoserna på valdagens kväll framträdde ett mönster med relativt stora förluster för CDU och CSU i medelstora städer och på landsbygden. Det visade sig snart också att partierna hade förlorat röster i alla delstater. Trots nedgången sedan föregående val med 4,5 procentandelar kunde dock regeringskoalitionen sitta kvar i regeringsställning. SPD nådde endast de prognostiserade 37 procenten av rösterna och därmed var alla partiets regeringsplaner ogenomförbara. Die Grünen som själva hade hoppats få över 10 procent av rösterna erhöll endast 8,3 procent, vilket upplevdes som en besvikelse. Detta trots att resultatet innebar en ökning jämfört med 1983 på 2,7 procent. Inom F.D.P. upplevdes valresultatet desto mer positivt. Med sina 9,1 procent (+2,1 procent) hade man dels vänt den tidigare negativa trenden, dels blivit nästan lika stora som CSU (9,8 procent). Valresultatet för F.D.P. var också ett tecken på att många väljare inte ville stödja en ytterligare dragning åt höger inom regeringspolitiken. Både Die Grünen och F.D.P. kunde dessutom glädja sig åt att ha ökat sina röstetal i alla delstater.

Även om Bonn-regeringens två största partier – CDU och CSU – kunde konstatera en säker regeringsmajoritet tillsammans med F.D.P., så tvingades de för egen del konstatera att de hade gjort sitt sämsta val sedan 1949 och förlorat mer än två miljoner röster sedan föregående val. Kansler Kohl's starka betoning av att valresultatet skulle ses som en seger för *hela* regeringskoalitionen (jfr citat i artikelns inledning) bör ses i ljuset av denna obehagliga överraskning.

Upplösning av de traditionella bindningarna mellan väljare och parti?

CDU/CSU gjorde sina största förluster bland bönder och egna företagare. Det dominerande klassröstningsmönstret består dock och trots dessa förluster fortfar dessa grupper att utgöra CDU/CSUs starkaste bas. CDU/CSUs förluster i de katolska jordbruksområdena var förmodligen en reaktion på regeringens jordbrukspolitik och den "eftergiftspolitik" som dessa grupper ansåg att regeringen fört inom EG-samarbetet. Även SPD gjorde förluster inom vissa av sina kärngrupper, dock utan att detta rubbar det allmänna röstningsmönstret. Religionsfaktorn ger traditionellt, och så även i detta val, CDU/CSU en dominerande ställning i katolska områden på landsbygden, medan SPD erhöll bättre resultat än CDU/CSU i protestantiska, urbaniserade områden med stora inslag av arbetare och arbetslösa.

Båda de stora partierna gick tillbaka inom "den nya medelklassen" (serviceyrken). Denna väljargrupp har ökat kraftigt i storlek från 21 procent av de yrkesverksamma 1950 till 48 procent 1985. Samtidigt har andelen arbetare minskat från 51 procent 1950 till 40 procent

1985. Motsvarande siffror för egenföretagare är 28 procent respektive 12 procent. Väljare inom tjänstesektorn utgör av denna anledning en viktig målgrupp för alla partier. I 1987 års förbundsdagsval var det dock endast de två små partierna som gjorde betydande vinster inom denna väljargrupp.

F.D.P. ökade sin röstandel särskilt tydligt på landsbygden och i småstäder, medan Die Grünen gick fram i medelstora och stora städer. Båda partierna gjorde vinster bland katolska väljare.

Valresultatet visar att Die Grünen nu är ett accepterat fjärde parti det västtyska politiska systemet. Partiets väljare har utvecklat en stark identifikation med sitt parti. De är till största delen unga (under 35 år), högt utbildade, studerar eller är yrkesverksamma inom tjänstesektorn och bor till största delen i städer. Universitetsstäder utgör en viktig bas för Die Grünen. Till skillnad från de övriga partiernas väljare så prioriterar de gröna väljare inte ekonomiska frågor och arbetsmarknadsfrågor högst, utan miljö-, kärnkrafts- och kärnvapenfrågor, vilket grundas på ett postmaterialistiskt synsätt.

Eftersom det västtyska partisystemet av de flesta sågs som uppdelat i två block dominerade av CDU/CSU respektive SPD, och då en majoritet av väljarkåren inte ansåg Die Grünen som ett regeringsdugligt parti, var SPDs chanser att erövra regeringspositionen minimala. Tröskeln för att lägga den betydelsefulla andrarösten på något av de små partierna var därigenom också låg. Risken för en röd-grön koalition ansågs liten, särskilt om Die Grünen gjorde ett bra resultat och SPD ett dåligt. En röst på F.D.P. skulle snarare förbättra balansen inom den existerande regeringskoalitionen, främst genom att motverka en ytterligare förstärkning av högerpolitiken, än föranleda en ny omorientering av det partipolitiska samarbetet.

Valresultatet för SPD kan tolkas så att partiet allt tydligare har kommit att utgöras av två skilda delar. Den ena representerar den gamla arbetarklasstraditionen, medan den andra, och senare tillkomna, representerar en nyorientering vad gäller det politiska arbetets organisation och inriktning, inte minst när det gäller prioritering av sakfrågor, liksom det politiska samarbetet med andra partier och organisationer. Den senare gruppen representeras bl a av SPD-ledaren i Saarland Oskar Lafontaine. Även om det under valrörelsen fanns en tydlig uppslutning kring kanslerkandidaten Johannes Rau och det officiella valprogrammet, fanns hela tiden i bakgrund ett missnöje med det officiella avståndstagandet från samarbete med de gröna. SPD kunde inte ta sig ur denna inre låsning. Varken Johannes Rau eller de frågor SPD förde fram hade tillräcklig attraktionskraft på väljarna för att ge partiet den önskade uppgången.

Ett betydelsefullt resultat från förbundsdagsvalet 1987

är att väljarna genom sitt röstande medverkade till en ytterligare spridning av det politiska inflytandet i förbundsdagen. De stora partierna fick vidkännas minskningar i sina parlamentsgrupper, medan F.D.P. och Die Grünen kraftigt ökade sin representation. För de grönas vidkommande så kraftigt att de nu bl a kan kräva representation i samtliga utskott. Utöver detta kan man också notera att fler röster än tidigare avgavs på de små partier som inte finns representerade i förbundsdagen. Även andelen blankröster ökade och utgjorde nu knappt 5 procentandelar.

Liksom tidigare gick de mandat som fördelas med förstarösten, majoritetsval i enmanskretsar, enbart till de största partierna. CDU vann 169 och SPD, som ökade sin andel något, segrade i 79 valkretsar. Valresultatet ledde också till att det nu är fler kvinnliga medlemmar av förbundsdagen än någonsin tidigare. Av de 77 kvinnliga förbundsledamöterna representerar 24 Die Grünen – som har en majoritet av kvinnor i sin grupp.

De första valanalyserna tyder på att de traditionella partibanderna försvagats och politikens innehåll fått ökad betydelse för väljarna. Det västtyska politiska systemet med bl a ökande tendenser till väljarmobilitet och förändringar i den socio-ekonomiska strukturen bör under de närmaste åren kunna bli ett rikt och intressant forskningsfält för de västtyska valforskarna.

Koalitionsproblematiken ständigt aktuell.

FDPs stärkta position efter valet ledde omedelbart till diskussioner kring vilka effekter detta skulle få på relationerna till i första hand CSU, men också till kansler Kohl och CDU. FDPs roll försvagas dock något av att dess bas på delstatsnivå är relativt svag. Partiet är representerat endast i fem av de tio delstatsförsamlingarna och deltar i regeringsarbetet endast i Niedersachsen och Väst-Berlin. Trots detta har F.D.P. efter valet på flera områden sökt markera en egen profil. I bl a frågan om kärnvapenedrustningen i Europa har detta lett till konfrontation med CDU/CSU. En intressant fråga inför den nya valperioden är om fridemokraterna, tack vare sin valframgång, kan få någon annan funktion i regerings-samarbetet än "den politiska hjälpgummans".

Inom SPD har man fått ledarproblem efter valet. Johannes Rau beslutade sig för att återvända till delstatspolitiken och någon självklar stark efterträdare finns inte. På partiledarposten avgick Willy Brandt och ersattes av en representant för "partimitten", nämligen det förra valets kanslerkandidat Hans-Jochen Vogel. Brandts beslut att avgå föregicks av en intern strid efter en uppmärksam utnämning av en ny kvinnlig talesman för partiet. Någon lösning på frågan om relationerna till de gröna har inte framkommit, utan frågan har snarare blivit mer infekterad. Det stundande delstatsva-

let i Hamburg kan bli en fingervisning om hur både partierna och väljarna ser på de röd-gröna relationerna.

Avslutningsvis kan man konstatera att den västtyska politiska arenan innehåller oerhört många spännande och för svensk politik – och svenska statsvetare – betydelsefulla inslag. Det bör föranleda ökat intresse i såväl undervisning som forskning.

Göteborg i april

Sabine Lessmann Rutger Lindahl

Noter

¹ Cf Pappi (1985), Klingemann (1985)

² Jfr Gibowski (1986)

Referenser:

- Forschungsgruppe Wahlen e. V. (1987), *Bundestagswahl 1987. Eine analyse der Wahl zum 11. Deutschen Bundestag am 25. januari 1987*, Mannheim
- Gibowski, W G (1986), *Sind Landtagswahlen politischer als Bundestagswahlen?*, Mannheim, mimeo
- Gibowski, W G, M Kaasee (1986), Die Ausgangslage für die Bundestagswahl am 25. Januar 1987, in: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B48/86:3–19
- Kaase, M (1983), The West German Genral Election of 6 March 1983, in: *Electoral Studies*, Vol. 2, 1983:158–166
- Klingemann, H-D (1985), West Germany, in: I Crewe, D Denver (eds.) *Electoral Change in Western Democracies. Patterns and Sources of Electoral Volatility*, London-Sydney, 1985:230–263
- Klingemann, H-D, M Kaase (eds.) 81986), *Wahlen und politischer Prozess. Analysen aus Anlass der Bundestagswahl 1983*, Opladen
- Pappi, F U (1985), *The Persistence of the Traditional Social Cleavages in German Voting Behaviour*, paper presented at the IPSA-conference, Paris 1985

Underhusvalet i Storbritannien 11 juni 1987

Mrs. Margaret Thatcher, ledare för det Konservativa partiet och premiärminister sedan 1979, vann den 11 juni 1987 Underhusvalet i Storbritannien. Det var första gången i modern tid som en premiärminister vunnit ett tredje allmänt val i rak följd. Även ur andra aspekter var valet intressant. Det var det andra valet som kännetecknades av trepartikampen mellan de konservativa, Labour och Alliansen. Alliansen, bestående av det traditionella liberala partiet och det 1981 bildade socialdemokratiska partiet SDP, hoppades återigen kunna bryta tvåpartimallen i brittisk politik. Utgången kan ur respektive partis synvinkel sägas ha blivit bättre än befarat för de konservativa, bättre än väntat för Labour, samt en besvikelse för Alliansen. När mandaten

fördelats var Mrs. Thatcher och hennes konservativa parti tveklösa segrare, med en majoritet på 102 mandat över den sammantagna oppositionen. Valsystemet – majoritetsval i enmansvalkretsar – har som bekant en tendens att ge fullständig seger till den största minoriteten.

Tabell 1. Avgivna röster och procentuell andel av hela väljarkåren

	Avgivna röster		Mandat	Förändringar
Conservatives	13 763 134	42,3 % (-0,1)	375+1	-17 (+12,-29)
Labour	10 033 633	30,8 % (+3,3)	229	+21 (+27,-6)
Alliance	7 339 912	22,6 % (-2,8)	22	-5
Lib			17	-2 (+3,-5)
SDP			5	-3 (+0,-3)
SNP	416 873	1,3 %	3	+1 (+3,-2)
Plaid Cymru	123 589	0,4 %	3	+1 (+1,0)
Nordirland	731 782		17	
<i>Totala antalet mandat</i>			650	

Anm. "Tilläggsmandat" för de konservativa avser talmannen. I kolumnen "Förändringar" anges dels nettomandatförändringen, dels inom parentes nyvinster respektive förluster. SNP är Scottish National Party, Plaid Cymru är det walesiska nationalistpartiet. Beträffande Nordirland se närmare nedan. Kom ihåg vid jämförelser med valet 1983 – se t ex *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1984 nr 1 – att siffrorna ovan relaterar till mandatläget vid parlamentets upplösning. Förändringar jämfört med 1983 beror på fyllnadval under mandatperioden. Röstberättigade: 43 181 321. Röstande: 32 536 205. Valdeltagande: 75,4 % (+2,7 %). Man kan observera att *röstlängden* i Storbritannien upprättas manuellt valkretsvis; registreringsprocessen torde uppvisa såväl systematiska som lokala felkällor (Home Office-uppgifter enligt Daily Telegraph 12/6 1987). Källa: Financial Times och The Guardian 13/6 1987.

Tabell 2. Röstfördelning regionvis

	N	England		Skottland	Wales
			M+S		
Conservatives		12 524 098		713 499	501 302
	-2 %	+1,5 %		-4,3 %	-1,5 %
Labour		8 010 189		1 258 177	765 267
	+5 %	+1,5 %		+7,3 %	+7,5 %
Alliansen		6 465 611		570 043	304 258
	-3 %	-3 %			
Lib				-2,3 %	-1,4 %
SDP				-3,1 %	-3,9 %

Källa: The Times 15/6 1987, Financial Times 13/6 1987. Med "N" betecknas Norra England, med "M+S" the Midlands samt Södra England.

En av de mest påtagliga företeelserna i valet var den fortsatta polariseringen mellan norra delarna och södra delarna av England. Geografiskt löper delningslinjen från floden Severn (Wales södra gräns) snett nordost genom landet till Humberfloden söder om Yorkshire. Vidare sker en alltmera markerad åtskillnad mellan storstadskärnor – förort/landsbygd. De konservativa har inga mandat alls i Manchester, Leicester, Bradford, Liverpool, Glasgow och Newcastle, och bara två vardera i Edinburgh och Leeds. Endast Storlondon uppvisade en annan storstadstrend.

Nordirland

Nordirland eller Ulster har 17 mandat fördelade på 13 unionister och fyra nationalisterna. Ledare för Unionisterna är James Molineaux och pastor Ian Paisley. Notabelt var att den namnkunnige och 75-årige Enoch Powell förlorade sin plats till SDLP; SDLP vann sammanlagt tre mandat och erhöll 154.000 röster, det största antalet på mer än tio år. Gerry Adams, president för Sinn Fein (aggressiva nationalisterna), behöll sitt mandat. Sinn Fein erhöll sammanlagt 83.000 röster.

Mandatfördelningen i Ulster är följande: OUP (Officiella Unionister) 9 mandat, DUP (Dem. unionister) 3 mandat, Pop. Unionist 1, SDLP (Soc. dem & Lab Party) 3, Sinn Fein 1. Den nordirländska statistiken medtages i denna framställning inte i siffrorna för Storbritannien i övrigt.

Skottland

I Skottland erhöll de konservativa blott 10 (mot tidigare 21) av 72 platser, mindre än hälften jämfört med 1983. Labour vann 9 nya mandat och erhöll sammanlagt 50 platser, vilket ansågs starkt gjort av Labour. Bl. a. slogs Roy Jenkins, SDP, ut av Labour. Ordföranden i SNP, Gordon Wilson, slogs också ut av Labour i Dundee East. Alliansen tog 9 mandat. Tre mandat gick till Scottish National Party.

Uttryckt i avrundade procent av rösterna erhöll de konservativa 24 % (-4 %), Labour 42 % (+7 %), Alliansen 22 % (-5 %) och SNP 13 % (+1 %).

Labour

Labourpartiets mångomskrivna inre slitningar mellan moderata och militanta fortsatte efter valet 1983. Dåvarande partiledaren Michael Foot avgick strax efter valet, och efterträdare blev walesaren Niel Kinnock. Han anses ha gjort en för Labour mycket bra valrörelse och går ur valet med starkt partiautoritet – samtidigt som säkerligen bortåt en fjärdedel av labourrepresentanterna i parlamentet av pressen allmänt hålls för att vara "militanta".

160 kandidater blev återvalda, 69 blev nyvalda. 27 mandat var nyvunna medan 6 tidigare labourvalkretsar förlorades. Labour blev därmed otvetydigt det ledande oppositionspartiet, inte bara i antalet mandat, utan även i procentandel av väljarkåren. Regionalt gick Labour sammantaget fram med 2,5 %, fördelat med 1,5 % i England, 7,3 % i Skottland samt 7,5 % i Wales.

I Leicester East vann advokaten Keith Vaz för Labour – den förste av asiatisk härstamning i Underhuset på 60 år – över den sittande konservative ledamoten. Här skedde en märklig svängning till Labours fördel med 9,2 %, något som klart översteg genomsnittet i övrigt. Men trots framgångarna för Labour i övriga storstäder var valutgången i Storlondon oroande för partiet. Kanske var det kända radikala namn som påverkade Labours relativt sett svaga röststöd. Här skedde en relativ röstsvingning med 0,5 % från Labour till de konservativa, och Labour förlorade tre mandat. Invalda blev dock tre svarta ledamöter, varav en kvinna (Diane Abbot), men med sämre röstresultat än när Labour vann samma valkretsar 1983. Det är ännu omöjligt säga om rastillhörighet spelade någon roll för detta, då Labour generellt uppvisade ett svagt mönster i London, och en etnisk analys av valet återstår att göra.

Men trots de relativt stora framgångarna i Skottland och i övriga delar av Storbritannien där arbetslösheten överstiger genomsnittet, så dominerar en annan reflektion som är mera långsiktig: Labour kan öka sin röstandel hur mycket som helst i dessa regioner – men innan partiet kan ta mandat även i de mellersta och sydöstra delarna av landet, har det små utsikter att bli regeringsparti igen.

Alliansen

Alliansens 633 kandidater i Storbritannien (exkl. Nordirland) erhöll 22,6 % av rösterna. Analyser visar att 10 % avgavs för 306 SDP-kandidater, och mer än 13 % för 326 liberala kandidater. Vidare tappade Alliansen i genomsnitt 2,7 % av rösterna där liberaler var Alliansens kandidater, medan Alliansen tappade 3,6 % där SDP-kandidaterna fanns. Regionalt sett tappade de liberala 2,3 % i Skottland och 1,4 % i Wales. SDP minskade med ca 3 % i Skottland och med nästan 4 % i Wales.

Alliansen erhöll nu 22 mandat, varav tre var nyvunna samtidigt som 8 var förluster. Av dessa 22 erhöll SDP 5 mandat, gjorde inga nyvinster utan förlorade tre platser. Det blev tre utav "de fyras gäng", nämligen Roy Jenkins, Bill Rogers och Shirley Williams som blev utslagna. Ledaren David Owen behöll sitt mandat men ställs omedelbart inför frågan om det fortsatta samarbetet med liberalerna – och om själva ledarskapet inom Alliansen. Allmänt ansågs det att det inte hade varit en styrka inför valjarna med ett delat ledarskap för Alliansen mellan

"the Two Davids", David Owen och David Steel.

De liberala erhöll 17 mandat, varav tre var nyvunna men fem var förluster. Bland de senare fanns två av liberalernas mera kända parlamentariska företrädare, Michael Meadowcroft och Clement Freud.

Taktisk röstning – en möjlighet som diskuterades ganska livligt i pressen före valet – tycks marginellt kunna påvisas i vissa områden. En tänkbar strategi för oppositionen hade kunnat vara att tredje största partiet valmanskår uppmanats att lägga sina röster på andrapartiet i de valkretsar som innehades av de konservativa. Konstruktionen tycks framför allt ha teoretiskt intresse. En sådan uppgörelse skulle kunna tyckas vara en omöjlighet för varje parti med självaktning, i synnerhet för Labour med dess oförändrade ambitioner att vara huvudalternativet till de konservativa. Tidningen *The Independent* redovisade den 13/6 1987 resultatet av en

enkät i denna fråga. Frågan var "Röstade ni för ert förstahandsparti, eller röstade ni taktiskt för att besegra ett annat parti?" Bland de som uppgav sig ha röstat för de konservativa var svaret 88 % för förstahandspartiet och 11 % taktiskt, för Labour 81 % – 17 %, samt för Alliansen 71 % – 28 %. Sammantaget skulle detta betyda att i alla fall 17 % av väljarna uppgivit sig ha röstat taktiskt.

41 kvinnor, sammantaget 6,3 % av samtliga parlamentsledamöter, erhöll mandat, jämfört med 23 vid valet år 1983 (eller 28 vid upplösningstillfället). De konservativa erhöll 4 nya kvinnliga representanter och har nu 17. Labour har 20 kvinnor i parlamentet. Alliansen har 2 och SNP 1. Av partierna saknade endast de konservativa ett särskilt kvinnoprogram – men tycks ändå ha vunnit 43 % av de kvinnliga röstandes röster, jämfört med 31 för

Tabell 3. Geografisk mandatfördelning i Storbritannien (mandatförändring inom parentes).

	Cons	Lab	All	Nat
Skottland	10 (-11) -4,3 %	50 (+9) +7,3 %	9 (+1) -5,3 %	3 (+1)
Wales	8 (-6) -1,5 %	24 (+4) +7,5 %	3 (+1) -5,3 %	3 (+1)
Nordengland	66 (-5) -1,7 %	96 (+7) +5,4 %	4 (-2) -3,5 %	-
Sydengland (med Midlands)	292 (+1) +1,1 %	59 (+0) +1,3 %	6 (-1) -2,2 %	-
Totalt	376 (-21) -0,2 %	229 (+20) +3,2 %	22 (-1) -3,0 %	6 (+2)

Källa: *The Economist* 20–26/6 1987.

Tabell 4. Socioekonomisk röstfördelning i Storbritannien (röstandelar i %)

	Kön:		Ålder:				Klass:					
	M	K	18- 29	30- 44	45- 64	65-	AB	C1	C2	DE	F	A
Cons	41	43	36	41	44	47	54	47	42	31	29	25
förändr:	0	-1	-3	+2	0	+2	-1	-2	+4	+1	0	+1
Lab	33	31	35	31	31	31	13	24	35	46	43	52
förändr:	+3	+3	+3	+3	+5	+3	-2	+4	+3	+1	+4	+5
All	23	23	26	26	22	21	30	26	21	20	25	20
förändr:	-3	-3	+1	-4	-5	0	+3	-3	-5	-2	-4	-4

Källa: *The Independent* 13/6 1987 från ITN/Haris Exit Poll. Förändringarna anges i förhållande till 1983 års siffror. Kategorindelningen är följande: AB: Professional & Managerial; C1: Office & Clerical; C2: Skilled manual workers; DE: Semi- & Unskilled manual workers. Kolumnen "F" anger hur de fackföreningsanslutna uppger sig ha röstat, samt kolumnen "A" hur de arbetslösa uppger sig ha röstat.

Labour och 23 för Alliansen. Ett öbservandum för Mrs. Thatcher är, att bland de yngsta väljarna, 18–24 år, så har röststödet för de konservativa visserligen sammantaget ökat med +4 % bland männen, men minskat med 5 % bland kvinnorna.

Tendensen i valet 1987 var inte bara att de konservativa tappade stort i Skottland, de förlorade mark också i Västra England med Wales samt i norra England. Likaså tappade faktiskt de konservativa röster – men inte mandat – i sydväst, mest i Devon och Cornwall. I det mandat-täta södra och sydöstra England ökade de emellertid med genomsnittligt 1,5 %. Röstsvingningen bort från de konservativa tycks inte knuten till arbetslöshet utan tycks vara ett geografiskt fenomen. Som exempel kan nämnas att i de sju londonvalkretsarna med de högsta arbetslöshetssiffrorna ökade faktiskt röstunderlaget för de konservativa med 4,5 %.

Av sociala trender tycks Alliansen haft viss framgång bland högutbildade, men inte bland högre medelklass. Alliansen tappade såväl bland tjänstemän som yrkesutbildade arbetare som bland arbetslösa och industriarbetare.

Om Storbritannien hade haft ett proportionellt valsystem hade mandatfördelningen blivit ungefärligen 270 för de konservativa, 200 för Labour och 150 för Alliansen. Alliansen hade då nått sitt första mål att bli tungan på vågen i en balanssituation. Tidningen *The Independent* citerar den 13/6 1987 en opinionsundersökning i anslutning till valet om huruvida ett proportionellt valsystem ansågs önskvärt. 67 % av dem som uppgav att de röstat för de konservativa, 47 % av dem som röstat Labour samt 21 % av Alliansens anhängare uttalade sig för det befintliga systemet. Siffrorna för ett proportionellt system var för resp. parti 28 %, 46 % samt 75 % (övriga = vet ej). Sammantaget var 49 % för och 46 % emot de existerande systemet med majoritetsval i enmansvalkretsar.

De konservativas valseger hängde i hög grad samman med en splittrad opposition. Detta är det stora strategiska problemet för oppositionen. Att finna en lösning är en förutsättning för att det skall uppstå ett alternativ till den nuvarande härskande minoriteten även i fortsättningen erhåller en mandatmässig pluralitet.

Terry Carlborn

Sakkunnigutlåtanden rörande professuren i statsvetenskap vid Umeå universitet

Av samhällsvetenskapliga fakulteten vid Umeå universitet utsedd till sakkunnig vid tillsättningen av professuren i statsvetenskap får jag överlämna följande utlåtanden. Vid ansökningstidens utgång 1986-05-20 hade tre sökande anmält sig, nämligen professorerna Sten Berglund och Jan-Erik Lane samt docenten Gunnel Gustafsson. I november 1986 meddelades att Sten Berglund återtagit sin ansökan. I mars 1987 meddelades att Jan-Erik Lane återtagit sin ansökan. Denne återkallade emellertid därefter sin återkallelse. Om en sökande återkallar sin ansökan sedan ansökningstiden gått ut, kan han dock inte göra detta ogjort genom att återkalla återkallelsen. En sådan åtgärd är att betrakta som inlämnande av en ny ansökan, vilken inkommit för sent, i detta fall inte mindre än tio månader för sent. Upplysninger om denna regel har lämnats mig i brev 1987-03-27 av utbildningsdepartementets rättschef, vilket biläggs detta utlåtande.¹ Följaktligen tar jag här endast ställning till sökanden Gustafsson.

Enligt förordningen gäller som behörighet till lärartjänst vid universitetet ”den vetenskapliga och pedagogiska skicklighet och den förmåga i övrigt som behövs för att fullgöra tjänsten väl”. Vid professorstillsättningen skall särskild vikt fästas vid vetenskaplig och även vid pedagogisk skicklighet.

Docent *Gunnel Gustafsson* (f 1943) har efter grundexamen vid Umeå universitet med ämnena nationalekonomi, pedagogik och statskunskap varit verksam vid statsvetenskapliga institutionen i olika befattningar som universitetslektor, docent, t f professor och rådsforskare vid HSR. Sin vetenskapliga debut gjorde hon 1969 inom det stora kommunalforskningsprojektet, när hon lade fram sin licentiatavhandling om kommunreformens konsekvenser för den kommunala demokratin. Undersökningen avgränsades till effekterna på deltagande, representation och organisationsrelationer i sex nybildade kommuner. En viktig orsak till förändringen i förtroendemannakårens sammansättning visade sig vara att kommun- och partimeriter vägde tyngst vid omval till den nya kommunen, vilket missgynnade grupper som kvinnor, yngre, personer med lägre utbildning och socialgruppstillhörighet m. fl. Ett annat resultat var att uppdragskoncentrationen minskade. När man följer de resonemang som leder till dessa och liknande resultat, förflyttas man tillbaka till den glada tid under sextiotalet, då svensk statskunskap i ungdomlig experimentlust och uppslagsrikedom genomgick en metodisk nyorientering. Sålunda är det mycket tal om ”generella frågeställningar” i avhandlingen och på var och varannan sida möter vi ”hypoteser” och ”variabler”. Man kan tröttna något av att datapresentationen är lika omständlig som

¹ Brevet publiceras ej här.

denna begreppsdiskussion och av att framställningen ibland är något tungfotad. Men sedd i sitt tidssammanhang framstår arbetet genom sin ambition och noggrannhet som en licentiatavhandling av god kvalitet. Att ett avslutande försök till "prediktion" inte i alla avseenden uppfyller dagens lärobokskrav väger enligt min mening lättare än värdet av att ändå ha gjort sig förtrogen med denna teknik och några av de problem den medför.

Det låg i kommunalforskningsgruppens strävan efter empiriskt säker kunskap att göra klara begränsningar i de olika undersökningarna. I flera mindre arbeten har Gunnel Gustafsson därför känt ett behov att vidga perspektivet. Särskilt förtjänstfull är boken *Local Government Reform in Sweden* (1980), som i sin klarhet är en av de allra bästa sammanfattningar som skrivits om förutsedda och oförutsedda konsekvenser av kommunreformen. I en engelskspråkig uppsats röjer hon sin internationella orientering och visar att de svenska tankarna på kommunsammanslagning inte var unika.

Om Gunnel Gustafssons kommunalforskning skulle jag sammanfattningsvis vilja säga att hon visat prov på stor receptivitet för utvecklingen av moderna, empiriska metoder och därigenom kunnat ta fram ny och värdefull kunskap om en central politisk fråga.

För sin doktorsavhandling valde Gustafsson ett annat ämne. Avhandlingen heter *Strukturömvandling och politisk socialisation* (1972) och handlar om hur den politiska åsiktsbildningen förmedlas från vuxna till barn under tre skilda samhällsförhållanden: i befolkningsmässigt expanderande, stagnerande och retarderande kommuner, varvid Upplands-Bro, Ovanåker respektive Jokkmokk utvaldes. Förändringskaraktär och förändringstakt har enligt författarinnan stor betydelse för politisk socialisation. När ett område växer och går tillbaka, ökar det politiska intresset hos barn, föräldrar och lärare. Avhandlingen är intresseväckande på flera sätt. Den redovisar en omfattande internationell diskurs och Gustafsson argumenterar väl för sin sak, när hon kritiserar Eastons systemmodell som initialt styr avhandlingen men som, i denna undersökning som i så många andra, ger föga vägledning för det empiriska arbetet. Mot själva uppläggningsanalysen finns det emellertid anledning att rikta en bestämd invändning. Varje förändringstyp representeras av bara en enda kommun, vilket gör det principiellt omöjligt att uttala sig om strukturömvandlingens effekter. Undersökningsdesignen är med andra ord sådan att data inte kan motsäga hypotesen och de kategoriskt formulerade, sammanfattande slutsatserna i avhandlingen är därför inte giltiga.

Några mindre uppsatser visar på författarinnans bestående engagemang i den internationella socialisationsforskningen.

När statsminister Palme mördades, gick Gunnel Gus-

tafsson ut med en intervjuundersökning av barn, ungdom och vuxna, varvid bland annat skillnaden mellan svenskars och invandrares reaktioner studerades. Undersökningen utformades som en jämförelse med en motsvarande socialisationsstudie, som Roberta Sigel genomförde efter mordet på president Kennedy. Ännu en gång bekräftas bilden av den svenska politiska kulturen som mera uppbyggd på rationalitet än på emotioner, där ingen är oersättlig och där den mellan medborgarna och statsledning liggande strukturen av partier och organisationer cementerar värderingssystemets fortbestånd. Det är glädjande att vi i svensk statskunskap numera fått en sådan nivå att det är möjligt att snabbt ta fram relevant internationell litteratur och undersökningsdesign och Gunnel Gustafsson är värd en eloge för en elegant och läsvärd liten studie.

Ett tredje område i den sökandes forskning kallas i ansökningshandlingarna kort och gott "planering". Det är en meritering av mycket speciellt slag. Under åren 1978–80 var Gunnel Gustafsson på heltid knuten till ett projekt inom Byggforskningsrådet "Den Kommunala Planläggningen och Planeringen (KPP)" tillsammans med sju forskare från andra discipliner – historia, psykologi, sociologi, kulturgeografi, nationalekonomi, företagsekonomi och filosofi. Syftet var att fördjupa kunskapen om samspelet mellan kommunal, regional och statlig planering. Som ett led i arbetet ingick också att forskarna skulle utföra praktiska planeringsuppgifter. Tio skrifter från projektet föreligger under gemensamt författarskap. Rapporterna är stundom väl enkla och deskriptiva för att ha karaktär av forskning, medan andra såsom arbetena om planeringskunskap, kommunal demokrati och ekonomisk flerårsplanering innehåller något mera avancerade analyser. Min bedömning är att Gunnel Gustafssons medverkan i KPP-projektet bör betraktas som en värdefull sidomeritering och erfarenhet, som kan ha betydelse för innehavaren av en tjänst som professor i statskunskap. För denna tjänstetillsättning mera relevanta insatser är ett par egna uppsatser om planering – t. ex. "Några synpunkter på kommunal planering och flexibilitet" i festskriften till Pär-Erik Back 1980 och "From Issue to Meta Policy – the Case of Sweden", *World Policy* 1983, där hon ånyo visar prov på sin förmåga att i det lilla formatet diskutera allmänpolitiska frågeställningar med finesse och insikt om de stora linjerna i den internationella debatten.

Sistnämnda uppsatser leder över till Gunnel Gustafssons fjärde forskningsområde, som hon huvudsakligen syslat med under sina sex år på åttiotalet som rådsforskare. Hon kallar detta tema "Aspekter av den demokratiska välfärdsstatens utveckling" och åberopar dels några uppsatser, dels ett stort bokmanuskript. Låt mig på en gång säga att dessa skrifter synes mig vara de allra

bästa hon åstadkommit. Hon resonerar på ett friare, självständigare sätt, ehuru därigenom med nödvändighet på några punkter också med osäkrare förankring i ett empiriskt material. Även stilistiskt har hon utvecklats; från variabelspråkets abstraktioner och tunga meningsbyggnad har det kommit mera liv i framställningen och teser och perspektiv dras upp på ett spänstigt och provocerande sätt.

Jag stannar här blott inför de främsta av uppsatserna. Först finns det anledning att peka på några artiklar tillsammans med Jeremy Richardson, som behandlar olika rationalitetsföreställningar och begreppet "policy style". De har närmast karaktär av uppslagsrik begreppsanalys och modellbyggande med olika västeuropeiska länder som illustrativa exempel.

En alldeles utmärkt analys presenteras i "Symbolic and Pseudo Policies as Responses to Diffusion of Power", *Policy Sciences* 1983. Utgångspunkten är att politikerna ofta känner sig tvingade att handla, även när de inte säkert vet vad de bör göra eller känner sig pressade av brist på resurser, tid och kunskap. Då uppstår lätt "symboliska" beslut, dvs sådana som inte avses att implementeras, och "pseudobeslut", dvs sådana om vilkas förutsättningar och konsekvenser politikerna i själva verket saknar kunskap. (För att fyrfältstablån skall bli fullständig föreligger också alternativen både kunskap och implementeringsavsikt = "real policies" och varken det ena eller det andra = "nonsense".) Författarinnan demonstrerar övertygande hur decentralisering är en metod som ofta används av politikerna för att ta sig ur ett sådant dilemma av det ena eller andra slaget.

Tungt vägande är också "Comparing Implementation Processes in Sweden and the United States", författad tillsammans med Erwin Hargrove och Richard Elmore och antagen för publicering i *Scandinavian Political Studies*. Det är en femtiosidig, väl genomarbetad, systematisk jämförelse av implementeringsprocessen i de två länderna. Författarna diskuterar ett antal påståenden som att politikerna har större motivation att uppmärksamma implementeringen i Sverige än i USA, att svensk politik mera präglas av förhandlingar och anpassningsrörelser och amerikansk mera av strikta procedurer, att relationerna mellan nyckelaktörer är mera stabil i Sverige än i USA, att de "mjukare" implementeringsstrategier som båda länderna gått in för lett till vitt skilda konsekvenser samt att snabba förändringar pågår vilka i Sverige dock fortfarande sammanfaller med att implementeringslänken tilläggs stor vikt under det att den ytterligare försvagas i USA. Som i all jämförande politik rör det sig om gradskillnader snarare än artskillnader och förändringar snarare än fixerade lägen. På ett fördömligt sätt förs diskussionen hela tiden framåt genom detaljerad prövning mot empiri från skilda sektorsområden.

Huvudarbetet inom detta forskningsområde är bokmanuskriptet "Decentralisering av politisk makt – en studie av svensk byråkrati i kontakt med sin omvärld" (216 sidor). Här inarbetas flera av de analytiska begreppen från uppsatserna, erfarenheterna från KPP-projektet och till och med resultaten från den gamla kommunalforskningen. Arbetet formar sig därigenom till ett genomreflekterat *magnum opus*, som läsaren, stimulerad till en rad invändningar, tar del av med största nöje. Gunnel Gustafssons utarbetade perspektiv är i detta arbete, i motsats till exempelvis de hastigt nedkastade reflektionerna i Palmeuppsatsen, inte så litet anarkistiskt. Under det senaste årtiondet har det vid sidan av det formella regelverket uppstått en informell byråkratisk kultur i vårt land, menar hon, med helt andra normer och beteenden. I stället för en uppdelning i beslut och verkställighet genom tjänstemän under politisk neutralitet får alla vara med, när så befinner lämpligt. Rationalitet, långsiktighet och kompromissbenägenhet träder tillbaka för kortsiktighet och undanskjutande av problem. Kompetensgränser luckras upp och normer blir mera diffusa. Hierarkiska och stabila organisationsprinciper får ge vika för informella "nätverk". Symbolpolitik presenteras i så diskreta ordalag av en generaldirektör att de berörda tjänstemännen, men endast de, förstår att besluten är lågprioriterade och egentligen inte behöver implementeras. Pseudopolitik bedrivs rastlöst av en länsstyrelse inte i syfte att förverkliga något mål utan på grund av nödvändigheten att visa handlingskraft.

Metodiskt arbetar Gustafsson med en kombination av fallstudier och intervjuer, vartill kommer en omfattande genomgång av officiellt material och bearbetningar av vetenskapliga arbeten och andra faktaunderlag. Min kritik skulle jag vilja sammanfatta i följande methodsynpunkt. Ofta överlåtar författarinnan till intervjupersonerna själva att karakterisera den byråkratiska kulturen, som hon ålagt sig själv att analysera och utvärdera. Hon ställer t ex följande fråga: "Sverige är ute i världen känt för att bedriva en politik som kännetecknas av tre ting, nämligen: långsiktiga mål som man håller fast vid och försöker förverkliga; saklighet och hög kunskapsnivå samt överenskommelser och kompromisser mellan berörda grupperns företrädare. Tycker Du i stort sett att denna rationella Sverige-bild stämmer?" Endast en av de intervjuade svarade "ja, absolut" och ytterligare sju instämde i stort sett medan övriga 36, som det heter med en signifikativ formulering "uttrycker tveksamhet" om riktigheten i påståendet. Men intervjuer är att betrakta som datainsamling, under det att det ankommer på forskaren att göra bedömningar genom att sammanställa de data hon fått fram med de teoretiska tolkningsredskapen. Även i detta fall hade det funnits anledning att hålla på denna metodregel, särskilt som många av intervju-

personerna uppenbarligen själva är utbildade samhällsvetare och kan förväntas följa med de modeflugor, som drar fram genom den internationella tidskriftsdebatten. Åtskilliga intervjupersoner torde sålunda känna till att man numera förväntas tala sociologers och företagsekonomers språk om "nätverk" och "informella strukturer". Mot detta skulle Gunnel Gustafsson kunna använda dels att intervjuvaren, som i detta exempel, ger ett tämligen klart utslag, dels och framför allt att hon också bygger på egna iakttagelser av beslutsprocesser och ärendehantering, varvid hon genom både deltagande, observation och egen praktisk verksamhet har ovanligt hög kvalitet i sina iakttagelser.

Som helhet vill jag beteckna "Decentralisering av politisk makt" som ett visserligen diskutabelt men inspirerande, energiskt presenterat och tankeväckande arbete, byggt på ett omfattande och intressant material, fullt jämförbart med och i bästa kontakt med den internationella forskningen på området.

Gunnel Gustafssons pedagogiska meritering är imponerande. Som universitetslektor har hon rik erfarenhet av grundutbildningen. Ända sedan 1970 har hon kontinuerligt fungerat som handledare och kursledare inom forskarutbildningen och också arbetat med studieplaner för forskarutbildningen. Hennes erfarenheter av undervisningsadministration omfattar bl a uppdrag som studierektor (1975–76), prefekt (1978–79) och tf professor (1977–78), deltagande i UHÅs pedagogiska kurs för studierektorer och huvudlärare samt ledamotskap i linjenämnd och andra administrativa organ. Särskild vikt lägger jag vid Gunnel Gustafssons omfattande produktion av läromedel på olika nivåer inom utbildningen.

När det slutligen gäller förmåga i övrigt som krävs för att fullgöra tjänsten väl, finns det dels anledning att nämna den sökandes åtaganden i olika internationella forskningsorganisationer, som är fullt tillfredsställande och ligger på en nivå som blivit vanlig bland dem som avser att fullfölja forskarkarriären, dels, vilket jag särskilt vill framhåva, hennes ämnesföreträdande funktioner i beredningsgrupper inom Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet och Riksbankens Jubileumsfond. Av egen erfarenhet kan jag vitsorda att Gunnel Gustafsson genom gott omdöme, effektivitet och noggrannhet där gjort vårt ämne stora tjänster.

Sammanfattningsvis framstår inte Gunnel Gustafsson som någon originell forskare. Tvärtom är en viss konventionalism hennes styrka. Med ovanlig energi har hon tillägnat sig de vanligast använda moderna analysteknikerna och med utpräglad känsla för huvudströmningarna i den internationella forskningen tillämpat dem på flera av statskunskapens huvudområden. Som framgått är från metodisk synpunkt inte alla av hennes forsknings-

projekt invändningsfria; mot doktorsavhandlingens kommunurval och maktstudiens frågeformulär kan kritik framföras. Av hennes bästa insatser vill jag ännu en gång framhålla den kommunalpolitiska forskningen, som har ett stort och bestående värde, och själva ambitionen i det senaste arbetet att med friskhet och skarp sinne och, som vanligt, god internationell diskursanknytning anlägga ett problematiserande perspektiv på den politiska och byråkratiska kulturen i vårt land. I pedagogiskt avseende har den sökande mycket goda meriter. Hennes administrativa och ämnesföreträdande förtjänster är utmärkta. Ingen tvekan råder enligt min mening om Gunnel Gustafssons professorskompetens.

Uppsala den 1 april 1987

Leif Lewin

Av samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden vid Umeå universitet utsedd att vara en av de med tjänstens ämne särskilt förtrogna ledamöterna av tjänsteförslagsnämnden vid tillsättningen av rubr tjänst får jag härmed avge följande utlåtande.

Som sökande till tjänsten har anmält sig:
professor Sten Berglund, Helsingfors
docent Gunnel Gustafsson, Umeå
professor Jan-Erik Lane, Vännäs

Berglund har återkallat sin ansökan. Därefter har Lane i skrivelse till regeringen 1987-03-16 återkallat sin ansökan men har i skrivelse till regeringen 1987-03-18 återkallat nyssnämnda återkallelse av sin ansökan. I skrivelse från Utbildningsdepartementets rättschef till professor Leif Lewin 1987-03-27 göres bedömningen att Lanes återkallelse av återkallelse bör ses som en ny och för sent inkommen ansökan. I förevarande utlåtande företar jag därför endast bedömning av sökanden Gustafsson.

Gunnel Gustafsson (f 1943) avlade filosofie licentiatexamen i statskunskap vid Umeå universitet 1970 samt avlade doktorsexamen inom samma ämnesområde 1972, likaledes vid Umeå universitet.

Gustafsson har från 1967 uppehållit tjänster vid statsvetenskapliga institutionen Umeå universitet som universitetslektor, forskarassistent, docent, vik. professor och forskare. Hon antogs som oavlönad docent i statskunskap vid Umeå universitet 1976 och blev 1977 ordinarie universitetslektor i statskunskap där. Hon antogs som oavlönad docent vid Åbo akademi 1981. Hon har varit fakultetsopponent vid doktorsdisputationer vid två tillfällen. Under åren 1980–1985 innehade Gustafsson tjänst som forskare i ämnet Decentralisering och politisk

makt vid HSFR. Sedan 1986 innehar Gustafsson docenttjänst i statskunskap vid Umeå universitet. Hon har vidare varit studierektor och prefekt vid statsvetenskapliga institutionen vid samma universitet, och har därjämte erfarenhet av undervisningsadministration, bl a som ledamot av fakultetsnämnd och linjenämnder. Gustafssons pedagogiska meritering är långvarig och mångsidig. Den innefattar en omfattande verksamhet som kursgivare och handledare i forskarutbildning liksom medverkan i planering av forskarutbildning. Från första förordnandet som assistent i kommunalforskningsprojektet i slutet av 1960-talet och sedan genom egna forskningsprojekt och medverkan i forskningssamarbete har Gustafsson förvärvat en stark meritering med avseende på planering, administration och ledning av forskningsprojekt.

Gustafsson har varit ledamot av HSFR och ordförande i dess beredningsgrupp för statsvetenskap samt har varit ledamot av Riksbankens Jubileumsfonds prioriteringsgrupp för statsvetenskap. Gustafsson har vidare varit ledamot av redaktionskommittéer för två internationella statsvetenskapliga tidskrifter och har innehaft uppdrag som styrelseledamot resp. ordförande i de nordiska och svenska statsvetenskapliga förbunden.

Tillsammans taget har Gustafsson sålunda en mycket stark meritering med avseende på pedagogisk skicklighet, undervisningserfarenhet, utbildningsplanering samt planering och ledning av forskning.

Jag övergår nu till en bedömning av Gustafssons vetenskapliga skicklighet, ådagalagd genom vetenskapliga skrifter. Gustafsson har för bedömning ingivit trettiosju arbeten. I redogörelsen för sin vetenskapliga och pedagogiska verksamhet anger Gustafsson fyra områden för sin forskningsverksamhet, nämligen (1) kommunal politik och kommunala reformer, (2) politisk kultur, socialisation och rekrytering, (3) planering samt (4) aspekter av den demokratiska välfärdsstatens utveckling. Hon har i sin förteckning över skrifter grupperat sina arbeten under samma rubriker och därtill i en femte grupp sammanfört ett antal arbeten under rubriken "praktiska planeringsarbeten, debatt och läromedel".

I den grupp av arbeten, som sammanförts under rubriken "kommunal politik", ingår dels licentiatavhandlingen "Blockreformens inverkan på förtroendemannakårens storlek och sammansättning", dels boken *Local Government Reform in Sweden* samt därjämte några uppsatser. Licentiatavhandlingen vill belysa effekter av kommunsammanslagningarna och undersökningen grundar sig på enkätmaterial m m avseende sex "blockkommuner". Avhandlingen har främst karaktären av en kartläggning men som sådan är det svåröverskådlig. På ett mindre lyckat sätt presenteras ett orimligt stort antal i och för sig rimliga antaganden om sannolika effekter

som "hypoteser", men någon teorianskytning blir det knappast fråga om. Avhandlingen har emellertid också en styrka: kartläggningen ger på en mängd punkter ny faktisk kunskap, som – inte minst då den framlades – måste bedömas som både intresseväckande och viktig. I några följande uppsatser har Gustafsson redovisat bl a resultat från lokala undersökningar, som belyser hur kommunsammansläggningen uppfattas av kommunalt aktiva sedan några år förflutit. En viktig insats har hon vidare gjort genom att bygga vidare på grunden i licentiatavhandlingen genom att insamla en tidserie av data, som redovisas i följande skrifter. I samband därmed har hon (tillsammans med Fränstam) gjort en intresseväckande studie av kvinnorepresentationen i fullmäktige och nämnder. Förtjänstfull på grund av den komparativa ansatsen är vidare uppsatsen "Modes and Effects of Local Government in Scandinavia". Boken *Local Government Reform in Sweden* (1980) får väl främst ses som en sammanfattning av forskningsresultat som framkommit genom kommunalforskningsgruppens undersökningar och av Gustafssons uppföljningsstudier. Det är givetvis värdefullt att en sådan framställning finnes på engelska. Gustafsson anlägger ett diskuterande och teoriorienterat perspektiv genom att söka bestämma hur effektivitet och kommunal demokrati påverkats av reformen. En reflexion som man gör vid läsning är väl att trots den omfattning som forskningen om kommunerna haft sedan 1960-talet, så räcker materialet ändå inte riktigt till för mer än tentativa slutsatser. I några avsnitt tycks mig Gustafsson också gå något för långt i fråga om att dra generaliserande slutsatser av sina egna lokala studier.

Den här behandlade gruppen av arbeten utgör en gedigen forskningsinsats. Licentiatavhandlingens något otypliga redovisning av den första datainsamlingen får ett ökat intresse genom att Gustafsson energiskt fullföljt datainsamlingen över tid och därigenom kunnat ge mer överblick och behandla fruktbara frågeställningar.

Doktorsavhandlingen *Strukturomvandling och politisk socialisation* (1972) är det mest tungt vägande av de arbeten som Gustafsson hänför till forskningsområdet "politisk kultur, socialisation och rekrytering". I anslutning till avhandlingen har hon också författat ett välskrivet bokkapitel på engelska (1974, nr 10 i förteckningen över skrifter). Gustafsson utgår från Eastons systemteori från vilken hon hämtar en del av sin begreppsapparat. Eastons systemteoretiska ansats accepteras emellertid inte okritiskt; Gustafsson företar en teoretisk kritik av Easton som hör till de bästa avsnitten i avhandlingen. Den empiriska delen av avhandlingen grundar sig på intervjuer med skolbarn, föräldrar och lärare i tre kommuner valda så att de representerar olika situationer med avseende på social förändring: en av kommunerna

är "expanderande", en är "retarderande" och en betecknas som "stagnerande". I praktiken har väl anknytningen till Eastons systemteori bidragit till undersökningens uppläggning främst genom att den till viss del väglett valet av de attityddimensioner som författaren söker mäta. I många avseenden är det intressanta delresultat som redovisas för de tre kommunerna. Intervjufrågorna synes väl konstruerade och de ger tillsammans värdefulla beskrivningar av åsiktsfördelningar bland barn och vuxna.

Tolkningen av de enskilda opinionsfrågorna som indikatorer på bestämda attityddimensioner är emellertid inte förankrad i någon dimensionsanalys, och man känner en viss osäkerhet ifråga om sambandet mellan de operationaliserade analysinstrumenten och de mer generella attityddimensioner de förutsättes mäta. Vidare borde begreppet "politisk kultur" ha definierats så att man på ett meningsfullt sätt kan skilja mellan politisk kultur och åsiktsfördelningar med avseende på enskilda samhällsfrågor. Begreppet politisk kultur användes i avhandlingen i så vid mening att punktvisa skillnader – ibland ganska små – ifråga om svarsfördelningar på intervjufrågor tolkas som skillnader med avseende på politisk kultur mellan generationer eller mellan kommuner. En huvuduppgift för undersökningen är att studera hur de tre kommunernas förändringskaraktistika påverkar åsiktsfördelningar och politisk socialisation. Författaren väljer här en strategi som innebär att varje signifikant skillnad ifråga om åsiktsfördelningen mellan minst en kommun och de två övriga tolkas som en effekt av kommunernas förändringskaraktistika. Man måste ju emellertid hålla i minnet att var och en av de tre kommunerna utgör ett "sample" på en enhet från den kategori den representerar, och de tre valda kommunerna kan sålunda komma att skilja sig från varandra av andra orsaker än just de som förknippas med förändringskaraktistika. Med författarens tillvägagångssätt kan antagandet att olikheter mellan kommunerna som framträder i materialet har sin grund i förändringsfaktorer sålunda knappast falsifieras. Det finns inte desto mindre grund att acceptera en del av författarens slutsatser, därför att sambandet mellan förändringskaraktistika och åsiktsfördelningar m m ter sig sakligt övertygande. Men undersökningen skulle ha vunnit betydligt på en mer rigorös precisering av metodmässiga och teoretiska kriterier för slutsatser om "förändringseffekter".

Avhandlingen har emellertid förtjänster: den kritiska granskningen av Eastons systemteori är värdefull, där finns åtskilligt av deskriptivt intresse och med ovan gjorda reservationer säger den en del om hur barns socialisation kan påverkas av att de växer upp i miljöer, där de upplever samhällsförändringar på olika sätt. Slutligen skall det inte förbises att Gustafsson genom själva

genomförandet av undersökningen bidragit till att utveckla forskning om politisk socialisation, ett område som tidigare varit alltför försummat i Sverige.

Gustafsson har också ingivit några senare skrifter som behandlar politisk socialisation och rekrytering. Ett intressant uppslag prövas i en uppsats, där "social ambition" introduceras som en socialisationsfaktor (nr 12 i förteckningen över skrifter).

En mindre rapport redovisar resultat från en undersökning av faktorer som påverkar rekrytering till politiska poster (nr 11) och skisserar en relevant teoretisk modell. En aktuell redogörelse för en socialisationsstudie företagen i samband med mordet på Olof Palme får ett komparativt perspektiv genom jämförelser med en amerikansk undersökning av barns reaktioner efter mordet på president Kennedy (nr 13).

Under åren 1979–1980 medverkade Gustafsson som forskare i forskningsprojektet "Den kommunala planläggningen och planeringen" (KPP-projektet) och är medförfattare till ett flertal rapporter från detta projekt. Med hänsyn till att alla dessa rapporter har ett flertal författare skall jag inte här ta ställning till varje enskild rapport. Som en merit i förevarande sammanhang har det kanske störst betydelse att Gustafsson genom sin medverkan i projektet fått en ingående kännedom om den kommunala planeringsprocessen. Hon har också i anslutning till projektet varit handläggare i en kommun och där fullgjort ett utredningsuppdrag (nr 32 i förteckningen över tryckta skrifter). Tillskott till Gustafssons vetenskapliga meritering ger därutöver särskilt den rapport i KPP-projektet för vilken hon står som huvudförfattare ("KPP-projektet om kommunal demokrati och planering"), samt den av henne själv författade uppsatsen "Några synpunkter på kommunal planering och flexibilitet". Den diskussion som här förs om medborgarinflytandets möjligheter och om de problem, som ställes genom behovet av planering, kan ses både som bidrag till planeringsforskning och till normativ demokratisk teori. Ehuru denna grupp av arbeten till större delen har en karaktär som skiljer från mer konventionell meritering för en professur, menar jag att Gustafsson särskilt genom de sistnämnda skrifterna dokumenterat prov på vetenskaplig skicklighet som hon bör tillgodoräknas. Till arbeten inom planeringsområdet räknar Gustafsson vidare två uppsatser – "From Issue to Meta Policy – the Case of Sweden" (nr 17) och "The Function of Master Planning in Swedish and Norwegian Land use Policy" (nr 18). Båda dessa uppsatser har en mer teoretisk orientering än flertalet av rapporterna i KPP-projektet och har ett meritvärde också i den meningen att de ökar bredden av hennes meritering. Uppsatsen om "metapolicy" bildar en övergång till Gustafssons fjärde forskningsområde: "Aspekter av den demokratiska väl-

färdsstatens utveckling”.

Flera av Gustafssons uppsatser om välfärdsstatens utveckling har författats tillsammans med andra; dessa är också de först publicerade arbetena inom detta område. Till denna grupp av arbeten hör uppsatserna ”Concepts of Rationality and the Policy Process” och ”Post-Industrial Changes in Policy Style”, författade tillsammans med J. J. Richardson samt ”The Concept of Policy Style” tillsammans med J. J. Richardson och G. Jordan. Gustafsson är ensam författare till den ovannämnda uppsatsen ”From Issue to Meta Policy – the Case of Sweden” samt ”Symbolic and Pseudo Policies as Responses to Diffusion of Power”. Samtliga dessa uppsatser publicerades under åren 1979–1983. Frågeställningar och begrepp från den diskussion som förs i dessa uppsatser återkommer även i det mer deskriptiva och bredare utlagda bokkapitlet ”Challenges Confronting Swedish Decision-Makers: Political and Policy Responses, 1974–1985” (preliminärt manuskript, 1986, avsett för ett planerat komparativt arbete om tio europeiska länder). En mer samlad framställning av Gustafssons teoretiska ansats ges i boken *Decentralisering av politisk makt – en studie av svensk byråkrati i kontakt med sin omvärld* (inlämnad i manuskript) som är en studie av decentraliserings- och kompetensfördelningsproblem i det svenska politiska systemet, där författaren också presenterar en serie empiriska fallstudier.

Först skall om dessa arbeten sägas att de empiriska fallstudierna av decentralisering och planerings- och beslutsprocesser i boken liksom i flera av Gustafssons uppsatser inom detta område är insiktsfulla och upplysande. De ger på ett konkret sätt kunskap om ”hur det går till i verkligheten”. De belyser också väl faktorer, som gör beslutsprocessen tungrodd och som säkert medverkar till att beslutsfattandets resultat ofta saknar tillräcklig verklighetsförankring, brister ifråga om analys av genomförbarhet eller skyler över snarare än löser målkonflikter. Till förtjänsterna hör också en klagörande diskussion av decentraliseringsbegreppet och om konsekvenser av olika decentraliseringsstrategier.

På sina empiriska undersökningar vill Gustafsson grunda generaliseringar om utvecklingstendenser, som säges vara karakteristiska för den svenska välfärdsstaten och även – fastän i andra varianter – för andra post-industriella välfärdsstater. Gustafssons tes är att den traditionella svenska modellen för ”rationell” planering och beslutsfattande är på väg att eroderas. Beslutsprocessen har blivit alltför komplex dels genom att välfärdsstatens kapacitet ”överansträngts” genom mängden av åtaganden och krav, dels genom att metoden att besluta genom konsultation blivit alltför svårhanterlig när alltför intressen framgångsrikt krävt att få bli konsulterade. Nödvändigheten att kompromissa samman en mångfald

intressegruppers krav i utformningen och genomförandet av policies medför vidare att experternas roll försvagas, samtidigt som rollfördelning och ansvarsfördelning i alla skeden blir alltmer diffus. Gustafsson anser sig vidare kunna visa att beslutsfattarna i ökande utsträckning tar sin tillflykt till ”metapolicies”, ”symbolic policies” och ”pseudo-policies” – allt därför att det blivit allt svårare att åstadkomma rationella och realistiska beslut om åtgärder för att lösa aktuella eller anteciperade samhällsproblem. Med ”meta-policies” synes då avses policies för att hantera utformningen av policies och för att handskas med krav, som inte kan tillmötesgå eller problem som inte kan lösas. Jag måste erkänna att jag inte är helt säker på att detta är en tillfredsställande definition, men å andra sidan har jag inte kunnat finna någon strikt definition av termen i Gustafssons arbeten. En följdes är att meta-policy ofta leder till antingen symbolic policies – dvs policies som inte är avsedda att förverkligas men däremot ge ett intryck av att något sker – eller pseudo-policies, dvs policies som inte fullt utnyttjar existerande sakkunskap och därför leder till misslyckanden.

Gustafssons och Richardsons första arbeten har sin bakgrund i den diskussion som fördes i början av 1970-talet om de växande svårigheterna att föra consensus-polemik inom ramen för ett politiskt system, som utsättes för en ”over-load” av krav. Richardson och Gustafsson har givit intresseväckande bidrag till denna diskussion och deras begreppsapparat har otvivelaktigt ett heuristiskt värde. Deras problemanalys framstår också som viktig och angelägen. Men den är allmänt formulerad: man stöter på problem så snart man söker operationalisera begrepp som ”symbolpolitik” och än mer när det gäller att fastställa att den ena eller andra typen av policies ökar eller minskar i frekvens. Det blir svårt att pröva generaliseringarnas hållbarhet och det framstår som osäkert om de kan göras empiriskt prövbara. Jag är sålunda inte övertygad om att det empiriska materialet räcker till för att underbygga de generaliserande teserna om välfärdsstatens problem. ”Metapolicy”, ”symbolic policy” och ”pseudo-policies” existerar nog som fenomen (fast man skulle ha känt sig ännu säkrare på den saken om operationaliseringarna varit handfastare), men teserna om systemförändringar behöver underkastas en mer systematisk empirisk prövning.

När detta sagts, skall det dock tilläggas att Gustafssons bok – liksom de tidigare uppsatserna – öppnar nya perspektiv och ställer viktiga frågor om hur det svenska politiska systemet fungerar och vart det är på väg – eller vilken väg man kan bestämma sig för att välja.

Till denna grupp av arbeten hör också en uppsats med titeln ”Comparing implementation processes in Sweden and the United States” författad tillsammans med R. Elmore och Erwin Hargrove. Här ställs den ”traditio-

nella" svenska politiska stilen i motsats till den amerikanska i en komparativ analys, som är både intresseväckande och insiktsfull. Uppsatsen knyter an till Gustafssons övriga arbeten i fråga om huvudtesen beträffande Sverige, som åter är att den komplexa beslutsprocessen åstadkommer en utveckling mot "symbolpolitik". Detsamma säges gälla för Förenta Staterna men av andra skäl. I Förenta Staterna anses utvecklingen mot symbolpolitik vara ett uttryck för att den federala regeringen överhuvud taget minskar sitt engagemang i "policy-making" på en mängd områden. Författarna finner vidare att de faktorer, som bidrar till att försvaga beslutsfattarnas intresse för implementeringsproblem, är mycket starkare markerad i Förenta Staterna än i Sverige.

Till sist må nämnas att Gustafsson till sin ansökan fogat ett antal mindre skrifter, som hon inte hänför till sina huvudsakliga forskningsområden. Till dessa hör bl a ett par kompetent utförda utvärderingsrapporter, en kort redogörelse för det större forskningsprogram i vilket hennes avhandling ingick, ett bokkapitel på engelska om kommunreformen i Sverige (nr 34 i förteckningen), ett bokkapitel på engelska (tillsammans med J. J. Richardson) i en samlingsvolym med titeln *Policies and Politics in Western Europe*. Dessa mindre skrifter väger väl inte var för sig så tungt, men de har ändå ett visst meritvärde, och de sistnämnda bokkapitlen är ytterligare vittnesbörd om Gustafssons lovvärda ambition att placera studiet av svensk politik i ett internationellt sammanhang.

Sammanfattningsvis finner jag att Gustafsson är behörig till tjänst som professor i statsvetenskap; jag finner sålunda att hon har den vetenskapliga och pedagogiska skicklighet, de kunskaper och erfarenheter och den förmåga i övrigt som behövs för att fullgöra tjänsten väl.

Bo Särilvik

Den vid Umeå universitet ledigförklarade professuren i statsvetenskap söktes ursprungligen av professor Sten Berglund, docent Gunnel Gustafsson och professor Jan-Erik Lane. I november meddelades det att professor Berglund återkallat sin ansökan och i mars meddelades det att professor Lane också återkallat sin ansökan. Lane har sedermera återkallat sin ursprungliga återkallelse. I ett brev som utbildningsdepartementets rättschef tillställt min medsakkunnige, professor Leif Lewin, har rättschefen gjort den tolkning av rättsläget att om en sökande återkallar sin ansökan efter det att ansökningstiden gått ut kan han eller hon inte göra detta ogjort genom att återkalla återkallelsen. En sådan åtgärd är att betrakta som inlämnande av en ny ansökan vilken inkommit för sent, i detta fall inte mindre än tio månader för sent. I det läge som nu uppstått bedömer jag min

uppgift vara att endast ta ställning till en kvarvarande sökande till den ledigförklarade professuren i statsvetenskap i Umeå, dvs till docenten Gunnel Gustafsson. Jag kan fatta mig ganska kort.

Gunnel Gustafsson är född 1943 och avlade sin licentiatexamen i Umeå 1970. Två år senare erhöll hon sin filosofie doktorsexamen. Hon har tjänstgjort i en serie olika befattningar vid den statsvetenskapliga institutionen vid Umeå universitet; hon innehar sedan 1971 ett ordinarie universitetslektorat i ämnet och är sedan 1986 därtill förordnad som innehavare av en ordinarie docenttjänst i ämnet. I sex år innehade hon en tjänst som forskare vid HSFR i ämnet "Decentralisering av politisk makt". Gustafsson har vid sidan om sina tjänstgöringar visat stor aktivitet i högskole- och forskningsadministrativa sammanhang.

Vid tillsättning av tjänst som professor skall särskild vikt fästas vid vetenskaplig skicklighet som visats genom egen forskning. Gunnel Gustafsson har inlämnat en mycket klart utformad redogörelse för denna sin forskning. Hon indelar den i fyra huvudområden. Indelningen förefaller mig rimlig och jag skall också följa den i min egen granskning av hennes forskarverksamhet.

Ett område gäller kommunal politik och kommunala reformer. Kommunalpolitik var ju ett av de stora forskningsområdena i svensk statsvetenskap för två decennier sedan och Gunnel Gustafsson var en av många forskarstudenter i landet som fick sin utbildning inom ramen för detta nationella forskningsprogram. Hennes licentiatavhandling, *Blockreformens inverkan på förtroendemannakårens storlek och sammansättning*, är karakteristisk för sin tids forskningstemperatur. Den är klart och redigt strukturerad; den är kvantitativt inriktad med mängder av tabeller; den skiljer som man skall mellan oberoende och beroende variabler; den uppställer en mängd – mängden är i sig något komisk – hypoteser osv. I dagens perspektiv kan detta arbete te sig något väl mekaniskt men det utgör dock fortfarande en merit för sin författarinna. Hon dokumenterade med det både ett tekniskt kunnande och en förmåga att skriva koncist och redigt samtidigt som hon förmedlar intressanta data om effekterna av kommunsammanslagningar på förtroendemannakårens sammansättning. Gunnel Gustafsson har vidare skrivit ett antal informativa uppsatser inom detta forskningsområde samt ytterligare en mindre bok som jag särskilt vill framhålla, den på engelska skrivna *Local government reform in Sweden*. I denna bok vidgar hon på ett värdefullt sätt perspektiven både på bakgrunden till och på effekterna av vår kommunsammanslagningsspolitik på 60-talet. Längre fanns det beklagligt litet publicerat på engelska om den imponerande forskning kring kommunalpolitik som svensk statsvetenskap ägnade sig åt i slutet av 60-talet och i början av 70-talet.

Ett andra område i Gunnel Gustafssons forskning gäller politisk kultur, socialisation och rekrytering. Här har hon varit något av pionjär i svensk statsvetenskap. Det var ytterst få som före henne ägnat sig åt socialisationsforskning. Hennes huvudarbete inom området är doktorsavhandlingen *Strukturomvandling och politisk socialisation*. I detta arbete har hon haft som ambition att studera eventuella samband mellan å ena sidan kommuners förändringstakt och förändringsriktning, å andra sidan barns, föräldrars och lärares politiska kultur. Hon dokumenterar på nytt i detta arbete, liksom i sin licentiatavhandling, sitt tekniska know-how; hon visar också sin hemkänsla i sin tids teorier med anknytning till socialisationsforskning; hon skriver också nu klart och redigt. Jag känner dock inför denna avhandling en något större tvekan än inför hennes licentiatavhandling. Min tvekan bottnar i en gnagande känsla av att hon övertolkar sitt material. Undersökningen är dock bara baserad på tre kommuner: en "retarderande", en "stagnerande" och en "expanderande". I respektive kommun har vidare 110–120 föräldrar och 60–70 barn intervjuats. Det är naturligtvis svårt att på grundval av detta material, där en konstanthållning av flera andra i sammanhanget relevanta faktorer inte är möjlig, dra särskilt säkra slutsatser om samband mellan strukturomvandling och politisk kultur. Författarinnan blir dock ganska kategorisk i sina egna slutsatser: "När en administrativ enhet expanderar eller retarderar ökar det politiska intresset hos barn, föräldrar och lärare". (s. 99). Doktorsavhandlingen är dock inte Gustafssons enda bidrag till socialisationsforskningen. Hon har deltagit med uppsatser i olika samlingsverk; hon har skrivit en uppsats om rekrytering till politiska poster i Sverige. Omgående efter mordet på Olof Palme satte hon också i gång med en undersökning om hur barn och föräldrar reagerade inför denna omstörtande händelse. Undersökningen har sedermera tilldragit sig stor uppmärksamhet. Vid tidpunkten för inlämnande av specimina för den här aktuella tjänsten hade hon dock ännu mycket litet att rapportera från detta nya projekt.

Ett tredje område i Gunnel Gustafssons forskning gäller planering. Inom detta i och för sig angelägna forskningsområde har hon dock publicerat mycket mindre än i de två föregående områdena. Ej heller kan hon inom detta område hänvisa till något större arbete. Det hon här framförallt ådagalagt är en förmåga att göra goda utredningar och att på ett konstruktivt sätt samarbeta med andra. Under ett helt år var hon sålunda tillsammans med forskare från andra discipliner på helhet knuten till ett projekt som kallades "Den kommunala planläggningen och planeringsprocessen", finansierat av Byggnadsrådet. Projektet avsatte ett tiotal rapporter med Gunnel Gustafsson som medansvarig för

alla. Utöver dessa rapporter vill jag särskilt nämna en uppsats skriven av henne ensam och präglad av kloka synpunkter, nämligen uppsatsen "*Några synpunkter på kommunal planering och flexibilitet*".

Ett fjärde område slutligen i Gunnel Gustafssons vetenskapliga produktion är vad hon själv kallar "aspekter av den demokratiska välfärdsstatens utveckling". Hon hade, när jag för knappt åtta år sedan hade äran sakkunnigbedöma henne med anledning av den HSFR-tjänst hon då sökte, just glidit in på detta forskningsområde. Vad som då fanns skrivet av henne inom detta område upplevde jag som både intelligent och spännande. Detta intryck består även vid omläsning. Jag tänker särskilt på uppsatsen "*Concepts of rationality and the policy process*" som hon 1979 publicerade tillsammans med Jeremy Richardson. Därtill förefaller mig två senare skrivna uppsatser också vara av god kvalitet och värda att uttryckligen framhållas: dels den 1983 publicerade "*Symbolic and pseudo policies as responses to diffusion of power*" där Gustafsson diskuterar orsaker till de svårigheter som välfärdsstaters beslutssystem präglas av, dels den ännu endast i manuskriptform föreliggande "*Comparing implementation processes in Sweden and the United States*", där Gustafsson tillsammans med en amerikansk forskare gör en jämförelse mellan Förenta Staterna och Sverige i fråga om typ av policies och förverkligande av policies.

Nu föreligger också i manuskriptform det som inom området välfärdsstaters utveckling får uppfattas vara Gustafssons huvudarbete. Hon har kallat detta arbete *Decentralisering av politik – en studie av svensk byråkrati i kontakt med sin omvärld* och arbetets syfte säges vara att ge en saklig och nyanserad beskrivning av dagens avvägning mellan centralt och lokalt. I någon mån lämnar mig detta arbete besviken. Visst innehåller det ytterligare ett antal intressanta och debattfrämjande synpunkter på beslutsfattandets problem i vår typ av samhällen visst visar det ännu en gång Gustafssons förmåga att teckna mönster och våga vara djärv och utmanande i sina slutsatser. Tyvärr upplever jag samtidigt arbetet som rapsodiskt till sin struktur och sina resonemang. Framförallt präglas det av en diskrepans mellan spännande teser och den empiri som presenteras som underlag för dessa teser. Gustafssons dataunderlag, förutom betänkanden och sådant, består dels av fallstudier i nio kommuner, dels – och framförallt – av intervjuer med 12 administratörer/politiker på central nivå och 26 administratörer på regional nivå i Västerbottens och Uppsala län. På detta material dras alltför stora växlar. Det skall också tilläggas att de intervjuer som hon främst stöder sig på ägde rum 1981, alltså ett år då det i hög grad var "inne" att uppleva beslutssvårigheter i välfärdsstaten. Men jag upprepar: nu, liksom i sina andra arbeten

om välfärdsstaters beslutsproblem, formulerar hon tankeväckande reflexioner. Det skall också tilläggas som ytterligare en merit för Gustafsson att hon var en av de första statsvetarna i landet som engagerade sig i den riktning inom samhällsvetenskaperna som vuxit sig stark under 80-talet, alltså den riktning som uppehåller sig kring välfärdsstaters alla problem i termer av beslutsförklaring, segmentering, frågeanhopning, korporativisering, symbolpolitik m.m. Det har blivit en blommande bransch.

Det torde, efter denna genomgång av de fyra forskningsområden inom vilka Gunnel Gustafsson varit aktiv, klart ha framgått att hon äger stor bredd i sin vetenskapliga produktion. Den präglas också av många andra förtjänster. Hon äger ett gott tekniskt kunnande; hon upprätthåller ordning och reda; hon är lyhörd inför nya strömningar; hon uppvisar en förmåga att i forskning samarbeta med andra. Denna samarbetsförmåga, parad med öppenhet inför nya strömningar, har också lett till att Gustafsson etablerat goda kontakter med utländsk statskunskap. Hon har skrivit flera uppsatser tillsammans med utländska forskare; hon är representerad i olika samlingsverk; hon är en flitig deltagare i internationella kongresser och arbetsgrupper. Allt detta är av värde. Samtidigt uppvisar Gunnel Gustafssons vetenskapliga produktion också svagheter. Ibland får hennes skrifter en väl utredande karaktär. Hon har vidare en benägenhet att föra allmänna och i och för sig intressanta resonemang på basis av ganska begränsad empiri. Hon

har inte heller ännu förmått samla sig till ett större arbete av samma goda kvalitet som några av hennes mindre skrifter är exempel på. Förtjänsterna i Gustafssons vetenskapliga produktion väger dock, enligt mitt sätt att se, över de svagheter som denna produktion tyvärr samtidigt är behäftad med.

Vid tillsättning av tjänst som professor skall vikt inte bara fästas vid vetenskaplig skicklighet visad genom egen forskning utan också vid skicklighet visad genom planering och ledning av forskning. Det är uppenbart att Gunnel Gustafsson varit framgångsrik också i bägge dessa senare dimensioner. Slutligen har hon också dokumenterat pedagogisk skicklighet på olika sätt. Hon har handledt forskarstuderande, varit aktiv i att utarbeta studieplaner för doktorander, tjänstgjort som studierektor och varit medlem av fakultetsnämnd och linjenämnd, författat läromedel och undervisat på såväl grundutbildnings- som forskarutbildningsnivå.

Min sammanfattande bedömning av Gunnel Gustafsson är att hon i högskoleförordningens mening äger den vetenskapliga och pedagogiska skicklighet och den förmåga i övrigt som behövs för att hon skall kunna fullgöra tjänst som professor väl. I och med att jag alltså finner henne behörig för den sökta tjänsten och hon nu framstår som enda sökande ber jag att få föreslå tjänsteförslagsnämnden att föreslå henne till innehavare av den ledigförklarade professuren i statsvetenskap.

Olof Ruin

Litteraturgranskningar

MADELEINE HILDING: *Arbetsstrivsel och psykisk påfrestning. En studie av arbetsmiljö i samband med omlokalisering av statlig verksamhet.* Stockholm 1985: Företagsekonomiska institutionen.

Frammot midnatt den 26 maj 1971 beslutade riksdagen om etapp I av utlokaliseringen av statliga myndigheter från Stockholm. Två år senare kom beslutet om etapp II. Totalt berördes ca 11.000 tjänster av beslutet, dvs omkring en tiondel av antalet statligt anställda i Stockholm.

1972 utfärdade regeringen en omplaceringskungörelse. Den innebar att myndigheterna inte fick ledigförklara tjänster i Stockholmsområdet utan tillstånd från SPN, Statens personalnämnd. I en senare omplaceringsföreskrift föreskrevs att även internt ledigförklarade tjänster skulle omfattas av förbudet.

I december 1972 rullade de första myndigheternas flyttlass ut från huvudstaden. Men långifrån hela den ursprungliga personalen följde med till de nya orterna. Inte mindre än 50 procent av de anställda sökte omplacering hos SPN. Hälften av dessa omplacerades också. Många sökte nya arbeten på egen hand. Man beräknar att bara 20–30 procent av den personal som fanns vid de berörda verken när omlokaliseringen beslutades till slut flyttade med till de nya orterna.

Det inrättades en särskild nämnd för omplaceringsfrågor (NOM) för att pröva ansökningar om att bli undantagen från flyttningsskyldighet. 12 procent av den personal som berördes av utflyttningen fick en s.k. NOM-garanti, vilken berättigade till fortsatt anställning i Stockholmsområdet med bibehållen lön. Det blev sedan SPN:s uppgift att omplacera NOM-garanterna, vilket också lyckades i 80 procent av fallen. För 300 NOM-garanter som inte genast kunde få ny statlig tjänst i Stockholm inrättades personliga tjänster i avvaktan på att vakanser skulle uppstå.

För myndigheterna, och inte minst för individerna, var detta en dramatisk process. Hur det gick för myndigheterna vet vi numera någorlunda. Inga kända administrativa katastrofer har inträffat och inrikesflyget kan glädja sig åt ett stabilt underlag av tjänsteresenärer. Hur gick det då för dem som blev kvar i Stockholm, på skilda

villkor omplacerade till andra myndigheter? Att undersöka detta har varit uppgiften för företagsekonomen Madeleine Hilding. Resultaten har redovisats dels separat till beställaren SPN, dels som en avhandling i företags ekonomi med titeln *Arbetsstrivsel och psykisk påfrestning. En studie av arbetsmiljö i samband med omlokalisering av statlig verksamhet* (Företagsekonomiska institutionen, Stockholms universitet, 1985). Undersökningen omfattar samtliga s.k. NOM-garanter och dessutom ett urval (var 4:e person) av de övriga som sökte omplacering hos SPN, totalt 1.031 personer.

Det allätande företagsekonomiämnet har därmed försökt sig på ytterligare en inmutning. Om detta är i och för sig inget ont att säga. Studiet av offentliga organisationer har bara att vinna på att olika discipliner söker tillämpa sina perspektiv och metoder på området. I detta fall är det dock tveksamt om det blivit någon större vinst, vare sig för forskningsområdet eller för ämnet företagsekonomi. Författaren har själv lagt ned ett oerhört arbete, värt all respekt, på sin enkät och dess bearbetning. Trots detta är de resultat som redovisas magra och i många fall måste man starkt ifrågasätta deras hållbarhet. Min uppfattning är att företagsekonomiämnets forskningsmiljö i detta fall visat sig otillräcklig. I avhandlingen tillämpas ingen för företagsekonomin specifik ansats, metod eller teknik. Avhandlingen står inte metodmässigt på den nivå som är gängse inom andra samhällsvetenskapliga ämnen. Utan att vara fackman vågar jag påstå att arbetet inte heller motsvarar nivån inom den beteendevetenskapliga forskning (närmast i arbetspsykologi) som i Sverige specialiserat sig på arbetsmiljöfrågor. Jag skall i det följande först underbygga detta med några exempel och därefter redovisa några egna analyser av avhandlingens datamaterial.

”Den psykiska påfrestningens variation”

Författaren har (s 57) grafiskt framställt en ”modell för den psykiska påfrestningens variation för omlokaliseringshotad individ”. I korthet går modellen ut på att graden av oro blir jämnt *stigande* (med ett undantag) från det ögonblick beslut fattas om myndighetens omlokalisering och fram till en tidpunkt 3 månader före ut-

flyttningen. Till denna modell har knutits fem hypoteser vilka egendomligt nog utsäger att den psykiska påfrestningen vid de olika etapperna "upplevs som oförändrad" (alltså inte stegrad som i den grafiska modellen). Det faktiska resultatet enligt enkätredovisningen är en genomgående *minskning* av oron (s 114 ff). Under den långdragna proceduren med ansökningar, omplaceringsförslag från SPN, anställningsintervjuer etc skulle de berörda personerna således ha blivit allt lugnare och lugnare. Möjligen är det ett gott betyg åt SPN och dess omplaceringsprocedur. Författaren synes dock inte själv vilja ta sitt resultat för gott utan lanserar en annan förklaring. Tiden har hunnit läka alla sår hos de omlokaliseringshotade tjänstemännen. I avhandlingen beskrivs detta som "tidens läkande inverkan vid utdragna förlopp" (s 133).

Tidsfaktorn

Att tidsfaktorn haft sin inverkan på avhandlingens resultat skall inte bestridas. Om enkätsvaren inte kan accepteras utan vidare är det dock främst på källkritiska grunder. Författaren har också själv i inledningen till avhandlingen (s 24) påpekat riskerna för minnesfel och minnesförskjutningar (sk teleskopeffekter). Undersökningspopulationen består nu av personer som sökt omplacering och vilkas fall var avslutade hos SPN i juni 1979. För dem som var anställda i de myndigheter som ingick i etapp I betyder det att 9-10 år kan ha förflutit från riksdagsbeslutet år 1971 till ifyllandet av författarens enkätformulär åren 1980-81. Det säger sig då självt att svaren på detaljfrågor om vilken grad av oro personerna har upplevt i olika skeden av omplaceringsproceduren måste ifrågasättas källkritiskt. Det hade funnits en möjlighet att åtminstone delvis kontrollera tidseffekten med hjälp av en annan enkätfråga: "Hur länge har Du arbetat på Ditt nuvarande arbetsställe?" (svarsalternativen är graderade från "mindre än 3 månader" till "minst 5 år"). Svaren på denna fråga används emellertid inte i avhandlingen och finns inte heller redovisade i den omfattande tabellbilagan.

Kritiken ovan kunde utvidgas till att gälla en stor del av hela avhandlingen, vars syfte är att undersöka "arbetstrivsel respektive psykisk påfrestning efter tvång att byta arbetsplats på grund av omlokalisering av statlig verksamhet" (s 5). Den rimliga tolkningen av denna formulering bör vara att det är *effekterna* av det påtvingade bytet av arbetsplats som skall undersökas. Men hur säkra kan vi vara på att det är effekter av ett påtvingat arbetsbyte som kommer till uttryck i svarspersonernas uppgifter om hur de trivdes 1980-81, hur många sjukdagar de hade vid samma tid osv, när så lång tid kan ha förflutit efter själva arbetsbytet? Till arbetstrivsel och sjukdagar skall vi återkomma nedan. Här ställs endast

frågan om den använda metoden. I själva verket har avhandlingen på grund av problemen med tidsfaktorn i mycket fått karaktären av en allmän arbetsmiljöundersökning. Tabellerna visar framför allt hur ett urval statsanställda i Stockholmsområdet subjektivt karaktäriserade sin arbetsmiljö åren 1980-81. Vad de utsäger om de föregående omplaceringarnas effekter är mycket svårare att veta säkert.

Omplaceringskriterierna

Det ovan sagda kan underbyggas ytterligare. Avhandlingen ger ofullständig upplysning om de kriterier som nämnden för omplaceringsfrågor (NOM) tillämpade vid sin prövning av ansökningarna. I en redogörelse som budgetdepartementet publicerat redovisades följande kriterier: förestående pensionering, makes förvärvsarbete, vård av anhörig samt *hälsoskäl*. Nämnden hade särskild medicinsk expertis till sitt förfogande för att pröva hälsoskäl. (Björn Edsta, *Omlokaliseringens effekter*, 1980). Denna skrift finns med i litteraturförteckningen, men kriteriet "hälsoskäl" och den medicinska prövningen nämns ingenstans i avhandlingen. Ifall syftet med undersökningen varit att klarlägga omlokaliseringens effekter är det en inte oväsentlig underlåtenhet. Om enkäten visar att de tjänstemän som omplacerades varit sjukskrivna oftare eller längre än andra, är det inte oviktigt att veta att de kanske blivit omplacerade just därför att de var sjuka. Eftersom "hälsoskäl" rimligen måste omfatta både fysiska och psykiska sjukdomstillstånd är det inte bara enkätens undersökning av sjukfrånvaron som kan ifrågasättas, utan även uppgifterna om personernas eventuella nedstämdhet, depressioner, sömnsvårigheter och liknande psykiska åkommor.

Resultatredovisningen

Det finns fler möjliga felkällor än de som hittills nämnts. Författarens huvudmetod vid enkätbearbetningen är korstabulering mellan svaren på resp enkätfråga och de fem grupperna i undersökningspopulationen (rågången går mellan dem som hade resp inte hade NOM-garanti). Tabellbilagan består av en omfattande redovisning av frekvenser och deras statistiska samband med de olika grupperna. Det är i och för sig både legitimt och riktigt att författaren redovisar hur de undersökta grupperna skiljer sig åt med avseende på olika variabler. Min metodmässiga invändning är att man inte får stanna där. Man riskerar då att hamna i tankefällan att förutsätta vad som skulle bevisas. Om man finner signifikanta variationer mellan grupperna är frestelsen stor att förutsätta att det som konstituerar grupptillhörigheten också förklarar variationerna. I detta fall skulle således egenkapen att ha fått, eller inte ha fått NOM-garanti vara en

förklaring till variationer i fråga om sjukfrånvaro, arbetsstrivsel osv. Ett mekaniskt korstabulerande får författaren att glömma alla de bakomliggande och mellanliggande faktorer som kan hjälpa till att förklara samband och sammanhang.

Således finns det inte i avhandlingen någon systematisk jämförelse mellan delgruppernas sammansättning: Bakgrundsvariablerna ålder, kön, civilstånd och utbildning redovisas endast delvis i texten och inte alltid delgruppsvis (s 98 f). Detsamma gäller en så viktig variabel som arbetsledande ställning. Lön före och efter arbetsbytet samt arbete heltid/deltid redovisas inte alls, fastän frågor om detta ingår i enkäten.

Andra analysmetoder

Med hjälp av de metoder som nu är mer eller mindre standard i samhällsvetenskaperna skulle analysen utan större besvär ha kunnat drivas flera steg längre. Bertil Gardell har i sin arbetsmiljöundersökning från 1979 använt faktoranalys och multipel regressionsanalys. (*Tjänstemännens arbetsmiljöer. Psykosocial arbetsmiljö och hälsa*. Stockholms universitet, Psykologiska institutionen, Forskargruppen för arbetslivets psykologi. Rapport nr 24, 1979.) En annan teknik, som skall prövas här, är den så kallade trädanalysen (AID-analysen) som ofta använts av statsvetare i bl a väljarundersökningar. Trädanalysen är ett behändigt redskap för att få överblick av sådana omfattande datamaterial som enkätundersökningar i allmänhet är. Sedan man valt en beroende variabel, t ex sjukfrånvaro, delar AID-programmet in undersökningspopulationen i successiva undergrupper ("träd") efter den styrka med vilken olika variabler förklarar variationerna i datamaterialet.

Tack vare ett generöst tillmötesgående från författaren har jag fått tillgång till datamaterialet och kunnat pröva vilket utslag en AID-analys ger, med främst sjukfrånvaro och arbetsstrivsel som beroende variabler. Det bör då påpekas att även själva grupp-tillhörigheten, enligt författarens kodning, ingår i datamaterialet. AID-programmet prövar således eventuella samband med grupp-tillhörigheten på precis samma sätt som det prövar samband med alla övriga variabler. Resultatet bekräftar de misstankar som framfördes ovan. Beträffande *sjukfrånvaro* verkar resultatet vara entydigt. I tre olika körningar med AID-programmet har olika dikotomiseringar prövats, både med "antal frånvarotillfällen" och "antal sjukdagar" som beroende variabler. Inte någon gång uppträder variabeln "grupp" (jfr fig 1). Vi kan alltså vara tämligen säkra på att grupp-tillhörigheten som sådan är irrelevant i detta fall. De prediktorer som regelbundet återkommer i AID-träden är "kön", "stort ansvar i arbetet", "arbetsstrivsel", "civilstånd", "restid till arbetet", "psykisk arbetsmiljö", "typ av arbetsuppgifter" samt "ålder".

Resultatet är knappast sensationellt. Man observerar att tre av prediktorerna är vanliga bakgrundsvariabler: kön, civilstånd och ålder. Beträffande ansvar i arbetet, arbetsstrivsel och typ av arbetsuppgifter ger enkäten tyvärr inget underlag för jämförelser mellan svarspersonernas tidigare och nuvarande anställning. Endast beträffande restid och psykisk arbetsmiljö har svarspersonerna fått göra jämförelser mellan sin tidigare och nuvarande arbetsplats. De som fått längre restid och försämrade psykisk arbetsmiljö har också högre sjukfrånvaro. Men dessa faktorer kan inte relateras till grupp-tillhörighet, innehav av NOM-garanti, innehav av personlig tjänst ordnad av NOM eller dylikt. Utifrån tidigare forskning fanns det heller ingen anledning att vänta något sådant. Sjukfrånvaro hör till stor del samman med mera generella faktorer. I Bertil Gardells arbetsmiljöundersökning, som omfattade 8.500 TCO-medlemmar, redovisas följande förklaringsfaktorer i rangordning: Restid, kön, ålder, påfrestande arbetsställning, samt självbestämmande i arbetet (Gardell 1979, s 17).

Andra forskningsresultat

Det hade också funnits andra sätt att förfinera analysen av sjukfrånvaron. En utväg hade varit att relatera enkätresultaten till vår allmänna kunskap om sjukfrånvaro. Den finns sammanfattad bl a i utredningen HS 90 (SOU 1981:2). Av denna rapport framgår bl a att sjukfrånvaron varierar med många för undersökningen relevanta faktorer och dessutom med bostadsorten. Den årliga sjukfrånvaron är högst i Stockholms län (på 1970-talet drygt 26 sjukdagar per försäkrad) och lägst i Skaraborgs län (17 dagar). Statistiskt sett borde således de som flyttade med sina verk ut i landet bli friskare än de som stannade kvar i storstadens kvalm. Än mera relevant vore en jämförelse med Wahlunds & Nerells redovisning av TCO:s stora arbetsmiljöundersökning från 1976 (*Tjänstemännens arbetsmiljöer. Arbete. Hälsa. Välbefinnande*. Rapport nr 1). Denna rapport behandlar bl a antalet frånvarotillfällen. I Madeleine Hildings hela undersökningspopulation hade 17,8 procent fler än tre frånvarotillfällen under det senaste året. Är det mycket eller litet? Den mest relevanta jämförelsegruppen i Wahlund & Nerells mycket större undersökning är medlemmarna i Statstjänstemannaförbundet. Bland dem (totalt 1.110 personer) var andelen med lika stor frånvaro 21 procent. Med detta mått mätt framstår sjukfrånvaron i Hildings undersökning som nästan anmärkningsvärt låg. Att NOM-garanterna själva hade klart högre sjukfrånvaro än totalgruppen (21-24,2 %) är inte så förvånande med tanke på vad vi nu vet om NOM-gruppens sammansättning (sjukdomskriteriet).

Med detta är det också sagt att författaren undvikit att relatera de egna resultaten till den forskning som redan

finns på området. Det brukar ju annars ingå i våra standardkrav på vetenskapliga undersökningar. Både Gardells och Wahlund & Nerells arbeten finns med i avhandlingens litteraturförteckning men deras resultat skulle också ha kunnat komma till god användning.

Att mäta arbetstrivsel

I mångt och mycket kan detsamma sägas om författarens behandling av begreppet "arbetstrivsel". För att mäta arbetstrivseln hos de i Stockholm kvarblivna används svaret på en enda enkätfråga: "Trivs Du med Ditt arbete?" Nu är ju detta sätt att mäta trivsel mycket omdiskuterat. Huvudskälet är att det ger ytterst trubbiga resultat. Efter många undersökningar alltsedan 1950-talet vet vi att oföränderligt 70–80 procent av respondenterna svarar att de trivs. Frågan tycks ge svar med ungefär samma precision som vår standardfråga i vardagslivet "Hur står det till?" (Jfr Eggert Petersen, *Trivsel på arbetsplatsen*, i samlingsverket *Arbetspsykologi*, København 1984). Det vanliga tillvägagångssättet vid nutida arbetsmiljöundersökningar är därför att föra in omfattande preciseringar i enkät- och intervjuformulär. Redan i den stora TCO-undersökningen på 70-talet kompletterades trivselfrågan med inte mindre än 20 följdfrågor.

Denna för arbetsmiljöforskningen viktiga metoddiskussion förbigås i avhandlingen. Det är därför inte heller förvånande att författaren fått fram sedvanligt hög trivselnivå i sitt material. Sammanlagt 75,5 % svarar att de trivs "oftast" eller "ganska ofta". Tar man med också dem som säger sig trivas "ibland" blir trivseln nästan bedövande: 92,4 %. Det är inte att undra på att författaren sett sig tvungen att dikotomisera trivselvariabeln mot sunda förnufts bud, så att både de som trivs "ganska ofta" och "ibland" räknas till kategorin med "låg arbetstrivsel".

Trädanalys av arbetstrivseln

Även författarens mätning av arbetstrivseln, hur trubbig den än må vara, har prövats i ett antal analyser med AID-programmet. Denna gång visar det sig finnas ett samband med svarspersonernas gruppstillhörighet, även om sambandet inte är särskilt starkt. Variabeln "grupp" framträder i AID-trädets fjärde uppdelning. Så är emellertid fallet endast om man använder avhandlingens extrema dikotomisering av trivselvariabeln (fig 2). När man prövar andra, och enligt min mening rimligare, dikotomiseringar försvinner gruppstillhörigheten helt ur AID-träden (fig 3 och 4).

Författaren har emellertid i denna del haft något större ambitioner. Hon vill också påvisa att det finns samband mellan å ena sidan arbetstrivsel och å andra sidan "fysisk hälsa", "sjukfrånvaro", "psykisk hälsa" samt "vilja att

byta arbete". Det bör då först påpekas att "fysisk hälsa" och "sjukfrånvaro" (i avhandlingen: "frånvaro") mäts med likartade men ändå ganska olika mått. "Fysisk hälsa" är detsamma som "antal sjukfrånvarotillfällen". "Frånvaro" är detsamma som "antal sjukdagar". Båda måtten avser de senaste 12 månaderna före undersökningstillfället. Den främsta skillnaden mellan måtten är, enligt befintlig forskning, korrelationen till ålder. Äldre människor har fler sjukdagar, men färre sjukfrånvarotillfällen. För yngre människor är förhållandet omvänt. "Psykisk hälsa" mäts med en kombination av frågor om oro, rastlöshet, nedstämdhet och sömnsvårigheter (en enkätfråga om bruk av lugnande piller används inte).

Författaren säger i sammanfattningen (s 132) att hon funnit "starkt stöd" för dessa samband och dessutom ett "mycket starkt stöd" för det inte osannolika sambandet mellan vantrivsel i arbetet och vilja att byta arbete.

Vilket resultat ger då AID-analysen, som till skillnad från författarens korstabulering undersöker hela enkätmaterialet? Här måste påpekas att det till följd av problem med grundmaterialets kodning, och av resurs-skal, inte har varit möjligt att få med frågorna om psykisk hälsa. Någon prövning av detta eventuella samband kan alltså inte ske här.

Trivsel och sjukfrånvaro/fysisk hälsa

Det AID-träd som framträder, med nu nämnda inskränkningar och med avhandlingens egen dikotomisering (fig 2) ger ytterst begränsat stöd för författarens hypoteser. De faktorer som enligt trädanalysen har starkast samband med graden av arbetstrivsel är om svars-personerna anser att de har vunnit eller förlorat på bytet av arbetsplats och om arbetet upplevs som psykiskt påfrestande. Granskar man slutgruppen med den lägsta arbetstrivseln (nr 27) finner man, efter de två nyss nämnda prediktorerna, "antal sjukdagar". Sambandet här är emellertid inte det som författaren antagit utan det motsatta, nämligen att gruppmedlemmarna inte varit frånvarande någon enda dag eller mindre än en vecka. Det finns dock samtidigt en stor slutgrupp om 150 personer, med nästan lika låg trivsel och med en sjukfrånvaro om 1–2 veckor eller mera (nr 9).

Anmärkningsvärt är också att sambandet mellan arbetstrivsel och "fysisk hälsa" inte bestyrks av trädanalysen. "Fysisk hälsa" (= antal frånvarotillfällen de senaste 12 månaderna) framträder inte i något av de AID-träd som producerats, vare sig med författarens dikotomisering eller med andra. Att trivseln har ett visst, men icke entydigt, samband med sjukfrånvaron framgick ovan. Möjligen kan åldersfaktorns inverkan på de olika typerna av sjukfrånvaro förklara skillnaden. Under alla omständigheter skulle man ha önskat en diskussion om skillnaderna mellan de olika slagen av (och måtten på) sjukfrånvaro i avhandlingen.

Önskan att byta arbete

Med sitt antagande att det finns ett samband mellan vantrivsel och funderingar på att byta arbete tycker man att författaren borde befinna sig på säker mark. Trädanalysen nyanserar och komplicerar emellertid även detta samband, vilket som vi minns fick "mycket starkt stöd" vid författarens korstabulering. Vid tre prov av fyra visar det sig att sambandet inte uppträder eller spelar en sekundär roll. I det AID-träd där avhandlingens dikotomisering använts (fig 2) finns tankarna på att byta yrke eller arbete i den sista uppdelningen, bland de 46 personer som känner högre grad av arbetstrivsel. I den AID-analys där funderingar på att byta arbete är en stark prediktor (fig 3) finner man samma komplikation: Den är en stark prediktor inom den stora grupp om 530 personer (av totalt 854) som fått *lika bra* eller (*mycket*) *bättre* arbetsuppgifter på den nya myndigheten. Utifrån hypotesformuleringen borde önskan att byta arbete rimligen vara mest påfallande bland dem som trivs sämst på grund av att de fått sämre eller mycket sämre arbetsuppgifter. Så är det alltså inte. Kan det möjligen vara så att ett i stort sett lyckosamt första arbetsplatsbyte skapar intresse för ytterligare ett byte? Här hade författaren haft möjlighet att avvinna ett intressant resultat ur sitt material.

Arbetstrivseln i övrig forskning

Även beträffande arbetstrivseln hade författaren kunnat relatera sina data till bl a Bertil Gardells forskningsresultat. Gardell har (a a s 10) en tabell över "otillfredsställelse i arbetet". Det är en samlingsvariabel i vilken bl a otrivsel i arbetet ingår. Den utan jämförelse viktigaste förklaringsfaktorn hos Gardell är "självbestämmande i arbetet". I ett par av våra AID-träd, där en rimligare dikotomisering av "trivsel" använts än den som finns i avhandlingen, framträder också självbestämmande i arbetet, men först i trädens tredje uppdelningar (fig 2, 3). Författaren hade här haft ett intressant problem, som förtjänat en specialanalys. Skillnaderna mellan de båda undersökningarna (med ofta identiska frågor) är så stora att de borde förklaras.

De redovisade AID-analyserna ger också anledning till en reflexion över faktorer som inte tycks ha någon inverkan på arbetstrivseln. Mest överraskande, åtminstone för en novis i arbetspsykologi, är att lönen inte tycks spela någon roll. (Det är också ett av Gardells mera slående resultat.) Inte heller arbetsledande ställning, som ju i det dagliga livet brukar betraktas som en stressfaktor, tycks påverka arbetstrivseln negativt.

Avhandlingens resultat

Vad säger då avhandlingen, sådan den föreligger, om

dem som valde att stanna kvar i Stockholm vid verksutflyttningen? Ingenting tyder på att något dramatiskt eller anmärkningsvärt inträffade. Det skyddsnet som statsmakterna spände upp via SPN tycks ha fungerat. Den fysiska och psykiska hälsan hos dem som stannade kvar i huvudstaden avviker inte, vad man kan se, från jämförbara grupper. Den naturliga oro som skapades av ovissheten och omplaceringen minskade under processens gång, tvärt emot författarens förväntningar. "Fysisk", "psykisk" och "social" arbetsmiljö framstår som i stort sett oförändrade jämfört med de tidigare arbetsplatserna. Vid en sammanvägning av miljöfaktorerna som svarspersonerna fått göra överväger t o m förbättringarna något (s 103 ff).

Fanns det egentligen någon anledning att förmoda något annat? Spontant gör man reflexionen att de undersökta personerna ju trots allt nådde sitt huvudmål, nämligen att inte behöva flytta med myndigheten från Stockholm. Eventuella nackdelar med den nya arbetsplatsen borde ju vid en sammanvägning framstå som sekundära. Kanhända är de statliga verken i Stockholm varandra skäligen lika som arbetsplatser? Verkskarusellen medförde ju också att många myndigheter i huvudstaden flyttade till nya, och rimligen bättre lokaler.

En väsentlig fråga är om det vid avhandlingens planering fanns någon anledning att räkna med några anmärkningsvärda effekter av "tvånget att byta arbetsplats". Forskningsläget 1979 var att ett antal mycket stora arbetsmiljöundersökningar genomförts av de fackliga huvudorganisationerna. (Några av undersökningarna är tyvärr fortfarande ofullständigt redovisade.) På TCO-materialet hade emellertid Gardell utfört en specialstudie om "inverkan av tekniska och organisatoriska förändringar, omlokalisering m m" (Gardell 1979, s 33 ff). I TCO-undersökningens stora population fanns 2.300 personer som fått sin arbetssituation väsentligt förändrad av sådana orsaker. Denna grupp jämfördes med totalgruppen med avseende på arbetsupplevelse, sjukfrånvaro och medicinska besvär. Gardells preliminära redovisning citeras här:

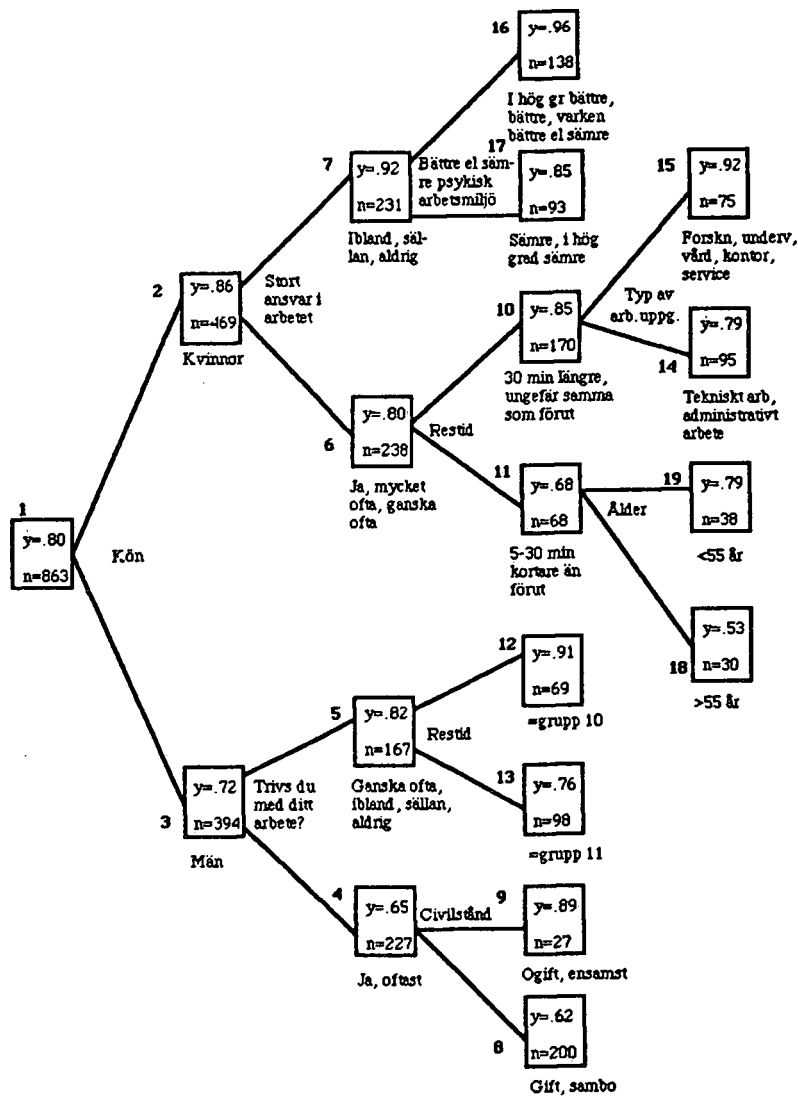
På alla effektvariabler föreligger en svag men genomgående höjning av andelen som rapporterar besvär. Förändringsgruppen rapporterar sålunda något mer otrivsel, trötthet, nervösa besvär och har i något större utsträckning mer somatiska besvär och mer sjukfrånvaro. Skillnaderna är genomgående små och torde inte för någon enskild variabel vara statistiskt signifikanta. (Formell signifikansprövning har ej ännu hunnit utföras.)

På knappast någon punkt har undersökningen av de i statlig regi omplacerade kunnat tillägga eller förändra något i Gardells resultat från 1979. Trots detta är det

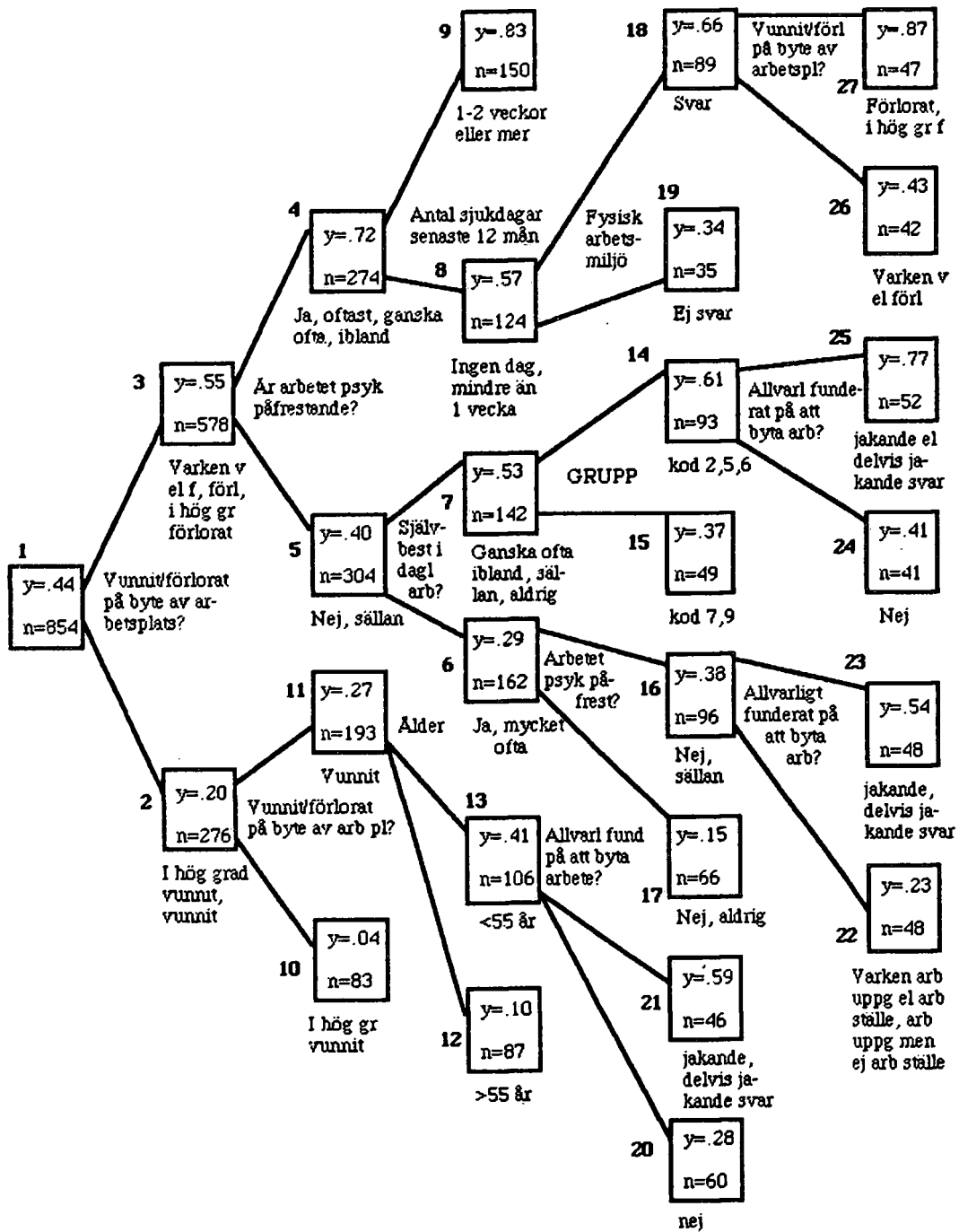
naturligtvis utmärkt att även denna del av utlokaliseringsexperimentet nu har fått sin belysning. Detta, och den arbetsinsats som dokumenterats, hör till avhandlingens förtjänster. De brister som jag sökt påvisa vore det orätt att lägga en enskild doktorand ensam till last. Företagsekonomins frejdiga expansion i alla riktningar har sitt tydliga pris: Ju mer man tänjer sig ut mot andra discipliner desto svårare blir det att upprätthålla kompe-

tens på alla nya områden. En doktorand måste emellertid även i denna situation kunna få bistånd i den omgivande forskningsmiljön så att rimlig hänsyn tas till befintlig forskning och så att vid universiteten tillgänglig metodkunskap kommer till användning.

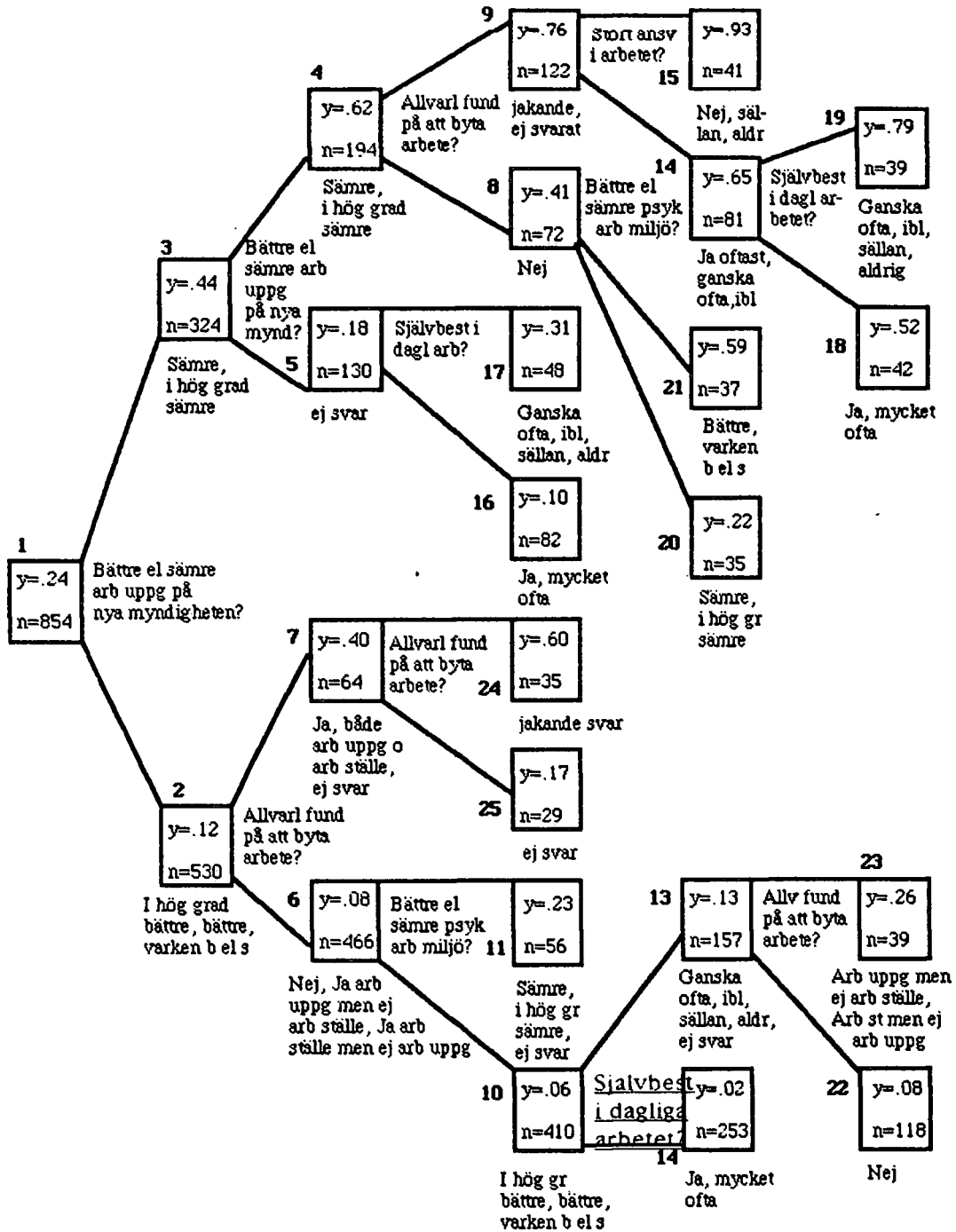
Reidar Larsson

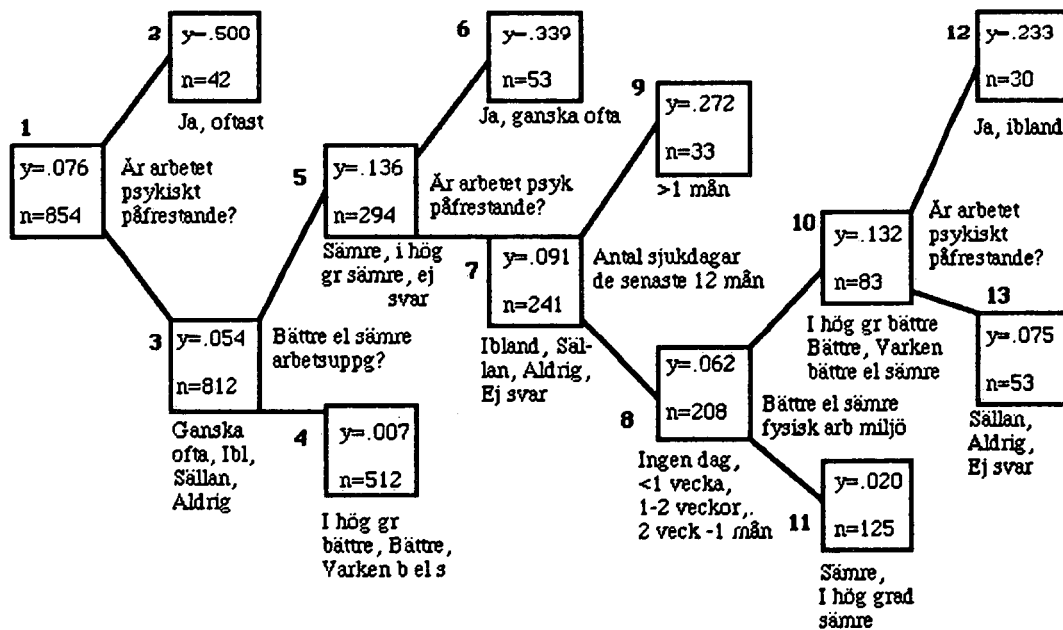
Figur 1. Sjukfrånvaro. V 29.00: "Hur många dagar sammanlagt har Du varit hemma från arbetet pga egen sjukdom under de senaste 12 månaderna?" Kodning: ingen dag =0; Mindre än 1 vecka, 1-2 veckor, 2 veckor - 1 månad; Mer än 1 månad =1; y= andel med sjukfrånvaro (medelvärden). Förklarad variation 10.6%.

Figur 2. *Arbetstrivsel*. V 34.00: "Trivs Du med Ditt arbete?" Kodning: Ja, oftast = 0 ("hög arbetstrivsel"); Ja, ganska ofta, Ja, ibland, Nej, sällan, Nej aldrig = 1 ("låg arbetstrivsel"). y = andel med "låg arbetstrivsel" (medelvärdet). Förklarad variation 34.4 %.

Figur 3. *Arbetsstrivsel*. V 34.00: "Trivs Du med Ditt arbete?" Kodning: Ja, oftast, Ja, ganska ofta =0; ("hög arbetsstrivsel"); Ja, ibland, Nej, sällan, Nej, aldrig =1 ("låg arbetsstrivsel"). y= andel med låg arbetsstrivsel (medelvärden). Förklarad variation 38.5 %.

Figur 4. *Arbetsstrivsel*. V 34.00. "Trivs Du med Ditt arbete?" Kodning: Ja, oftast, Ja, ganska ofta, Ja, ibland =0; Sällan, Aldrig =1. Förklarad variation: 26.8 %.

JAN KUUSE: *Strukturomvandlingen och arbetsmarknadens organisering, SAF och dess motparter i en förändrad omvärld*. Stockholm 1986: SAF:s förlag

Föreliggande arbete ingår tillsammans med tre andra i en större forskningssatsning av Svenska Arbetsgivarförbundet under rubriken "SAF i samhällsutvecklingen". Syftet framgår av titeln, nämligen att studera den egna organisationens utveckling och betydelse för den svenska samhällsutvecklingen. I förordet framhålls som motiv för organisationens satsning på samhällsvetenskaplig forskning bristen på arbeten om arbetsgivarvårdans roll i studiet av det som på engelska brukar benämnas "industrial relations". Särskilt markerad är denna brist om man jämför med det ymniga flödet av studier av de svenska lönarbetarnas organisering. Som en orsak till denna skevhet pekas i förordet på forskarnas intresseinriktning men också, och framförallt, på skillnader vad gäller tillgången på källmaterial. Särskilt SAF:s arkiv har varit i det närmaste hermetiskt slutet och mycket få forskare har lyckats få tillgång dit. En av förutsättningarna för SAF:s föreliggande satsning på forskning om

den egna organisationen är att man lättat på denna restriktion. Enligt uppgift har författaren haft fri tillgång till SAF:s arkiv, och den referensgrupp från arbetsgivarförbundet, som i projektet getts inflytande på vad som skulle få användas, har inte i något fall ansett sig behöva ingripa. När starka intresseorganisationer tar initiativet till forskning om sin egen roll finns det givetvis anledning att frukta ensidighet i såväl problemval som genomförande. Läsaren försäkras emellertid i förordet att projektet vilar på respekt för den vetenskapliga integriteten. Det sägs att de fyra "av organisationen oberoende akademiska" forskarna har haft att "utifrån självständigt formulerade problemställningar ge sitt bidrag till teckningen av SAF:s utveckling i ett föränderligt samhälle" (s 10).

Syftet med Kuuses bok är att studera främst SAF:s men också motparternas förhållningssätt till den svenska ekonomins strukturomvandling. Frågan är formulerad som "vad har man inom den egna organisationen trots sig känna till om förloppet i strukturomvandlingen, vad har man försökt göra och vad har man gjort?" (s 15). Den svenska ekonomins strukturomvandling har, sett i ett internationellt perspektiv, varit dramatisk och detta har

skett i ett samhälle med exceptionellt starka och välorganiserade klassintressen. I aktuell teoretisk diskussion framstår detta som besynnerligt, ja rent av märkvärdigt. Skälet till detta är att starka organiserade intressen kan förväntas försvara en rådande ordning inom ekonomin och bekämpa förändring. Så har emellertid uppenbarligen inte varit fallet i Sverige och detta är något som har förvånat, och uppenbart fortsätter att förvåna, omvärlden. Att få grepp om en av de centrala aktörernas strategi och taktik i denna process är givetvis utomordentligt centralt. Jag betraktar således SAF:s och Kuuses uppslag till studien som verkligen gott. Däremot är jag inte lika entusiastisk inför det sätt på vilket han löst eller angripit sin problematik.

Det måste anses som anmärkningsvärt att Kuuses inte alls refererar till den teoretiska utveckling och diskussion som ställt och försökt besvara ovanstående problem. Mancur Olsons vid det här laget mycket omtalade bok *The Rise and Decline of Nations*, och hela den forskning och debatt som den gett upphov till finns överhuvudtaget inte med i boken!¹ Då den dessutom, genom ett SAF närstående förlag, finns utgiven även på svenska så det är ägnat att förvåna att Kuuses inte har funnit det mödan värt att knyta an eller ens referera till den. Detta ateoretiska och inskränkt provinsiella drag är tyvärr symptomatiskt för Kuuses hela framställning. Det enda större teoretiskt ekonomiska arbete som redovisas i litteraturlistan är J M Keynes inte helt okända *The General Theory of Employment, Interest and Money* från 1936. Även om jag, till skillnad från författaren, inte är ekonom av facket är jag förvissad om att den ekonomiska teoriutvecklingen inom detta område där Kuuse valt att förlägga sin studie inte avslutades i och med Keynes arbete från 1930-talet.

Boken inleds med ett översiktligt kapitel om det svenska samhällets omvandling under 1900-talet. Därefter följer kapitel om strukturomvandlingen i industri och jordbruk, framväxten av tjänstesamhället och arbetsmarknadens organisering. Meningen är att detta skall tjäna som en bakgrundsbeskrivning till problemställningen. Framställningen bygger så gott som helt på existerande litteratur och på lättillgänglig SCB-statistik, inte på någon egen forskning. För såväl forskare som aktiva praktiker bjuds här knappast något nytt, utan i huvudsak upprepas välkända beskrivningar över det svenska samhället och den svenska ekonomins förändring under 1900-talet. Att som författaren ett flertal gånger upprepa att jordbruket inte längre dominerar den svenska ekonomin är inte ägnat att få någon att ompröva förståelsen för svensk ekonomisk utveckling. Problemet med denna disposition av framställningen är emellertid att det dröjer nästan 180 sidor innan författaren hinner fram till det avsnitt som berör frågeställningen. Om Kuuse hade velat

ge en originell eller nytolkande version av svensk ekonomisk historia under 1900-talet för att underbygga en teori eller särskild tolkning av SAF:s val av strategi och taktik inför strukturomvandlingens problematik, då hade dispositionen varit förståelig. Men så är inte fallet, utan läsaren serveras en beskrivning av svensk 1900-talsutveckling som inte alls, som författaren hävdar, är översiktlig, utan som istället är ytlig, tendensiös, oinformerad och delvis missvisande.

Kuuses beskrivning av 1900-talets ekonomisk-politiska utveckling lämnar som sagt mycket i övrigt att önska. Utan möjlighet till någon fullständighet skall några punkter behandlas. Bakgrunden till socialdemokraternas nya och ekonomiskt expansiva krispolitik från 1930 beskrivs som sprungen ur J M Keynes teorier, sedermera utvecklade av den sk Stockholmskolan. Det är emellertid en mycket omstridd tolkning som orsakat en livlig debatt, inte minst inom Kuuses eget ekonom-historiska skrå. Nils Unga gav i en väldokumenterad avhandling 1976 en helt annan bild av orsakerna till SAP:s omsvängning i den ekonomiska politiken, nämligen AK-politikens förödande konsekvenser för LO:s möjligheter att reproducera sin organisatoriska styrka.² Otto Steiger hade tidigare bidragit med en annan tolkning, nämligen att man knöt an till socialdemokratisk politik från 1910-talet och att tankegångarna var betydligt äldre än Keynes teorier.³ Detta finns inte nämnt i Kuuses bok, inte heller Wigforss egna kritiska kommentarer till Landgrens tes. Vidare påstår förf att efter 1933 framträder bönderna som en självständig maktfaktor i svensk politik. Det är till att helt ha missat att det som utmärker de skandinaviska länderna är just den självständiga politiska representationen för bönderna, något som är betydligt äldre än vad Kuuse gör gällande. Vidare framhåller Kuuse att det fanns ett starkt motstånd mot den expansiva krispolitiken från näringslivet. Som visats av Göran Therborn är detta emellertid fel. Motståndet gällde inte den stora satsningen på offentliga arbeten, utan att den statliga AK-politikens lönesättning inte längre skulle kunna utgöra ett medel i arbetsgivarnas och de borgerliga partiernas antifackliga lönedepressionsstrategi.⁴ Inte heller detta arbete har tyvärr Kuuse funnit det mödan värt att ta ställning till. Vad gäller arbetsgivarnas strategi i förhållande till den socialdemokratiska regeringsinnehavet från 1932 redogör Kuuse för den splittring vad gäller valet av strategi som uppstod mellan den sk direktörsklubben och SAF:s ledning. Men vad denna splittring grundade sig på, vilka motiv och överväganden som låg bakom, dvs några svar på studiens frågeställning, omnämns inte. Här hade man hoppats att den unika tillgången till arkivmaterial skulle kunnat vara till nytta.

Kuuse diskuterar vidare orsakerna till den höga fack-

liga organisationsgraden i Sverige jämfört med andra länder. Även här negligeras aktuell och höggradigt relevant forskning, främst Anders Kjellbergs standardverk från 1983 men även Walter Korpis och Klas Åmarks arbeten.⁵ Likadant förhåller det sig när Kuuse diskuterar de ekonomiskt-politiska effekterna av krigshushållningen under andra världskriget. Vare sig Gunnar Heckschers eller Lennart Fribergs arbeten omnämns härvidlag.⁶ Det ägnat att förvåna att dessa arbeten är okända på docentnivån inom den ekonomiska historien. Eftersom författaren i slutet av boken gör en poäng av existensen utav korporativa strukturer i Sverige hade insikter från dessa arbeten kunnat berika och nyansera hans framställning. Vidare är tolkningen av den solidariska lönepolitiken märklig. Motivet för LO att driva denna linje sägs vara att man ville skapa rättvisare löner. Här nämns ingenting om den solidariska lönepolitikens funktion för att hålla ihop LO som en organisation, och även här finns anmärkningsvärda luckor i litteraturgenomgången.⁷ Författaren visar dessutom på en märkvärdig brist på kännedom om svensk ekonomi när han hävdar att ett kompensationsstänkande mellan olika löntagargrupper uppkom först i slutet av 1960-talet i Sverige. Alldeles tvärtom var detta något som utgjorde ett stort problem inom LO redan på 50-talet och som låg till grund för hela teorin bakom den solidariska lönepolitiken och den kanske inte alldeles obekanta Rehn-Meidnerska modellen.⁸

Som en ren blackout måste man beteckna påståendet att den harmoniska och enhetliga utvecklingen på den svenska arbetsmarknaden kan tillskrivas det faktum att samtliga tunga huvudorganisationer, utom LO, från början deklarerat sig som partipolitiskt neutrala. Dels strider detta mot vad tidigare forskning om arbetsgivarna kommit fram till,⁹ dels motstrider hela den internationella utvecklingen en sådan beskrivning.¹⁰ Att någon agerar partipolitiskt neutralt må ha ett förklaringsvärde men knappast att någon ensidigt *deklarerar* en sådan ståndpunkt. Författaren motsäger dessutom sig själv när han redan på den följande sidan (58) hävdar att "det nära samarbetet mellan arbetarrörelsens politiska och fackliga grenar medverkade till att dessa ofta sökte pragmatiska lösningar, som kunde förenas med breda löntagarintressen". Inget av dessa påståenden beläggs och rimligtvis kan bara ett av dem vara korrekt. Ett liknande motsägelsefullt resonemang för förf när han (s 84) påstår att de institutionella arrangemangen i Sverige, främst framväxten av en stor offentlig sektor, haft en stabiliserande inverkan på efterkrigstidens ekonomi, medan han längre fram i boken hävdar att de är just dessa institutionella arrangemang som haft en destabiliserande inverkan från slutet av 1960-talet.

Överhuvudtaget saknar man belägg för de teser och

påståenden som framförs. Efter varje längre kapiteldel följer en not där en mängd litteratur räknas upp. Många av författarna till de arbeten som vid flera tillfällen räknas upp i en och samma not, har gjort vitt skilda tolkningar av den process som Kuuse beskriver. Genom denna märkliga referensteknik går det inte att särskilja vad som är författarens egna värderingar och påståenden, vad som är (vilka) andra författares eller vad Kuuse anser då olika författare gjort olika tolkningar av en och samma historiska process. Kuuses referensteknik gör vidare en källkritisk granskning av hans framställning och hans teser omöjlig. I en bok på 240 sidor med en ymighet av påståenden och tolkningar finns 59 sådana kollektiva referenser. Samma sak gäller för referenser till de intervjuer som förf har gjort. Vem som står för belägg för vad går inte att utröna. Inte minst för intervjupersonerna måste detta sätt att belägga resonemang vara otillfredsställande. Akribin är således inte otillräcklig, den är obefintlig.

Vid något enstaka tillfälle i den 180 sidor långa "getting ready to begin"-delen omnämner författaren något som förefaller nytt. Exempelvis sägs att det inom LO och SAF fanns ett starkt missnöje med uppgörelserna under krigsåren på 1940-talet. Men detta beläggs inte och man undrar: vem, var, när? Ett annat exempel är att det på flera ställen påstås att Gustav Söderlund styrde SAF med järnhand under sin period som ordförande. Man undrar: mot vem och vilka intressen inom arbetsgivarnas led riktade sig denna järnhand? Vilka grupperingar fick stryka på foten för Söderlunds hårda nypor och på vilket sätt använde han dem? Hur var det överhuvudtaget möjligt för en enskild person att dominera en organisation som SAF? Här har inte förf, om man skall följa hans egna summariska fotnotter, haft någon användning av sin "fria och obegränsade" tillgång till SAF:s arkiv? Eller är arkivet så utrensat att här inte finns några intressanta dokument att referera till? Eller finns det väsentligt material i SAF:s arkiv som förf, av någon anledning, inte uppmärksammat? Likadant förhåller det sig när förf diskuterar inställningen till centrala eller förbundsvisa förhandlingar inom SAF (s 219). Att här rått oenighet inom organisationen är knappast något nytt för den politiskt normalintresserade och längre än så når tyvärr inte framställningen. Det hade emellertid kunnat bli intressant om förf kunnat utnyttja sin tillgång till arkivmaterial och till intervjupersoner för att reda ut varför olika delar inom SAF kommit på kollisionkurs med varandra i denna avgörande fråga.

Förutom vad som sagts ovan skäms framställningen av en irriterande brist på saklighet och objektivitet. Förf gör en stor poäng av att SAF efterhand organisatoriskt blivit svagare än sina motparter. Argumenten är att SAF organiserar färre lönearbetare än framförallt LO, att arbets-

givarfronten genom uppkomsten av en stor offentlig sektor splittrats och att denna splittring ökat genom att de statliga företagen dragit sig ur SAF. Till det första måste sägas att SAF organiserar kapital, inte lönearbetare och att det måste vara denna resurs som är viktigast när det gäller att mäta organisationens styrka.¹¹ Hur SAF på denna punkt stått rustat i ett internationellt komparativt perspektiv har tyvärr inte intresserat författaren. Vidare gör författaren en stor poäng av att SAF:s ökade heterogenitet försvagat organisationen. Men hur den ökande heterogeniteten skall vägas mot det ökade antalet medlemsföretag vad gäller organisationens slagstyrka kommenteras inte. Likaså nämner författaren att bildandet av den statliga arbetsgivarorganisationen SFO och utvandringen av statliga och semi-statliga företag ur SAF utgjort en försvagning. Men rimligtvis måste detta ha utgjort en styrka om man ser till möjligheten att uppnå ideologisk enighet inom organisationen.

Även beskrivningen av SAF:s direkta politisering från början av 1970-talet framstår som tendensiös. Denna beskrivs som en rent defensiv åtgärd av en trängd organisation, utan att det redogörs för vilka alternativ som antingen diskuterades eller som fanns tillgängliga utan att de, av olika skäl, övervägdes av organisationen. Vidare läggs skulden till att samarbetsklimatet på svensk arbetsmarknad försämrats uteslutande på andra aktörer än SAF, främst socialdemokratin. Jag ställer mig också tveksam till påståendet att SAF seglat i ideologisk motvind under hela den period som Kuuse behandlar. Vidare skrivs, som man kan förvänta sig, marknadens lov som allokeringmekanism genom hela framställningen medan politiska ingrepp endast ses som störmoment. Detta att ställa en *idealt* fungerande modell mot en annan modells *faktiska* funktionssätt är något som skämmar många ekonomiska framställningar. I ett korrekt arbete jämför man antingen förutsättningar för och tänkbara konsekvenser av *idealmodeller*, eller av *faktiskt* fungerande system. Antingen jämförs dröm med dröm eller verklighet med verklighet. Här kunde förf tagit lärdom av den norska maktutredningens resonemang och arbeten vilka rimligtvis inte borde ha kunnat undgå någon aktiv samhällsvetare.¹² En annan sådan brist på objektivitet är då förf hävdar att fram till 1960 gällde att tjänstemän hade förmånligare ställning i arbetslivet än arbetare. Detta strider mot vad aktuell forskning har att säga om faktiska bestämmelser, tex vad gäller sjukersättning och semesterförmåner.¹³ Likaså märkligt är påståendet att "inom socialdemokratin har man numera i hög grad kommit att sätta sin tillit till centralt fattade beslut". Här missar förf hela den decentralistiska förvaltningspolitiska satsning som drivits från civildepartementet sedan 1982.¹⁴ Överhuvudtaget är avsnittet om centralistiska tendenser i det svenska samhället källkri-

tiskt undermåligt. Inget av de verk som förf uppger som referens belägger hans teser om Sverige som ett centralistiskt samhälle än andra jämförbara länder. Den historiska beskrivningen av den svenska statsförvaltningens framväxt är dessutom dubiös.¹⁵ Vad gäller fackföreningsrörelsen så visar aktuell forskning på att den i Sverige både är mer centraliserad, och mer decentraliserad än i jämförbara länder, det senare med tanke på den svenska fackföreningsrörelsens organiseringen i företagsklubbar.¹⁶ Författaren visar här ett osäkert metodologiskt handlag när han dels menar att centraliserings-tendenserna finns automatiskt inbyggda i alla moderna samhällen, samtidigt som vissa (tex Sverige) drabbas mer av dessa än andra. Vilka faktorer som förklarar denna svenska särutveckling får vi tyvärr inte reda på.

Som både oinformerad och tendensiös måste författarens beskrivning av svensk 1970-tals politik beskrivas. Lyss t ex till följande:

Främst från icke-socialistiskt håll har man i synnerhet från 1970-talet varit kritisk mot ekonomins växande politisering, den offentliga sektorns snabba expansion, de många regleringarna och ökad centralism. I motsats till de socialistiska partierna för man med vissa nyansskillnader och gemensamt med företrädare för näringslivet fram krav på ökad decentralisering och pluralism samt större utrymme för marknadsekonomin. Man anser att systemen i Sverige blivit för tunga, och samhället liknas vid en betongklump, där det blivit allt svårare att göra nödvändiga och önskvärda systemförändringar. En bekräftelse på att det blivit svårt att genomföra systemförändringar i Sverige utgör den borgerliga regeringsperioden 1976–1982 då man, bortsett från vissa undantag, fortsatte att föra eller ansåg sig tvingad att föra en huvudsakligen socialdemokratiskt betonad politik. (s 185)

Som vanligt lägger författaren inte fram några belägg för detta remarkabla påstående. Resonemanget kan ifrågasättas på flera punkter. För det första är det analytiskt cirkulärt, dvs det som skall bevisas förutsätts. För det andra kom knappast den borgerliga regeringen 1976 till på det program som Kuuse här beskriver. Snarare kan man, åtminstone vad gäller mittenpartierna, till på ett program som i långa stycken gick ut på att driva en mer socialdemokratisk politik än vad SAP själv ansåg möjligt. Vad jag erfarit sade man sig t ex ha större social-, arbetsmarknads-, närings-, regional- och arbetsmiljöpolitiska ambitioner än socialdemokratin. Dessutom är det, dels med tanke på de borgerliga regeringarnas insatser vad gäller näringspolitiken (den sk Åstingpolitiken), dels vad gäller de upprepade devalveringarna, väl magstarkt att påstå att man ifrån borgerligt håll ifrågasatt ekonomins politisering. Till yttermera visso måste nämnas att de studier som gjorts vad gäller regeringars tendens att vilja manipulera ekonomin för att nå omedel-

bara väljarsympatier vid valår, endast uppvisar ett sådant fall för Sveriges del, nämligen folkpartiregeringen 1979.¹⁷ Vidare sägs inte vad det var som hindrade de borgerliga regeringarna att driva den politik som Kuuse menar, eller antar, att de borde bedrivit. Här presenteras vi mystifikationerna istället för analys, obestyrkta påståenden istället för belagda fakta, önsketänkande istället för saklighet.

I slutet av boken tar författaren upp utvecklingen av korporativa drag i det svenska samhället. Liksom i övrigt har han vare sig beaktat tidigare svensk forskning eller den mycket stora och livaktiga internationella forskningen och teoriutvecklingen inom detta område.¹⁸ Liksom tidigare slås här fast teser som inte har något stöd vare sig i det material som förf redovisar eller i referenserna. En sådan är tesen att organisationernas makt efter 1970 ökat betydligt på bekostnad av den parlamentariska makten. En annan tes är att detta kan förklaras med uppkomsten av blockpolitiken. Ytterligare en sådan dubiös tes är att existensen av starka intresseorganisationer medför trögrörlighet och "tydliga tendenser till eftersläpning" (till vadå?) i samhällsekonomin. Mitt intryck är att det just genom ett samarbete mellan staten och starka intresseorganisationer i Sverige varit möjligt att relativt smärtfritt omstrukturera en rad industribranscher på ett snabbare och mera effektivt sätt än i jämförbara länder. Författaren visar också på en märkvärdig okunskap om svensk politisk historia när han hävdar att det sedan 1970-talet höjts starka röster för en samlingsregering för att råda bot på blockpolitikens dilemma. Den starkaste, eller åtminstone mest högljudda, kampanj för en samlingsregering i Sverige under den period Kuuse behandlar drevs tjugo år tidigare av den kanske inte helt obekante H Tingsten.

Vidare driver författaren tesen att de offentligt anställda, i egenskap av både väljare och arbetstagare, "ständigt kunnat pressa de politiska makthavarna till en expansion av den offentliga sektorn", bl a genom en överrepresentation i politiska församlingar. Inte heller här (sic) refererar författaren till något arbete till stöd för dessa teser och inte heller här (sic sic) knyter han an till en existerande och omfattande teoretisk såväl som empirisk forskningsgenre.¹⁹ Denna visar allmänt att den första tesen (byråkratins egenintresse) inte håller som förklaring till den offentliga sektorns expansion. För den andra tesen kan sägas att under hela den tid då merparten av expansionen av den offentliga sektorn skedde i Sverige, dvs fram till mitten av 1960-talet, höll sig representationen av offentligt anställda i riksdagen på ungefär samma nivå (20–25 %). Det är först nu, när de offentligt anställdas parlamentariska representation aldrig varit större, som vi för första gången under 1900-talet ser en minskning av den offentliga sektorn. Det är inte bra när

man i arbeten med seriösa vetenskapliga anspråk ägnar sig åt att sprida populära fördomar.

I slutet av boken ägnar sig författaren åt en lös spekulation om den svenska ekonomins framtidsmöjligheter. Det är en dyster bild som målas upp av arbetslöshetsfällor och kapitalflykt, sjunkande industriell verksamhet och bristande internationell konkurrenskraft. Eftersom prediktionerna vare sig är analytiskt eller teoretiskt underbyggda går det inte att bedöma deras värde. Det är möjligt att författaren här har drabbats av långa produktionsstider mellan manus och färdig bok, men mitt bestämda intryck (som ekonomiskt normalintresserad) är att utvecklingen redan gjort författarens förutsägelser obsoleta. Skall man lita till välansedda internationellt verksamma ekonomiska institut så finns det för närvarande mycket liten grund för Kuuses pessimism om den svenska ekonomin.

Bristen på teoretiska ambitioner och förankring i framställningen får konsekvenser för förklaringsansatsernas kvalitet och analysens logiska konsistens. Här blandas friskt mellan historiska, ekonomiskt-strukturella, politiskt institutionella, internationella och rent personliga kategorier. Jag har inget att invända mot att man arbetar med förklaringsansatser på olika nivåer, men när sambandet mellan dessa nivåer inte klargörs får det hela en ad-hoc betonad, oprofessionell och slumpartad common-sense-karaktär. Författaren rör sig vidare med etablerade ekonom-historiska begrepp på ett minst sagt originellt sätt. Således påstås att det i Sverige under efterkrigstiden skett en politisering av *produktivkrafterna!* Det vore intressant att få veta hur detta skulle se ut. Blir robotarna högervidna eller är det datorerna som är politiskt verksamma? Kuuse behärskar tydligen inte ens elementär terminologi inom sitt eget ämnesområde. Introducerar man nya begrepp eller, som i det här fallet, använder etablerade begrepp i en helt ny innebörd, är det brukligt att detta motiveras särskilt. Den mest avgörande, av många, brister är emellertid att författaren aldrig besvarar sin frågeställning. Vi får aldrig reda på "vad . . . man inom den egna organisationen trott sig känna till om förloppet i strukturomvandlingen, vad . . . man försökt göra och vad . . . man gjort?" Därmed är det svårt att se någon mening med att denna bok lämnat tryckpressarna.

Framställningen lider av en mängd upprepningar och av ett oskönt, ofta gymnasialt, språk. Vidare skäms boken av en enerverande trivialism. Vi får t ex veta att "på grund av den tekniska utvecklingen och den snabba strukturomvandlingen var Sverige omkring 1980 ett helt annat samhälle än det varit 1945", och "den svenska ekonomin visade en helt annan bild på 1930-talet än vad den gör idag". Detta är tyvärr inga enstaka fall utan framställningen tyngs på många ställen av dylikt non-

sens.

Avslutningsvis vill jag framhålla följande: Jag har sedan jag påbörjade mina samhällsvetenskapliga studier ofta fått läsa arbeten som jag inte till alla delar varit nöjd med. Kuuses bok intar i detta sammanhang det absoluta bottenrekordet. Den brister i snart sagt varje kriterium man kan ställa på ett arbete med vetenskapliga anspråk. Jämfört med tidigare forskning i genren utgör den ett betydande kliv tillbaka.²⁰ För att uttrycka det i ekonomiska termer kan man säga att dess marginalavkastning till forskningen är klart negativ. Vare sig man föredrar en gedigen, empiriskt välgrundad, framställning av förloppet, eller en mer teoretiskt hypotesgenererande, (eller, i den bästa av alla världar, både och) fyller det föreliggande arbetet inte elementärt ställda krav. Idéhistoriskt lämnar den inget självständigt bidrag men utelämnar för frågeställningen viktiga arbeten. Sedd i ett vidare forskningspolitiskt perspektiv är det utomordentligt bedrövande om detta skall vara resultatet av de stora intresseorganisationernas allt starkare intresse i att initiera och bekosta forskning. Om detta är konsekvensen av en privatisering av offentlig verksamhet har vi all anledning att se dystert på framtiden, i vart fall om saken gäller samhällsvetenskaplig forskning. Jag överlåter åt andra att spekulera i vad som kan vara de eventuella institutionella orsakerna till detta samhällsvetenskapliga haveri. Min slutsats är emellertid att kravet på en fri och av sårntressen obunden forskning måste intensifieras. Särskilt olyckligt är det om de starka organisationerna, genom en ogenerös inställning till fristående forskares behov av arkivmaterial, skall kunna etablera monopol på att få skriva sin egen historia. Med sina i debatten ofta framförda krav på effektivitet och kvalitet i offentlig verksamhet är det besynnerligt att en organisation som SAF bekostat en produkt som denna. Man får för organisationens egen skull hoppas att de övriga tre volymerna i projektet ger en bättre vetenskaplig avkastning på det satsade kapitalet.

Bo Rothstein

Noter

* De tre andra är Hans De Geer, *SAF i förhandlingar*, Magnus Jerneck, *SAF:s framtidssyn* samt Anders Kjellström (kommande), *Normbildning och konfliktlösning*. Stockholm: SAF förlag (samtliga).

¹ Olson, M.C. 1972. *The Rise and Decline of Nations*. New Haven: Yale Univ Press, för debatten om och empirisk testning av Olsens teser se t ex Mueller, D C (red). 1983. *The Political Economy of Growth*. New Haven: Yale Univ Press samt bidragen i *Scandinavian Political Studies* vol 9 no 1 (1986) och i *International Studies Quarterly* vol 27 no 1 (1983).

² Unga, N. 1976. *Socialdemokratin och arbetslöshetsfrågan 1912–32*. Lund: Arkiv.

³ Steiger, O. 1971. "Till frågan om den nya ekonomiska politikens tillkomst i Sverige", i *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia* 1; samt Landgren, K-G. 1972. "Ett genmäle till Otto Steiger" i *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia* 2 och Steiger, O. 1973. "Bakgrunden till 1930-talets krispolitik", i *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia* 4.

⁴ Therborn, G. 1984. "Socialdemokratin träder fram", i *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia* 27/28.

⁵ Kjellberg, A. 1983. *Facklig organisering i tolv länder*. Lund: Arkiv; Korpi, W. 1983. *Den demokratiska klasskampen*. Sthlm: Tiden; Åmark, K. 1986. *Facklig makt och fackligt medlemskap*. Lund: Arkiv.

⁶ Heckscher, G. 1946. *Organisationerna i Sverige*. Sthlm: KF:s förlag; Friberg, L. 1973. *Styre i kristid*. Sthlm: Allmänna förlaget.

⁷ Rehn, G. 1977. "Finansministrarna, LO-ekonomerna och arbetsmarknadspolitik", i *Ekonomisk debatt och ekonomisk politik. Nationalekonomiska föreningen 100 år*. Sthlm: Norstedts; Öhman, B. 1982. "Solidarisk lönepolitik och löntagarfonder", *Löntagarna och kapitaltillväxten. SOU 1982:47*. Sthlm: Liber.

⁸ Rehn a a.

⁹ Söderpalm, S A. 1976. *Direktörsklubben. Stordustri i svensk politik under 1930- och 1940-talen*. Sthlm: Rabén & Sjögren.

¹⁰ Se t ex Korpi, W & Shalev, M. 1979. "Strikes, Industrial Relations and Class Conflicts in Capitalist Societies", i *British Journal of Sociology* 30 och ds 1980. "Strikes, power and politics in the western nations, 1900–1976", i Zeitlin, M (red). *Political Power and Social Theory* 1; samt Crouch, C & Pizzorno, A. 1978. *The resurgence of class conflict in Western Europe since 1968*. London: Macmillan.

¹¹ Jfr Offe, C & Wiesenhal, H. 1980. "Two Logics of Collective Action", i Zeitlin, M (red). *Political Power and Social Theory* 1.

¹² Olsen, J P. 1978. "Folkstyre, byråkrati og korporativisme" i ds (red). *Politisk organisering*. Oslo: Universitetsförlaget; och Hernes, G. (red). 1978. *Forhandlingsøkonomi og blandningsadministrasjon*. Oslo: Universitetsförlaget.

¹³ Se Nilsson, T. 1985. *Från kamratföreningar till facklig organisation*. Lund: Arkiv.

¹⁴ Se Mellbourn, A. 1986. *Bortom det starka samhället*. Sthlm: Carlssons.

¹⁵ Jfr Westerhult, B. 1965. *Kronofogde, härads skrivar, länsman. Den svenska fögderiförvaltningen 1810–1917*. Lund: Gleerup.

¹⁶ Kjellberg a a.

¹⁷ Lybeck, J A. 1983. "Finns det en politisk konjunkturcykel i Sverige?" i *Ekonomisk Debatt*.

¹⁸ Se Heckscher a a. Den internationella litteraturen om korporatism är mycket omfattande. För en auktoritativ, men inte komplett, genomgång se Cawson,

- A. 1986. *Corporatism and Political Theory*. Oxford: Basil Blackwell; samt Berger, S (red). 1981. *Organizing Interests in Western Europe*. Cambridge: Cambridge Univ Press.
- ¹⁹ Se tex Dunleavy, P. 1985. "Bureaucrats, budgets and the growth of the state: reconstructing an instrumental model", i *British Journal of Political Science* 15; Self, P. 1985. *Political Theories of Modern Government*. London: Allen & Unwin, s 67f; Breton, A & Wintrobe, R. 1975. "The equilibrium size of a budget maximizing bureau: a note on Niskanens theory of bureaucracy", i *Journal of Political Economy* 83; Conybeare, J. 1984. "Bureaucracy, monopoly and competition: a critical analysis of the budget maximizing model of bureaucracy", i *American Journal of Political Science* 28; Miller, G & Moe, T. 1983. "Bureaucrats, legislators and the size of government", i *American Political Science Review* 77.
- ²⁰ Söderpalm a a. samt ds 1980. *Arbetsgivarna och saltjöbadspolitiken*. Sthlm: SAF. Jfr även Therborn a a och Kjellberg a a.

ULF LINDSTRÖM, LAURI KARVONEN (red): *Finland. En politisk loggbok*. Almqvist & Wicksell International, Stockholm 1987.

Finlands politiska historia under 1900-talet har unika kännetecken. Det framgår med stor tydlighet ur den av Lindström och Karvonen välredigerade antologin, innehållande bidrag från såväl Sverige som Finland. Med *foci*, vilka sträcker sig från analyser av inbördeskriget, via problem kring presidentmaktens konstitutionella ställning i det demokratiska styrelseskicket i Finland, till frågan om etnicitet och tvåspråkighet, de extrema politiska rörelsernas uppkomst, utveckling och sociala förankring, Finlands ställning i 2:a Världskriget, den finländska säkerhetspolitikens framväxt och slutligen handelspolitikens roll i den finländska välståndsutvecklingen, täcker antologin ett mycket brett fält av samhällsvetenskapligt intressanta frågor. Boken har dessutom också ett intresse på grund av den väldokumenterade empiri som läggs i dagen. Kanske är det rent av fråga om en av de bästa vetenskapliga faktaböcker om det moderna Finlands politiska utveckling.

Nu handlar antologin emellertid inte enbart om Finland. Det finns även jämförande perspektiv, och teoretiska förklaringsramar. I en del kapitel t ex Yngve Mohlins om Finlands Inbördeskrig, tenderar ett kronologiskt presentationssätt att dominera, varemot Dag Anckars kapitel om Finlands presidentmakt, snarast hör hemma i den logisk-empiriska analystraditionen. Detta gör boken till stimulerande läsning. Hade redaktörerna valt att

strukturera bidragen hårdare i metodologiskt eller ämnesmässigt hänseende, hade man knappast kunnat få en så läsbar och läsvärd bok.

Det blir naturligtvis ofta en fråga om personligt tycke och smak som gör sig gällande när man skall värdera bidragen i en antologi inbördes. I en bok av det slag som "den finländska loggboken" blir en sådan värdering dessutom omöjlig eftersom det knappast går att uppställa några kriterier för inbördes jämförelse, utom just läsarens personliga intresse. Eftersom jag själv, i likhet med en rad andra västeuropeiska och amerikanska statsvetare, under ett antal år speciellt kommit att intressera mig för det politiska ledarskapets betydelse i moderna statsklick, är det naturligt att Dag Anckars bidrag om presidentmaktens ställning för mig framstår som ett av de viktigaste bidragen. Det rör sig om en initierad analys. Författaren har skrivit åtskilliga uppsatser och böcker i ämnet. Frågan är dessutom rykande aktuell, och har alltid varit det i Finlands politiska 1900-talshistoria. Senast under 1970-talet tog den finländska författningskommissionen ånyo frågan upp till övervägande, men då man inte kunde samsas om så mycket mer än att det nog inte är lämpligt att presidentämbetet har så stark ställning som det – av historiska skäl – har idag, bilades frågan. Dag Anckar har tidigare skildrat frågan om presidentämbetets ställning mot bakgrunden av en välutvecklad demokratidoktrin i *Folket och Presidenten* (1984), och där närmare redogjort för logiska skäl, härledda ur demokratiska principer, till att man bör inskränka presidentens maktbefogenheter, såväl på det inrikespolitiska som på det utrikespolitiska området. I så motto epitomiserar Anckars bidrag här tidigare väl redovisade ståndpunkter och analyser, och kapitlet fyller i boken som helhet en viktig sammanhållande funktion. För även om också sociologiska, demografiska och ekonomiska förhållanden kan kasta ljus över Finlands särdrag på den politiska utvecklingens område, framstår ledarskapet och dess demokratiska bakgrund ändå som det politiskt centrala för de beslut som på ett så avgörande sätt präglat den finländska samhällsutvecklingen.

Det finns kanske anledning att i detta sammanhang också – i korthet – beröra landets geografiska läge mellan Öst och Väst som en möjlig förklaringsfaktor för landets utveckling. Jag har läst Lindströms och Karvonens antologi som ett försök att komma bort från förenklade geopolitiska skildringar, som närmast betraktar finsk politik som ett bihang till den historiska utvecklingen i Sovjetunionen. Det vore knappast fruktbart att allt för mycket betona geopolitikens konstanter vid en analys av de förhållanden som skildras i "den finländska loggboken". Naturligtvis figurerar överväganden, som betingas av geopolitiska faktorer, i bakgrunden för all politik, inte minst finländsk, men utrikespolitiska kommentatorer

har haft en tendens att fästa allt för mycket uppmärksamhet vid dessa faktorer. Den politiska kulturen, konstitutionella frågor och då särskilt presidentens ställning *de jure* och *de facto*, sett mot partsystemiska förhållanden, utrikespolitiken, och ekonomiska skeenden, ger onekligen en mer differentierad och nyanserad bild. Och det är just den fasta förankringen i sådana utgångspunkter, som gör denna antologi om Finland till ett "måste" för envar, som intresserar sig för politik i vårt östra grannland. Till sist: boken är försedd med utförliga litteraturhänvisningar för de som vill fördjupa sig inom något av bokens ämnesområden. Den är också befriad från onödig jargong så att både lekmän och specialister kan ha glädje av den.

Tom Bryder

STIG ARNE NOHRSTEDT: "*Tredje världen i nyheterna*", Almqvist & Wiksell, Stockholm 1986 (akad. avh.)

Utgångspunkter.

Stig Arne Nohrstedt har i avhandlingen "*Tredje världen i nyheterna*" tagit sin utgångspunkt i den debatt om en ny internationell informationsordning som sedan början av 1970-talet kommit att främst föras inom UNESCO's ram. Den ena av två huvudlinjer i denna debatt utgörs av den kritik som främst från länder i tredje världen riktats mot i-länder i väst. Kritiken har gällt medieimperialistiska inslag som t ex dominansen av de västliga nyhetsbyråerna, vilken medför en otillfredsställande styrning av de internationella nyhetsströmmarnas omfång, riktning och innehåll. Det andra huvudperspektivet innefattar de västliga i-ländernas reaktion på denna kritik. Man har medgivit att det rådande systemet medför en bristande balans – kvantitativt sett – i nyhetsflödet. Däremot tillbakavisas kritiken avseende vilka ämnen som tas upp och hur de belyses. Någon statlig styrning av vad som skall förekomma i nyhetsmaterialet kan inte accepteras.

De mediepolitiska frågor som UNESCO-debatten rest behandlas inte vidare i avhandlingen. Syftet med avhandlingen begränsas till att, i ett ideologiteoretiskt perspektiv, dels empiriskt pröva de uppfattningar som framförts i den sk NIIO-debatten, dels bidra till förklaring främst av den innehållsliga utformningen av nyheter från tredje världen. (s. 20) Ur vetenskaplig synvinkel lovar onekligen en upptakt av detta slag gott. I de skrifter som tidigare publicerats inom det aktuella området har mer kvalificerade empiriska analyser varit relativt sällsynta. Stig Arne Nohrstedts ansats att med hjälp

av empiriska undersökningar belysa dessa stora och betydelsefulla men samtidigt politiskt starkt kontroversiella frågor kan därför sägas på ett betydelsefullt sätt komplettera tidigare arbeten inom området.

Redan i samband med presentationen av studieobjektet, dvs. nyhetsrapporteringen från inbördeskriget i Nigeria 1967–70, får man dock som läsare en stark förnimmelse av de begränsade generaliseringsmöjligheter som kan kopplas till resultaten av de empiriska undersökningarna. Självklart är det nödvändigt för en avhandlingsförfattare att se till att undersökningsmaterialet har en rimlig omfattning.

Den geografiska begränsningen uppfattar jag som rimlig inom ramen för en fallstudie av föreliggande typ. Begränsningen till en period då området befann sig i djup kris respektive krig skapar dock betydande problem vid analysen och kopplingen till NIIO-debattens inriktning på mer grundläggande karaktäristika i nyhetsflödet mellan sk u- och i-länder. Krigsrapportering, varifrån i världen den än kommer, utgör inte ett representativt underlag för mer generella uttalanden i dessa frågor. Material från den aktuella perioden borde lämpligen ha kompletterats med material från exempelvis en senare "icke-krigsperiod". Därigenom hade en mer tillfredsställande materialbas erhållits. Resultaten från en analys baserad på ett sådant underlag hade också medgivit en naturligare anknytning till den sk NIIO-debattens frågeställningar.

Den starka anknytning som författaren inledningsvis gör till NIIO-debatten motsvaras tyvärr inte av någon mer ingående genomgång av tidigare forskning inom detta område. Här hade det onekligen varit angeläget att Stig Arne Nohrstedt hade sökt karakterisera tidigare forskning och placerat in sin egen i detta sammanhang. Den mycket kortfattade presentation av tidigare forskning som finns i avhandlingen täcker endast ett fåtal studier vilka direkt behandlar konfliktrapporteringen från inbördeskriget i Nigeria.

Teoretiskt grundperspektiv.

Även utan en stark anknytning till NIIO-debatten framstår Stig Arne Nohrstedts studie som klart forskningsrelevant. Valet av teoretiskt grundperspektiv, liksom de resonemang som förs kring dessa frågor, ger, tillsammans med valet av en semiotisk huvudansats i analysarbetet, undersökningen en intressant profil.

I sitt syfte understryker Stig Arne Nohrstedt att analyserna i första hand kommer att utgå från ett ideologiteoretiskt perspektiv. Trots att vissa avsnitt i texten under redigeringsarbetet uppenbart har komprimerats kraftigt visar författaren här en god beläsenhet och förmåga att klart redovisa sina teoretiska grundresonemang.

Den ideologiteoretiska huvudansatsen presenteras

och diskuteras i relation till två andra förklaringsansatser inom nyhetsforskningen: nyhetsvärderingsansatsen och organisationsansatsen. Den förstnämnda inriktas främst på att klarlägga vilka kriterier som är avgörande för vad som blir en internationellt förmedlad nyhet. I flera studier har man funnit att en sådan nyhet oftast är relaterad till elitpersoner, har negativ karaktär och bekräftar stereotyper. Organisationsansatsen tar sikte på att klarlägga strukturella förhållanden som arbetsprocesser inom medierna, liksom tekniska och ekonomiska förutsättningar för dessas verksamhet. Successivt har dessa två ansatser kommit att växa ihop, genom att forskningen flyttat sitt fokus från en individcentrerad nivå till en organisationsnivå.

Den tredje ansatsen – ideologiansatsen – till vilken Stig Arne Nohrstedt redan från början knyter sitt huvudintresse, innebär en vidgning av den kontext i vilken analysen av nyhetsrapporteringen utförs. Betydelsefulla element i denna är den grundläggande uppsättning av idéer som finns i samhället, liksom de politisk-ideologiska sambanden mellan nyheterna och idésystemet. Analysen syftar till att bli klarlägga betydelsen av att vissa tolkningar av samhällsföreteelser och skeenden tillåts dominera i det internationella nyhetsutbudet.

Det ideologibegrepp som Stig Arne Nohrstedt använder i avhandlingen är knutet till sådana idésystem som legitimerar politiska makt- och dominansförhållanden. Han utgår från att studiet av ideologiska förändringar har två centrala aspekter. För det första – den ideologiska traditionen. För det andra – legitimationsintressen i den aktuella situationen. När han applicerar detta på sitt eget material innebär det att nyheterna analyseras med avseende på hur de förhåller sig till en i "västvärlden" traditionell bild av Afrika, samt hur de varierar med olika politiska ställningstaganden i den aktuella konflikt.

För att nyhetsförmedlingen skall kunna karaktäriseras som ideologisk menar författaren att det krävs att ideologin fungerar som kod för tolkningen av innehållet och att texterna innehåller stereotyper genom vilka ideologin bekräftas.

Frågeställningar, metodval och undersökningsmaterial.

Den snäva avgränsningen av undersökningsmaterialets inriktning och omfattning har tidigare kritiserats, främst mot bakgrund av kopplingen till några av NIO-debatens huvudlinjer. Även om man delvis bortser från beroendet av denna koppling finns det dock rika möjligheter att belysa betydelsefulla inslag i nyhetsrapporteringen från områden i tredje världen. De frågeställningar som Stig Arne Nohrstedt formulerar, med utgångspunkt i det aktuella materialet, ger tydligt utrymme för denna typ av

analyser (jfr s. 50).

De ovan nämnda två centrala aspekterna på ideologisk förändring utgör grunden när huvudfrågeställningarna formuleras. Reproducerar nyhetsartiklarna den traditionella bilden av Afrika? Tar man på tidningsredaktionerna hänsyn till den egna statens utrikespolitiska intressen i sin nyhetsrapportering? Som ett komplement till dessa frågeställningar förs också frågan om propagandans roll in i analysen.

När det gäller metodvalet så väljer Stig Arne Nohrstedt att lägga tonvikten på ett semiotiskt perspektiv. Han låter semiotiken "... bidra med uppslag till intressanta tolkningar, medan tolkningsteorin har använts i syfte att få kriterier för hållbarhet." (s. 37) Den kvalitativa innehållsanalys som genomförs med semiotisk metod kompletteras med ett antal analyser genomförda med traditionell systematisk, kvantitativ innehållsanalys.

Den typ av semiotisk metod som författaren valt att använda diskuteras endast sparsamt i avhandlingen. De kvantitativa analysmetoderna inte alls. Detta är enligt min bedömning en allvarlig brist. I båda fallen finns det ett stort antal arbeten, både metodologiskt och empiriskt inriktade, vilka skulle ha kunnat användas för en klagörande diskussion kring de valda metodernas förtjänster och begränsningar.

Denna brist på metoddiskussion accentueras genom att författaren i sin resultatredovisning för resonemang kring sin erfarenhet av de olika metodernas användbarhet i analysarbetet. Det är i dessa sammanhang lätt att få ett intryck av att användningen av de kvantitativa analysmetoderna betraktas som något nödvändigt ont och inte som ett lämpligt och fruktbart komplement till den semiotiska metoden. På åtskilliga ställen i resultatredovisningen poängterar författaren att resultaten från analyser utförda med kvantitativ metod är mycket svårtolkade eller att de "inte säger hela sanningen". Läsaren hänvisas i stället till resultaten från den kvalitativa metoden för de avgörande förklaringarna. (jfr ex. s. 115 och 132)

Jag håller med om att de med kvantitativ metod erhållna resultaten i många fall med fördel kan kompletteras med resultat från analyser utförda med andra metoder. I det aktuella fallet menar jag dock att Stig Arne Nohrstedt har missat en god möjlighet att genom att hårdare integrera de olika metoderna i sin analys, snarare än att så klart separera dem, utvinna mer och djupare kunskap i anslutning till de angivna frågeställningarna. En konsekvens av denna brist på mer utvecklat resonemang kring metodfrågor och presentation av analysresultat blir exempelvis att läsaren ges intryck av att den huvudsakliga skillnaden mellan de tre i inledningen presenterade alternativa förklaringsansatserna inom nyhetsforskningen skulle bestå i att den sistnämnda, dvs

den ideologiteoretiska, till skillnad från de övriga, kräver användning av kvalitativa analysmetoder. (jfr s. 148f)

Även när det gäller presentationen av undersökningsmaterialet kan författarens tillvägagångssätt ifrågasättas. I redovisningen saknas exempelvis tillfredsställande uppgifter när det gäller vilka principer som tillämpats vid val av undersökningsperioder och urval av tidningar, liksom en samlad diskussion kring vilka konsekvenser dessa val får för analysen.

Undersökningsmaterialet är hämtat ur tretton elittidningar – om vilka man endast får veta deras periodicitet och upplaga. Av dessa ”representerar” fyra Storbritannien (*The Economist*, *The Observer*, *Sunday Times* och *New Statesman*), tre USA (*Newsweek*, *Time* och *US News & World Report*), två Förbundsrepubliken Tyskland (*Der Spiegel* och *Die Zeit*), en Frankrike (*L'Express*), en Sovjetunionen (*New Times*), medan två betraktas som specialtidningar (*West Africa* och *Jeune Afrique*). Sammanlagt består undersökningsmaterialet av 659 artiklar, varav de brittiska tidningarna, liksom specialtidningarna, vardera svarar för drygt 35 %. De fyra undersökningsperioderna, vilka anges täcka de mest betydelsefulla faserna i kriget, omfattar 1: januari – juni 1967; 2: juli – oktober 1968; 3: maj – september 1969; 4: december 1969 – februari 1970. Avsaknaden av en tillfredsställande metoddiskussion, genomgång av de kriterier som styr urvalet av material och undersökningsperioder, samt brister i redovisningen av hur vissa för analysen centrala begrepp har operationaliserats leder, enligt min mening, alltför ofta till en besvärande osäkerhet vid värderingen av de resonemang som förs och de slutsatser som dras i resultatredovisningen.

Resultaten.

Att Stig Arne Nohrstedt varit medveten om åtminstone en del av de påpekade begränsningarna i sin undersökning framgår av följande ”ord på vägen” som han i sin sammanfattning riktar till eventuella kritiker: ”Resultatens allmänna relevans för debatten kan naturligtvis diskuteras. Det kan till exempel ifrågasättas om inte en studie av mer aktuell nyhetsrapportering skulle ha gett andra resultat, om urvalet av tidningar är representativt för nyhetsrapporteringen i stort och om inbördeskriget är ett extremfall. Men för att få större tyngd bör sådana invändningar underbyggas empiriskt.” (s. 208)

Låt mig innan jag kommer in på en närmare granskning av resultaten få understryka att ett dominerande intryck efter genomgången av resultatredovisningen är att man här bevitnar resultatet av en lång, arbetsintensiv och delvis mycket komplicerad kamp med ett material

som ursprungligen endast delvis avpassats för den aktuella typen av analyser. Det råder inget tvivel om att författaren lagt ner ett stort arbete på att söka göra materialet användbart för sina syften.

Resultatredovisningen är upplagd så att först presenteras resultat från den genomförda systematiska, kvantitativa innehållsanalysen, därefter den kvalitativa analysens resultat. Vad som varit avgörande för denna uppdelning efter metodologiska skiljelinjer framgår ej av texten. Möjligen kan man i de resonemang som förs spåra hos författaren dels en bristande tilltro till systematisk, kvantitativ innehållsanalys rent allmänt, dels upplevda brister i dataunderlaget för denna typ av analyser.

Även om jag beaktar de begränsningar som gällt för analysarbetet vill jag dock mena att det borde ha varit möjligt att, i stället för att som nu redovisa resultaten efter vilken analysmetod som använts, ha låtit de grundläggande frågeställningarna styra framställningen. Detta skulle ha inneburit att resonemangen fått en fylligare och säkrare grund och att en del av de svagast underbyggda kvantitativa analyserna hade kunnat föras bort ur diskussionen. En sådan uppläggning hade också gjort redovisningen mer överskådlig för läsaren.

Sin resultatredovisning inleder författaren med ett kapitel betitlat ”Medieimperialism eller journalistisk ofrihet? Hypotesprövning mot kvantitativa data.” (s. 111) Det är de båda huvudteserna från NIIO-debatten som här provas på Nigeria-materialet med hjälp av systematisk, kvantitativ innehållsanalys. Problemet formuleras på följande sätt: ”Är tesen om medieimperialismen eller mottesen om inskränkningar i den journalistiska friheten mest fruktbar som utgångspunkt för analys av problemen i den internationella nyhetsförmedlingen från tredje världen?”

För det första konstaterar jag en begreppslig oklarhet och en innehållslig glidning i Stig Arne Nohrstedts resonemang på denna punkt. Det kan knappast ha varit hans avsikt att framställa de två tidigare presenterade huvudlinjerna i NIIO-debatten som ”tes” och ”mottes”. De är ju snarast att betrakta som två tänkbara alternativa förklaringar. Glidningen i resonemanget kommer något senare i texten när uppgiften anges vara att pröva de nämnda uppfattningarnas fruktbarhet respektive hållbarhet. Av den följande resultatgenomgången framgår att det i första hand är hållbarhetsfrågan som Stig Arne Nohrstedt ägnat sig åt.

Uppläggningsen av den systematiska, kvantitativa innehållsanalysen är mycket ambitiös. Författaren har lagt ner ett omfattande arbete på att finna många infallsvinklar på sitt material. Ett stort antal hypoteser provas på det kodade tidningsinnehållet. I sina resultat, som huvudsakligen rör frågan om hållbarheten i kritiken mot massmedierna i väst för ”medieimperialistiskt bete-

ende", finner Stig Arne Nohrstedt oftast sina hypoteser bekräftade. Att detta kan ses som ett något besvärande förhållande när det gäller frågor som rör värderingen av de olika delresultaten noteras (s. 115), men diskuteras inte vidare i texten. Enligt min mening hade det här varit lämpligt att i en konkret kontext, diskutera betydelsen av det gjorda materialurvalet, samt i ännu högre grad krigsrapporteringens speciella ställning och förutsättningar i internationell nyhetsförmedling.

Författaren menar sig finna starkt stöd för den medieimperialistiska kritiken i sina resultat. Han konstaterar bl a att massmedier i västländer har en nyhetsbevakning som koncentreras till perioder av dramatik och konflikt. Rapporteringen domineras också av negativa nyheter. Sin grund för denna slutsats hämtar han ur det förhållandet att västliga medier, till skillnad från specialtidsskrifterna, har en mycket knapphändig rapportering under den första perioden (våren -67), medan omfattning ökar kraftigt under period två (hösten -68), för att sedan åter sjunka under den tredje perioden (sommaren -69).

I jämförelse med resultat presenterade från andra studier framstår det nämnda förhållandet som högst rimligt. En genomgång av Stig Arne Nohrstedts grundmaterial visar dock på vissa brister vilka sänker tilltron till analysens säkerhet. Bl a saknas registreringar för material ur amerikanska tidningar. Med de låga N-värden som författaren bygger sin analys på kan avsaknaden, som exempelvis här av fyra artiklar under den första perioden betyda markanta förändringar i den resultatbilden. Notabelt i detta fall är att en av dessa i dataunderlaget saknade artiklar citeras av författaren i bokens metodavsnitt. (s. 39)

Min mer grundläggande kritik rör dock det faktum att Stig Arne Nohrstedt inte för något resonemang om i vilken större kontext de aktuella delresultaten måste ses. Nyckelfrågan är: När blev konflikten i Nigeria av sådan karaktär och omfattning att den rimligen kunde förväntas leda till rapportering i den speciella typ av veckovis utkommande tidningar – de på Västafrika koncentrerade specialtidningarna undantagna – som utgör underlag för denna studie. Konkurrensen med andra "världsnyheter" av liknande karaktär var under den aktuella perioden utomordentligt hård. I Mellanöstern pågick eskalationen inför utbrottet av sex-dagarskriget och i Vietnam fortsatte amerikanerna sin upptrappning av kriget mot FNL och Nordvietnam, för att bara nämna några konkurrerande nyhetstema. Krisen i Nigeria blir dessutom inte akut förrän i slutet av maj 1967. Först efter en mer utförlig diskussion av valet av analysperioder och efter det tt resultaten satts in i en bredare nyhetskontext menar jag att det kan vara rimligt att dra slutsatser av det slag som exemplifierats ovan.

Problemet med oklar begreppsdefiniering, och där-

med följande operationaliseringsproblem, framträder tydligt i några av de kvantitativa analyserna. Ett exempel på detta är när Stig Arne Nohrstedt studerar olika tidningsgruppers (gruppering efter utgivningsland, specialtidningar egen grupp) behov av att redovisa "legitimerande tolkningsramar" i texterna. Med legitimering avses "... att ju mer inblandat hemlandet är i konflikten desto mer angeläget är det för tidningarna att sätta in händelserna i en lämplig tolkningsram." (s. 119) För att pröva sina hypoteser i denna fråga betraktar författaren förhållandet mellan "faktuellt" respektive "tolkande" innehåll i tidningsmaterialet. Nyhetstelegram och översikter betraktas som faktuellt material, medan ledare och kolumn/kommentar utgör det tolkande materialet.

Resultaten av denna analys visar att nivån för tolkande material ligger högst i specialtidningarna – av författaren benämnda "afrikanska tidningarna" – och lägst i de neutrala ländernas tidningar (dvs. tidningar från USA och Västtyskland). De sistnämnda betraktas som kulturellt, geografiskt och politiskt mest avlägsna från Nigeria.

Enligt den använda kodinstruktionen är emellertid den enda skillnaden mellan "översikt" å ena sidan och "kolumn/kommentar" å den andra att översikter är osignerade. Detta betyder exempelvis att artiklar ur Newsweek och Time, vilka representerar det neutrala i USA, undantagslöst betraktas som översikter, medan motsvarande material i den brittiska tidningen New Statesman kodas som Kolumn/kommentar. Enda skälet till detta resultat är tidningarnas skilda principer för hur man anger vem som är författare till en artikel. De hypotesprövningar Stig Arne Nohrstedt genomför blir mot denna bakgrund utan värde.

Något senare i resultatredovisningen prövas bl a hur de attityder till de krigförande parterna och till olika subaktörer som figurerar i materialet samvarierar med tidningslandets ställningstagande i konflikten. De analyser författaren genomför visar på stor kreativitet och innehåller flera intressanta resonemang. Tyvärr så störs intrycket av en tidvis alltför långt driven statistisk analys på en mycket begränsad databas.

Jag vill emellertid även här påpeka vissa grundläggande brister i de analyser som genomförs. En sådan brist framträder tydligt när författaren diskuterar sambandet mellan tidningslandets ställningstagande i konflikten och de attityder till olika aktörer som återfinns i tidningsinnehållet. Attitydbilden i tidningar från probiafranska länder (Frankrike) och i profederala länder (Storbritannien och Sovjetunionen) blir över tid alltmer förmånlig för "den egna sidan", medan tidningar i neutrala länder (USA och Västtyskland) uppvisar en i stora drag konstant attitydbild.

Ett första grundproblem, som Stig Arne Nohrstedt

inte berör i avhandlingen, är vilka konsekvenser aggregeringen av data från tidningar ”med olika politisk färg” får för analysen. Genomgående presenteras data om innehållet i den konservativa tidningen Sunday Times sammanslaget med motsvarande data från bl a vänstertidningen New Statesman. Eftersom eventuella effekter av särdrag i attitydbilden, respektive hur tungt de olika tidningarna väger in i den samlade bilden, inte diskuteras är det vanskligt att bedöma värdet av dessa analyser.

Ett andra grundproblem sammanhänger med tidigare nämnda definitions- och operationaliseringsproblem. Jag vill här exemplifiera min kritik med användningen av begreppet ”probiafranska attityder”. Att som Stig Arne Nohrstedt okritiskt blanda ihop texter som uttrycker stöd åt eller sympati med den lidande civilbefolkningen i Biafra med förekommande uttalanden till förmån för den biafranska politiska ledningen under överste Ojukwu, leder till en feltolkning av tidningsinnehållet. En mer nyanserad kodning hade här givit en riktigare bild av hur de olika tidningarna framställde sin syn på konflikten och dess huvudaktörer.

Sammanfattningsvis är mitt intryck av presentationen av resultaten från den systematiska, kvantitativa innehållsanalysen att författaren visat prov på en stor uppslagsrikedom när det gäller att åstadkomma stor variation i infallsvinklar för analysen. De analyser som genomförs och de resonemang som förs kring resultaten är dock på flera punkter mindre övertygande. Detta beror bl a på brister i dataunderlaget, tveksamma operationaliseringar och ett otillfredsställande sätt att utnyttja den systematiska och kvantitativa innehållsanalysens möjligheter.

I avhandlingens avslutande två kapitel redovisar Stig Arne Nohrstedt sina resultat från analyser med kvalitativ metod. Analysen snävas nu in och koncentreras på att utifrån en ideologiteoretisk ansats studera medieimperialistiska inslag i nyhetsrapporteringen. Inledningsvis ställer författaren upp följande två frågeställningar: Vilken bild av inbördeskriget ger tidningarna? och Hur skall variationerna mellan tidningarnas bilder förklaras?

De undersökta tidningarna delas in i tre nya grupper: Väst, Öst och Syd. De två sistnämnda innehåller endast en respektive två av de totalt tretton tidningarna. I ett första analyssteg studeras likheter och skillnader mellan de tre grupperna av tidningar och i ett andra steg analyseras tidningarna nationsvis inom västgruppen. Underlaget för analysarbetet består av ca 100 artiklar utvalda så att de innehåller uppgifter om ”inre struktur”, varmed författaren avser uppgifter om Nigerias etniska, lingvistiska, sociala och/eller ekonomiska uppbyggnad. Ytterligare en avgränsning införs genom att analysen endast tar upp fyra dimensioner i texterna: 1) etnisk struktur; 2) huvudaktörerna; 3) bakgrund och 4) internationella relationer.

Författaren finner att i västtidningarna domineras av bilden av ett grymt stamkrig, vilket också innehåller element av motsättningar på det religiösa området (kristna mot muslimer) och beträffande utvecklingsnivå (ibos mot hausa-fulanis). Bilden anses vara starkt påverkad av den biafranska propagandan som väl anpassats, bl a genom medverkan av västliga PR-agenturer, till det västerländska ideologiska arvet när det gäller synen på Afrika. Även den sovjetiska tidningen uppvisar spår av den ideologiska faktorns inverkan, främst i form av ett tydligt historie-materialistiskt perspektiv i artiklarna. Bilden i specialtidningarna – Syd-gruppen – framstår som svårare att förklara. Underlaget är bräckligt och Stig Arne Nohrstedt konstaterar i detta fall att den avgörande skillnaden mellan västtidningarna och specialtidningarna inte ligger i frånvaro av ideologiskt färgade inslag i de senare, utan i att innehållet inte präglas av ett kolonialideologiskt tänkande. (s. 163)

I analysens andra steg granskas de bildvarianter som förekommer inom västgruppen. Bland de många delresultaten kan noteras att de brittiska tidningarna präglades av traditionella västerländska – koloniala – värderingar, vilket gynnade Biafra, medan lyhördheten för den brittiska regeringens officiella stöd till den federala regeringen senare successivt förändrade bilden. Den franska bilden, som dock endast grundas på tre artiklar ur tidningen L'Express, visar stor överensstämmelse med den officiella linje president deGaulle proklamerat, vilket i sin tur ligger i linje med den biafranska propagandabilden.

I de tyska tidningarnas bild är stamkrigsinslaget starkt. Bilden innehåller bl a ett ”anti-politiskt” inslag. Politiska aktiviteter i det egna landet förbigås med tystnad. Den omfattande biafranska propagandan tycks ha haft en stark inverkan. De amerikanska tidningarnas rapportering präglas av starka öst-väst-konfliktinslag. Stamkrigspektivet dominerar bilden av förhållandena i Nigeria/Biafra. Mot slutet av kriget förändras bilden något så att bl a de positiva (läs västliga) värderingar som inledningsvis var knutna till Biafra då kommer att överföras till de federala aktörerna. Stig Arne Nohrstedt konstaterar att ”Som företrädare för den västliga kulturens överlägsenhet, vilken tidningarna bekänner sig till och predikar, är de afrikanska aktörerna fritt utbytbara.” (s. 197)

Analysresultaten visar att koloniala föreställningar präglar bilden av händelserna i Nigeria/Biafra under den aktuella perioden. De livskraftiga föreställningar som detta koloniala synsätt representerar är en förklaring till de biafranska propagandaframgångarna. Vidare konstateras att nyhetsrapporteringen har influerats av hänsynstaganden till det egna landets officiella utrikespolitiska ställningstagande i konflikten.

Den dominerande koden i texterna är ”den tribala

konflikten", som övertagits från den koloniala ideologin. Genom att stereotyper av denna typ upprepas reproduceras ideologin. Stig Arne Nohrstedt drar av sina resultat också slutsatsen att rapporteringen syftar till att försäkra läsarna i väst att de inte kan drabbas av detta primitiva samhälls elände. Detta görs i syfte att legitimera det egna systemet inte bara historiskt utan också i den aktuella situationen. Därmed uppfylls de uppställda kraven på "ideologisk diskurs".

Innan jag kommer in på några kritiska kommentarer till författarens analys så vill jag framhålla att det i stora delar är en mycket intressant – och även spännande – text som Stig Arne Nohrstedt redovisar i de avslutande kapitlen. Uppenbart är att han på detta område har känt sig mer motiverad att göra en grundlig genomgång av materialet än vad fallet var med det kvantitativa datamaterialet. Ett naturligt skäl till detta kan ha varit att författaren här, till skillnad från vad som var fallet med underlaget för den kvantitativa analysen, har kontroll över hela analysprocessen. Anknypningen till de inledande resonemangen i avhandlingen blir här också mer tillfredsställande. Efter genomläsningen av de båda avslutande resultatkapitlen framstår dock avsaknaden av en mer utförlig diskussion av valet av semiotisk metod, och en relatering av denna till andra av samma typ, som en brist. Dessutom gör sig reliabilitetsfrågor, naturligt nog, starkt påmind. Stig Arne Nohrstedt har ansträngt sig att utvinna maximal information ur de studerade texterna. Den nedlagda arbetsinsatsen är uppenbart mycket stor. Ibland anser jag dock att författaren, även här, överutnyttjar ett bitvis mycket smalt underlag. Urvalet av de ca 100 artiklar som ingår i detta redovisas inte heller någonstans i avhandlingen, vilket leder till onödigt stor osäkerhet hos läsaren.

Även om jag spontant efter min första genomläsning fann författarens resonemang, exempelvis kring betydelsen av de etniska faktorerna i tidningarnas bild av situationen i Nigeria/Biafra mycket intressant och i en allmän mening ytterst rimliga, så måste jag också konstatera att det finns åtskilliga frågetecken kring de genomförda analyserna. Jag skall nöja mig med att ge ett par exempel för att illustrera min tveksamhet.

"Trots att de brittiska journalisterna och redaktörerna under hela krigsperioden undvek att låta stammotsättningarna återspeglas i bilden av kriget, visar det sig i efterhand att de sannolikt ansåg att dessa motsättningar var krigets grundläggande orsaker." (s. 167) Denna sats visar, enligt min mening, på ett klart otillfredsställande sätt att dra slutsatser ur materialet. För det första finns det flera exempel på förekomst av resonemang kring stammotsättningar i brittiska texter under krigsperioden. För det andra behöver ju inte det faktum att man ser *orsaken* till kriget i tribala motsättningar betyda att detta

perspektiv dominerar tolkningarna av händelser under resterande delar av undersökningsperioden. Jag saknar här en mer nyanserad diskussion kring förändringar i perspektivvalet inom olika tidningar.

Vad jag dock främst vill efterlysa är en diskussion kring betydelsen av att kriget ändrar karaktär under de två och ett halvt år det pågår. Biafras självständighetskamp övergår ju på slutet till att i stor utsträckning bli en självmordsoperation där den politisk/militära ledningen under överste Ojukwu driver en extrem "Festung-politik" framförallt på civilbefolkningens bekostnad. För att göra nyhetsrapporterna begripliga för de västliga tidningarnas publik framstår det som nödvändigt att göra en hel del referenser till lokala förhållanden och i dessa fall blir inslag med ett etniskt perspektiv oftast naturligt. Detta behöver emellertid inte betyda att den politisk-militära konflikten – kriget – som ligger långt över den lokala civilbefolkningens nivå speglas i samma etniska perspektiv. Mitt intryck efter genomgång av stora delar av grundmaterialet är att det finns en sådan nivå-differentiering i de västliga mediernas texter.

När Stig Arne Nohrstedt hävdar att förklaringen till att de brittiska tidningarna ändrade ståndpunkt under krigets gång från i huvudsak Biafra-vänlig till Nigeria-vänlig attityd, dvs en anslutning till den av labourregeringen förda utrikespolitiska linjen, så framställs detta som ett led i en anpassningspolitik från mediernas sida. Jag håller med om att uppslutning bakom en brittisk nationell linje kan ha funnits med som *en* påverkansfaktor bland flera. Att en sådan förklaring inte förefaller lika naturlig för samtliga brittiska tidningar framgår av följande citat av professor Ulf Himmelstrand: "Obviously the London Times for instance was interested in finding suitable targets for critical attacks on the Wilson Labour government and Wilson's support for the Nigerian Federation and lack of understanding for the Biafran cause served well as a suitable target for such criticism." (citerat ur Stokke, O. "Reporting Africa", s. 125)

Enligt min mening bör den starkaste förklaringsfaktorn, som ej diskuteras närmare i boken, sökas i de förändringar som inträffar i det faktiska skeendet i Nigeria/Biafra. De alltmör katastrofala förhållanden som rådde för civilbefolkningen i det krympande Biafra, inte minst på grund av tillförseln av krigsmateriel på Biafrasiidan och bristen på mat, liksom den biafranska ledningens kompromisslösa vägran att snabbt avsluta kriget, ställde den federala regeringens politik i en alltmör gynnsam dager. Det var denna typ av förändringar i verkligheten som gav tydliga utslag i nyhetsrapporteringen.

Jag har tidigare framhållit att Stig Arne Nohrstedt genomför sina resonemang på ett logiskt och intresseväckande sätt. Kritik har dock riktats mot att författaren i vissa fall överutnyttjat materialet för att få fram förkla-

ringar till vissa svårtolkade resultat.

Ett exempel på denna typ av övertolkning är förklaringen till att de västtyska tidningarna kvarhåller sin probiafranska attityd under hela perioden, trots att regeringen successivt intar en alltmer tydligt Nigeria-vänlig inställning. Den avgörande faktorn är enligt författaren påverkan av en "anti-politisk kod" i diskursen. För det första så stämmer det inte att de västtyska tidningarna väljer att bortse från den egna statens officiella ställningstaganden. Undersökningsmaterialet innehåller artiklar med sådant innehåll (jfr ex *Der Spiegel* 16 juni 1969, s. 112ff). För det andra så är ett sådant påstående, om man utgår från en sådan kännedom om den västtyska politiska kulturen och massmediakulturen som en semiotisk analys enligt min mening förutsätter, högst orimligt. Huvudorsaken till det aktuella resultatet är uppenbarligen här, liksom jag tidigare påpekade vid genomgången av den kvantitativa analysen, att författaren inte gör en distinktion mellan texter som uttrycker stöd för civilbefolkningen och texter som innehåller stöd åt den bifafranska politiska/militära ledningen.

Slutord.

Varje forskare som ger sig i kast med nya problem eller tar sig an gamla problem med nya metoder löper större risker att utsättas för kritik än andra, som håller sig till mer beprövade vägar. Stig Arne Nohrstedt tillhör den förstnämnda gruppen av forskare. Han tog över ett redan färdigt datamaterial och valde sedan den mödosamma vägen att både fullfölja behandlingen av detta med traditionell metod – i detta fall systematisk, kvantitativ innehållsanalys – och att teoretiskt förankra och empiriskt pröva nya metoder för att nå längre i sin analys. Som sina viktigaste analysredskap valde han i denna avhandling semiotik och tolkningsanalys, vilka på ett logiskt sätt kompletterar den förstnämnda analysmetoden.

För en opponent är det kanske alltför lätt att inte tillräckligt uppmärksamma det värdefulla i att en avhandlingsförfattare prövar nya vägar i sitt analysarbete. De kritiska anmärkningarna blir dominerande vid granskningen. Min genomgång av avhandlingen "Tredje världen i nyheterna" är i det fallet troligen inget undantag. Utan att därmed söka tona ned min kritik vill jag avslutningsvis understryka att Stig Arne Nohrstedt, både genom sina intressanta inledande teoretiska resonemang och genom att pröva olika analysmetoder på samma material, gjort en forskningsinsats som andra forskare kan dra stor nytta av.

Rutger Lindahl

OLOF RUIN: *I välfärdsstatens tjänst. Tage Erlander 1946–1969*. Stockholm 1986: Tidens Förlag. 382 s.

Frågan om det politiska ledarskapets väsen och utövning hör naturligtvis till de såväl klassiska som centrala i den statsvetenskapliga litteraturen. Den är klassisk i den meningen att åtminstone den politiska filosofin alltid intresserat sig för relationen mellan den eller de som styr och de som styrs, den är central i den meningen att politiskt ledarskap i en eller annan form utövas i varje politiskt system. Forskningsmässigt kan man nalka sig frågan från olika håll och på olika sätt, och det är antagligen riktigt att säga att i varje fall den nordiska statskunskapen inte visat särskilt stort intresse för den inriktning som i den politiska biografins form studerar enskilda ledare och deras politiska stil. Intresset har snarare koncentrerats till empiriska studier av de institutionella eliternas sociala bakgrund och rekrytering och till analyser av det styrande skiktets legitimitet, representativitet och beteendemotiv. När enskilda politiska personer har ställts i forskningens ljuskägla har detta företrädesvis skett inom andra discipliner än statskunskapen – sålunda har nästan varje finländsk president biograferats, men i inget fall har en statsvetare fört pennan.¹ När nordiska statsvetare enstaka gånger har studerat enskilda personer har dessa dessutom tenderat vara gestalter som intresserar mer i termer av politisk idévärld än i termer av ledarskap – låt mig här utnyttja tillfället att påminna om ett par arbeten inom den finska statskunskapens svenskspråkiga avdelning, nämligen *Sven Lindmans* numera litet bortglömda men eleganta och fascinerande studie av Johan Jacob Nordström och dennes samhällssyn samt *Lolo Krusius-Ahrenbergs* numera mycket bortglömda men likaså fascinerande studie av Carl Fredrik Ehrensvärds samhällssyn och politiska testamenten.² Med sin år 1986 utgivna bok om Tage Erlander och dennes politiska verksamhet har professor *Olof Ruin* sålunda berikat en genre som varit och är dåligt företrädd. Boken är redan därför välkommen. Den analyserar Erlanders verksamhet som statsminister och partiledare under de drygt två decennier Erlander innehade dessa positioner i Sverige, och den bidrar på ett förtjänstfullt sätt till kännedomen om Erlanders politiska ledarskap och Sveriges politiska närhistoria.

Ruin's bok är en del av ett forskningsprogram vid statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms Universitet, kallat "Välfärdsstaten och de centrala statsorganens styrelsekapacitet". Bokens titel knyter mycket klart an till programmet: enligt titeln var Erlander "I välfärdsstatens tjänst". Man läser kanske in för mycket i titeln om man tror att dess formulering samtidigt anger Ruins position i en vanlig stridsfråga, frågan om politiskt bemärkta personer är barn av sin tid eller skapare av sin

tid, inspirerade eller inspirerande personligheter. Ibland blir positioner av denna art rentav utslagsgivande för valet av forskningsobjekt – tex Lolo Krusius-Ahrensbergs ovan nämnda studie av Carl Fredrik Ehrensvärd tar en uttalad ansats i föreställningen om studieobjektet som en produkt av sin tid, en person i vilken tidsmiljön speglas. Ruin har inte i sitt val av forskningsobjekt använt så sofistikerade metodologiska utgångspunkter – för honom är det tydligen tillräckligt att Erlander varit Sveriges mest bemärkta politiska ledare under efterkrigstiden. Frågan om Erlander härvid varit inspirerad eller inspirerande är inte för honom i den meningen central att han skulle ägna den en fokuserad uppmärksamhet – implicita svar lämnas förvisso på flera ställen i framställningen, bl a i några avslutande reflexioner där det hävdas att Erlander förblev ”någonstans en maktens oskuld”, men en systematiskt utarbetad analys ges inte av frågan om det egentligen spelat någon roll för Sverige att just Erlander blev statsminister och partiledare år 1946. Man kan beklaga detta, och jag tycker nog för egen del att det är en brist hos boken att den inte är förankrad i metodologiska preciseringar av denna aspekt och av andra som har att göra med den sist och slutligen ganska svåra uppgiften att anlägga ett samhällsvetenskapligt perspektiv på enskilda personer och deras gärning. Den vetenskapliga apparaturen är helt enkelt bristfälligt rapporterad, och till någon del gäller denna anmärkning metod likväl som metodologi – jag vill sålunda göra påpekandet att Ruin med fördel kunde ha uppehållit sig mera vid källkritiska reflexioner inför delar av sitt material, särskilt Erlanders dagboksanteckningar, som han gjort flitigt bruk av.

Det har sagts och skrivits att Ruins Erlanderbiografi har en ganska stark prägel av vän- och hyllningsbok. Till dem som haft ett sådant intryck hörde Erlander själv: Ruin berättar i sitt förord att Erlander jultiden 1984 när han läst några av bokens kapitel i manuskript gav Ruin en stillsam förmaning: ”Du är väl inte bara för snäll mot mig”. Jag måste medge att min första ganska genombläddrande läsning av biografien efterlämnade ett liknande intryck, ett intryck av att Ruin inte hållit tillräcklig distans och att han i ordval och uppläggning kommit att uttrycka väl mycket av den attityd han bekänner i sitt förord, när han säger att han tyckte mycket om Erlander som person och ofta gillade den politik denne företrädde. Efter en andra och nu ordentlig genomläsning är jag emellertid beredd att medge att mitt första intryck var felaktigt – tex är mycket av det jag uppfattade vara bortförklaringar i själva verket förklaringar. Att reaktionerna på flera håll som sagt varit annorlunda har antagligen många orsaker. En är en skev förhandsinställning till samhällsvetarens förmåga att bedriva sitt yrke: när en socialdemokratiskt sinnad statsvetarprofessor skriver

om en socialdemokratisk partiledare kan slutresultatet inte gärna bli annat än en hyllningsskrift, låt vara nödortfött dold bakom en vetenskaplig terminologi och ett vetenskapligt angreppssätt. En annan är den rent politiska inställningen, där attityden till en produkt färgas av attityden till det objekt produkten avhandlar – jag har möjligen fel, men jag har intrycket att reaktionerna på Ruins Erlanderbok ganska långt följt ett mönster där reaktionens grad av kyla växer med bedömarens avstånd till socialdemokratisk ideologi och politik. En tredje faktor som i varje fall förklarar mitt första intryck har att göra med Ruins sätt att hantera sina distansskapande verktyg, och vid denna omständighet är det skäl att här dröja.

Det rätta sättet att skapa distans till ett politiskt eller på annat sätt närstående forskningsobjekt är givetvis att anlita en övergripande teoretisk referensram och att genomföra analysen på de villkor och i de kategorier ramen ger. Ruins val på denna punkt har varit att särskilja ett antal roller i vilka en svensk partiledare och statsminister förutsattes uppträda, och att analysera Erlanders sätt att agera i dessa roller och att därmed utöva en politisk stil. De roller varom fråga är blir regeringsbildarens, regeringschefens, partiledarens, ideologens, den nationella sammanjämkarens och beslutfattarens. Valet av analysverktyg ter sig onekligen lyckat, och bidrar till att ge framställningen struktur och spänst. Man kan naturligtvis ställa frågan om rollgalleriet är det rätta, om någon roll borde ha lagts till, någon tagits ifrån – för läsare som lever i en svensk miljö och i svensk politik ter sig frågan antagligen onödig och valet av roller tämligen självklart. För en utomsvensk läsare med erfarenheter från litet annorlunda politiskt-institutionella modeller är frågan mer naturlig, och benägenheten att efterlysa en explicit framlagd strategi för härledandet av roller därmed större. Alltnog, jag skall beröra två omständigheter som hör samman med Ruins sätt att arbeta med sin uppsättning roller.

”Herr Erlander har i sällsynt grad förblivit partigångare även vid statsrodret”, skrev Svenska Dagbladet i en kommentar sommaren 1953. Tidningen pekade här på det faktum att roller kan komma i konflikt med varandra, att det man gör i en rollgestalt kan påverka det man gör i en annan gestalt, t o m så att en roll kommer att starkt färga en annan. Mellan uppgiften att vara statsminister och uppgiften att vara partiledare bör rimligtvis i åtminstone någon mån föreligga den spänning Svenska Dagbladet talade om, rollerna som sammanjämkare och som beslutfattare är rimligtvis inte alldeles lätta att anpassa till varandra, samma kan väl sägas om rollerna som ideolog och sammanjämkare, etc. Vad Erlanders verksamhet som statsminister och partiledare beträffar, gör Ruin den intressanta reflexionen att en spänning knap-

past förelåg i Erlanders föreställningsvärld på denna punkt. Ruin hänvisar till tendensen hos ledare för stora organisationer och företag att se en identitet mellan eget intresse och samhällsintresse – ”i Tage Erlanders fall blev en sådan känsla av identitet särskilt stark”, skriver han. Socialdemokratin var i Erlanders ögon mer sak- och resultatintriktad än de andra svenska partierna; det låg därför inte bara i partiets utan i Sveriges intresse att socialdemokratin förblev stark och enig och vid maktens roder. Även på flera andra punkter faller Ruin kommentarer som belyser interaktionen mellan roller. Detta görs dock inte systematiskt, och detta är nog en omständighet som bidrar till ett intryck av snällhet mot forskningsobjektet. I Ruins framställning, uppbyggd kring roller som den är, saknar man ett sammanfattande kapitel i vilket rollerna ställs mot varandra, varför inte i en uttrycklig matrisform, i syfte att systematiskt undersöka rollernas samband och konsistensen i sådana samband – låt mig här notera att Ruin i bokens inledning ger en såvitt jag kan se träffande indelning av tiden 1946–1969 i fem perioder, som fångar in kastningar i svensk politik och svenskt samhällsliv under efterkrigstiden. Denna indelning utnyttjas dock inte mycket i den senare framställningen. Den kunde bli ha använts som en ram för det kapitel jag här efterlyser, en ram i vilken förklaringar söks till eventuella oregelbundenheter i Erlanders syn på sina olika roller och på den hierarki de bildade. Möjligen är det så att oregelbundenheter och inkonsekvenser inte förelåg i stor utsträckning – detta är en empirisk fråga, och den blir nog som sagt punktvis belyst i Ruins framställning. Men till den del sådana förelåg, och till någon del måste sådana ju rimligtvis ha förekommit, borde de ha lyfts fram och underkastats en systematiserande och fokuserad behandling, som i så fall hade varit ägnad att understryka i stället för att dämpa ned kastningar och inkonsekvenser i Erlanders politiska stil.

Jag berörde tidigare frågan om politiska ledare är barn av sin tid. Nära denna fråga kommer frågan om den på individer inriktade forskningen skall anlägga ett psykologiserande eller ett politologiskt perspektiv. Väljer man det förra, blir individens personlighet den faktor som skall sättas i högsätet vid försök att förstå ledarrollens utformning, väljer man det senare blir uppgiften snarast att granska hur individen tillägnar sig sin roll och sin stil i en särskild institutionell omgivning och med upprätthållande av särskilda relationer till medhjälpare, stödpersoner och konkurrenter. Ruin är ganska tystlåten beträffande sin strategi inför denna metodkonflikt, men med slutresultatet kan man inte gärna vara annat än fullt tillfredsställd. Tyngdpunkten ligger i och för sig klart på det politologiska planet; fråga är inte om en studie i Erlanders psykologi. Men uppdelningen i olika roller fungerar mycket väl när det gäller att komma till beskriv-

ningar och bedömningar av hur personlighet och politik var inflätade i varandra i fallet Tage Erlander. Läsaren bibringas sålunda en klar bild av hur olika personlighetsdrag hos Erlander, text och kanske framför allt dennes benägenhet ”att inte överila sig, att lyssna och begrundas”, slår igenom i hans sätt att hantera sina olika roller och därvid underlättar vissa rollbeteenden, försvårar andra. Som ”en resonerande och lyssnande statsminister”, för att citera Ruin, hade Erlander goda förutsättningar att text lösa konflikter inom regeringen; i beslutssituationer kunde samma drag däremot leda till en vaghet som irriterade många och till ett vacklande mellan ståndpunkter, till en tendens att skjuta på avgöranden och avvakta. Det skall noteras att Erlander var mycket medveten om detta inslag i sin personlighet och försökte hantera det, ibland även utnyttja det på ett beräknande sätt. ”Det är klart att jag är för svag och beskedlig men vi får väl ändå se om inte den taktiken till sist kommer att klara upp det hela”, skriver Erlander i sin dagbok i maj 1951 i anledning av en intern och ganska svårbehandlad regeringskonflikt. Det skall också noteras att tidens lopp och småningom växande erfarenheter från verksamheten som politisk ledare luckrar upp beständigheten i personlighetsförankrade beteendemönster: text blir Erlander efterhand mindre benägen, dock aldrig obenägen, att låta utnämningar av statsråd föregås av talrika samtal, konsultationer och samråd.

Särhållandet av olika roller bidrar således klargörande till analysen av den växelverkan som försiggick mellan personen Erlander och politikern Erlander. Att denna analys borde ha formulerats på ett mer systematiskt och summerande sätt har jag redan sagt. Vad den substans i Ruins framställning beträffar som har att göra med svensk politikens tillkomst och innehåll, är jag mindre skickad att ha någon mening. Min kunskap på området är härför otillräcklig. Jag vill emellertid intyga att boken även i detta avseende har varit en lärorik och nyttig läsning för en utomsvensk läsare. Samma omdöme gäller de iakttagelser som Ruin på olika ställen i boken gör om en politisk ledares vardag och arbetssituation, iakttagelser som i varierande mån kan generaliseras till att gälla jämväl andra ledare än Erlander och andra miljöer än Sverige. Erlander måste som statsminister syssla med mycket och intressera sig för mycket, snart sagt inget ärende fick vara honom främmande. Han framstod, skriver Ruin, ”som en Mädchen für alles”. Han kunde uppskatta den överblick han härmed fick av det svenska samhället och dess problemkarta, men han kunde samtidigt sucka över den ytlighet allmänsyssleriet medförde och beklaga att han inte fick tid att fördjupa sig tillräckligt, att ”kunna något ordentligt”, som han vid ett tillfälle skrev i sin dagbok. Vid läsningen av Ruins beskrivningar av Erlanders vardag och arbetssituation gör man

nog den reflexionen att en komparativ framställning om de nordiska statsministerposternas teori och praktik kunde vara ett ganska fruktbart vetenskapligt företag. Statsministerpositionerna och deras ramar, t ex departementsindelningen och regeringarnas koalitionsstruktur, är naturligtvis inte utformade på precis samma sätt i alla nordiska länder, och möjligheter finns därför att se i vilken mån rent institutionella faktorer kan bidra till att skapa variationer i statsministerämbetets praktik. Å andra sidan är positionerna varandra tillräckligt lika för att den som intresserar sig för ledarskapets psykologi skall ha en möjlighet att se i vilken mån det i själva verket är personlighetsfaktorer som utformar en sådan praktik och dess betydelse för den allmänna politik som förs.

Ruin hänvisar ställvis, men ganska sällan, till brev som Erlander mottagit eller avsänt. Uppenbarligen var Erlander inte en flitig brevskrivare – detta antyds i varje fall av Ruin i en notanteckning där det konstateras att Erlander ”åtminstone” skrev dagbok. Det är även möjligt att Erlander inte systematiskt sparade och arkiverade inkomna brev – deras antal bör ha varit betydande. Möjligt är även att Ruin inte beretts full tillgång till en brevsamling, om en sådan existerar. Att Ruin kunnat utnyttja det rika och unika material som Erlanders olika serier av dagboksanteckningar erbjuder utgör naturligtvis en duktig och kanske fullgod kompensation – Erlanders sätt att argumentera inför sig själv återfinns i dagböckerna, hans sätt att argumentera inför andra i de offentliga framträdanden han gjorde på olika och varierande fora, andras sätt att reagera på hans göranden och låtanden i olika typer av offentligt material, hans sätt att uppleva och ta intryck av reaktioner ånyo i dagböckerna. Ändå kan man beklaga att det inte varit möjligt att göra ett fullständigare bruk av brevmaterial. De sparsamma hänvisningar som nu görs till ett sådant material är illustrativa och nyanserade, samtidigt som de bidrar till textens tidsfärg och livfullhet.

Boken är illustrerad med 27 fotografier och avtryck. ”Välfärdsstatens ledare Tage Erlander på valturné”, heter det i en bildtext; i en annan berättas att ”Tage och

Aina studerar kartan vid en vägkant någonstans i Sverige.” En tredje bild visar hur Erlanders hustru kör honom till kanslihuset ”en försommardag i juni 1951”; många bilder avporträtterar Erlander i samspråk och sällskap med olika andra internationella och nationella politiska ryktbarheter. En torftig och snabb innehållsanalys ger vid handen att åtminstone två tredjedelar av bildmaterialet är ägnade att förmedla en klart positiv bild av Erlander som person och politiker, och illustrationerna förstärker därför intrycket av hyllningsskrift. De kunde med fördel ha varit betydligt färre. Boken har ett personregister, som vid kontroller visar sig pålitligt och vederhäftigt. Av de drygt etthundra nummer som upptas i bokens förteckning över citerad litteratur är endast 4–5 utomnordiska, vilket illustrerar den ovan påtalade sparsamheten i författarens ambition att knyta an till den internationella metodologiska diskussion som gäller den politiska biografien som genre.

Statsvetartexter är ofta rent ut sagt tråkig läsning. Olof Ruin hör dock till de statsvetare som har förmågan att komponera en text och att med stilistiska medel ge den liv och flykt. Ämnet är naturligtvis också tacksamt i detta avseende; att skriva om enskilda personer inbjuder på ett särskilt sätt till formuleringskonst och verbal elegans. Boken är definitivt en läsupplevelse.

Dag Anckar

Noter

- ¹ Jag vill här dock inskjuta att Jaakko Nousiainens år 1985 utkomna bok *Suomen presidentti valtiollisina johtajina* (WSOY: Juva) kommer nära denna genre i sin ambition att komparera de finländska presidenternas politiska stil och sätt att uppfatta sitt ämbete. Boken är tyvärr tillgänglig endast på finska språket.
- ² Sven Lindman: *Johan Jacob Nordström. Hans samhällssyn och politiska personlighet. I. Tiden intill 1854*. Åbo 1948: Acta Academiae Aboensis, Humaniora, Vol. XVI, 2; Lolo Krusius-Ahrenberg: *Tyrannmördaren C. F. Ehrensverd. Samhällssyn och politiskt testamente*. Helsingfors 1947.

Abstracts

Statsvetenskaplig Tidskrift (The Swedish Journal of Political Science) normally contains four sections: *Uppsatser (Main articles)*, *Översikter och meddelanden (Reviews of recent political and scholarly developments)*, *Litteraturgranskningar (Book reviews)*, and *Litteraturnotiser (Shorter notices)*.

Erik Rasmussen: *Politologiens objektivitetsproblematik i kvantefysisk belysning (A Comparison of Problems of Objectivity in Political Science and Quantum Physics)*. In 1927, ontological difficulties in quantum physics caused Niels Bohr, the Danish physicist, to reassess the conditions of objective description in physics. In classical physics, the objects is supposed to be influenced neither by the observer nor by the means of observation. According to Einstein's special theory of relativity the observations depend on the conditions of the observers themselves, but in such a way that any observer can predict the observations of any other observer in other conditions than his own. In quantum physics, owing to the inevitable interaction between the object and the means of observation the descriptions describe the interaction, not the object as such, they are complementary, but nevertheless in a statistical sense the same for all observers under identical conditions of observation. Descriptions are, in principle, unambiguous and detached and, consequently, objective. – In political (and social) science we can talk of objectivity only at the level of trivial facts, e. g. Reagan's being President of the United States. Above that level we cannot achieve objectivity in the sense of physics. As illustrated by means of a discussion of the points of view of Weber, Myrdal and Easton, owing to our value bindings, the complexity of society, which is our subject matter, and the fact that we ourselves are part and parcel of society in a far more intricate way than physicists are part of nature, we cannot claim to achieve, at best, any more than optimal (not perfect) intersubjective transmissibility. Intersubjective

transmissibility is furthered by value consciousness in transmitters as well as recipient, but only perfect value consciousness, which is out of the question, would satisfy Bohr's demands as to unambiguity and detachedness. In addition, it must be stressed that logic is a means of empirical research, in itself neither objective nor subjective. – The article treats one of the major subjects in a recent book by the author: *Complementarity and Political Science: An Essay on Fundamentals of Political Science Theory and Research Strategy* (Odense University Press, 1987).

Bjørn Erik Rasch: *Positiv og normativ politisk analyse (Positive and Normative Political Analysis)*. The main aim of the article is to discuss principles of normative and positive analysis, especially criteria of explanation, in political science. To explain, in short, is to provide micro-foundations of political phenomena. Furthermore, if precise and simple behavioral assumptions are made, political science can justify aims at establishing general or law-like statements of hypotheses. Through behavioral assumptions, the assumed gap between interpretative or hermeneutic views of social science and the covering-law model of Hempel is bridged. Today, apparently rational choice or economic models has become one of the major approaches in political science. In the last section of the article, on the basis of the principles of political analysis outlined, it is asked whether or not the economic approach to political analysis should be welcomed.

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

Erik Rasmussen är professor emeritus i statskunskap i Århus.
Bjørn Erik Rasch är universitetsstipendiat och verksam vid institut for statsvitenskap i Oslo.
Docent Björn von Sydow är verksam vid förvaltningshögskolan i Stockholm.
Dr Sabine Lessmann är verksam vid statsvetenskapliga institutionen i Mannheim.
Rutger Lindahl är högskolelektor i statsvetenskap i Göteborg.
Fil dr Terry Carlbom är verksam vid statsvetenskapliga institutionen i Uppsala.
Leif Lewin är skytteansk professor i statsvetenskaplig och vältalighet i Uppsala.
Bo Särllvik är professor i statsvetenskap i Göteborg.
Olof Ruin är professor i statsvetenskap i Stockholm.
Reidar Larsson är högskolelektor i statsvetenskap i Stockholm.
Fil dr Bo Rothstein är verksam vid statsvetenskapliga institutionen i Uppsala.
Docent Tom Bryder är universitetslektor i informatik i Köpenhamn.
Dag Anckar är professor i statsvetenskap i Åbo.

Till redaktionen insända skrifter

Jean-Pierre Devroey, *Le polyptyque et les listes de biens de l'abbaye Saint-Pierre de Lobbes (IXe-XIe siècles)*.
Brüssel 1986: Commission Royale d'Histoire.
Inga Elgqvist-Saltzman, *Fler kvinnor i högskolan – problem eller tillgång? Reflexioner kring teori och metod i uppföljningsstudier*. UHÅ FoU Skriftserie 1987:3. Stockholm.
Katriin Fridjónsdóttir, red, *Om svensk sociologi. Historia, problem och perspektiv*. Carlssons 1987.
Kjell Goldmann, Håkan Karlsson, red, *Rivalitet och samexistens*. Lund 1987: Studentlitteratur.
Roger Henning, *Näringspolitik i obalans*. Stockholm 1987: Publica.
Erland Hofsten, Inger Ermalm-Kåreby, *Vägvisare i svensk statistik*. 10:e omarbetade uppl. Stockholm 1987:SCB.
Bo Huldt, ed, *Neutrals in Europe: Austria*. Conference papers 7. Stockholm 1987: The Swedish Institute of International Affairs.
Justitieombudsmännens ämbetsberättelse. Avgiven vid riksmötet 1987–88.
Konferensen om förtroende- och säkerhetsskapande åtgärder och nedrustning i Europa. Aktstycken utgivna av Utrikesdepartementet. Ny serie 11:43. Stockholm 1987.
Ole P Kristensen, *Væksten i den offentlige sektor. Institutioner og politik*. København 1987: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
Julian Lider, Gorbatojov och säkerheten. *Världspolitikens dagsfrågor* Nr 9 1987.
Lennart Lundquist, *Implementation Steering. An Actor-Structure Approach*. Lund Political Studies 54. Lund 1987: Studentlitteratur/Chartwell-Bratt.
Masskommunikationsforskning i Sverige 1987. En projektkatalog. *Nordicom-Nytt/Sverige* Nr 3–4 1987.
Giovanni Sartori, *The Theory of Democracy Revisited, Part One & Part Two*. Chatham, NJ 1987: Chatham House.
Lennart G Svensson, *Higher Education and the State in Swedish History*. Stockholm 1986: Almqvist & Wiksell International.
Michael Taylor, *The Possibility of Cooperation*. Cambridge 1987: Cambridge University Press & Universitetsforlaget.
Torben Worre, *Dansk vælgeradfærd*. Köpenhamn 1987: Akademisk Forlag.

Prenumerera på Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1987!

Ordinarie abonnenter – sätt in 120 kr på postgiro nr 27 95 65–6

**Studentabonnenter – tag kontakt med tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutio-
nerna.**

**Åberopa alltid abonnentnumret i samband med abonnerang, distribution eller adressförändring
(numret finns angivet på adresslappen på kuvertet).**

Obs. ny adress: Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund